

Култ
насл
Срби

ДРАМСКА БАШТИНА

МИЛИВОЈ ПРЕДИЋ

ПУКОВНИК ЈЕЛИЋ

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА

Коло 16, књ. 3

ISBN-978-86-80954-20-2

Издавач
Музеј позоришне уметности Србије
11000 Београд, Господар Јевремова 19

Главни и одговорни уредник
Весна Буројевић, директор

Уредник едиције
Александар Пејчић

Приредио, коментаре и студије изradio
Александар Пејчић

Рецензенти
Проф. др Горан Максимовић
Проф. др Бошко Сувајић
Др Јелица Стевановић, музејски саветник

Лектура и коректура
Александра Јакишић

Ликовно решење корица
Ново Чоџурић

Припрема за штампу
За Soft graf Таџјана Божић

Штампа
ГИП Илијанум, Шид

Тираж
300 примерака

МИЛИВОЈ ПРЕДИЋ

ПУКОВНИК ЈЕЛИЋ

ДРАМА У ЧЕТИРИ ЧИНА

Приредио, коментаре и студије израдио
Александар Пејчић

Београд 2023

Миливој Предић

Миливој Предић
ПУКОВНИК ЈЕЛИЋ
ДРАМА У ЧЕТИРИ ЧИНА

17

ПОЗОРИШНА ДЕЛА

Насловна корица књиге *Пуковник Јелић*

НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ

У БЕОГРАДУ

1925.

ВЕЧЕРЊА ПРЕДСТАВА 58.

У НОВОЈ ЗГРАДИ

У четвртак, 29. октобра

(Први пут)

Пуковник Јелић

Драма у четири чина. Написао Миливоје Пређић.

Р. дитељ г. Гинић.

ЛИЦА:

Јован Јелић, пуковник	г. Раденковић
Јелена, његова жена	г-ђа Таборска
Стана, његова мати	г-ђа Арсеновић
Вељко, Јеленин брат	г. П. Гошић
Марко Јовановић, пуковник	г. Сотировић
Миломир Николић, резервни наредник	г. Златковић
Пуковник	г. Д. Гошић
Бергер, мајор	г. Филиповић
Сретен, мајор	г. Ајваз
Мајор	г. Стојановић
Јанко, капетан	г. Бошковић
Куковец	г. С. Милутиновић
Штерк	г. Богачић
Грабовачки	г. Антоновић
Токин	г. Петровић
Милоје, потпоручник	г. Марковић
Николић	г. Бојић
Марковић, антиквар	г. Маринковић
Стојан, Јелићев посланик	г. Гинић
Мића, зидар	г. Антонијевић
Његов син	г-ца Урбанова
Стара жена	г-ђа Паранос
Жена средњих година	г-ђа Харитонович
Млада жена	г-ђа Златковић
Собарица	г-ца Паранос

Драма почиње у јесен 1918, а свршава се у јесен 1919.

Дужа пауза после II чина.

Декор од г. Бијелића.

Почетак у 8 часова у вече

Платат премијерног извођења

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР

О издању драме *Пуковник Јелић* 9

Пуковник Јелић, драма у четири чина 13

КРИТИЧКЕ НАПОМЕНЕ

Посебне напомене 143

Правопис: стилско-језичке особености 145

Театрографија 147

ПОГОВОР

Животни и књижевни пут Миливоја Ст. Предића 151

Драматургија (не)сналажења: *Пуковник Јелић* 155

ДОДАЦИ

Хронологија живота и рада 171

Извор 173

Селективна библиографија 174

Речник мање познатих речи 175

Попис илустрација 176

Литература 177

ПРЕДГОВОР

О ИЗДАЊУ ДРАМЕ ПУКОВНИК ЈЕЛИЋ

Драма *Пуковник Јелић*, у четири чина, Миливоја Ст. Предића први пут приређена је као научнопопуларно издање, у оквиру едиције *Драмска баштина*. Премијерно је изведена у Народном позоришту 1925. године и након праизведбе још четири пута постављана у институционалним српским позориштима, а зна се да су је повремено играле и повлашћене путујуће дружине.

Миливој Предић је за живота објавио само две своје драме у засебним издањима (*Голгоџа* и *Пуковник Јелић*), и једну у часопису *Звезда* (*Заборављени дуџ*). У рукопису су му остале запажена комедија *Три Сџанковића* и драма *Снови*, обе изведене у Народном позоришту, затим драма *Мора*, која није играна, и неколико комада писаних за *Родино позориште*. Од њих, само је своју најпознатију драму *Голгоџа* штампао у два издања, која је и једина још двапут постхумно штампана (1978, 1982). Насупрот њој, издање драме *Пуковник Јелић* сматра се веома ретким, јер су бројни примерци страдали током Другог светског рата.

Према утврђеном начину приређивања, Предићева драма пропраћена је научним критичким апаратом. За извор сам узео једино ауторско/ауторизовано издање, штампано у издању књижарнице Геце Кона тек 1939. године, у едицији *Позоришна дела*, као 17. књига. Колико сам могао утврдити, није сачуван њен аутограф/рукопис, што с једне стране олакшава, а с друге може да проблематизује приређивање. Не знамо да ли је то коначни облик, да ли можда недостаје неки део реплике, да ли

је писац текст пасивно ауторизовао или не и сл. У књишком издању нема проблематичних места са становишта значења, која би евентуално упућивала на претпоставку да је омашком нешто изостављено.

С обзиром на то да је Предић несумњиво контролисао свој текст, одобрио штампу, та једина књишка редакција сматра се коначном, и она је једини извор за основни текст.

Као и у другим књигама, приређивачке интервенције највише задиру у начин распоређивања репличког и дидаскалијског текста, према моделу који негује едисија *Драмска баиштина* и како би уосталом и требало уређивати драме (видети *Посебне напомене*). Мањи је број приређивачких исправки условљених штампарским грешкама, као и оних словних које можда потичу од аутора. Једино сам интервенисао у случају погрешног именовања лика, што иде у ред коректорских пропуста (видети *Посебне напомене*).

Критички посао, уз правописно осавремењивање и неопходне интервенције у правопису, усмерио сам на израду коментара текстовних реалија, односно тумачења и појашњења савременим читаоцима појединих догађаја, алузија који су познати специјалистима за посебне научне области, али нису то и ширем кругу читалаца. У овој драми таквих коментара нема пуно, за разлику од других текстова у овом колу *Драмске баиштин*е. Коментари текстовних реалија дати су курзивно, у простору фуснота, да читаоцима буду јасно предочени и олакшају праћење радње.

Иза основног текста следе *Критичке напомене*. У њих су укључене студије, *Посебне напомене*, *Правопис: стилско-језичке особености* и *Театрографија*. *Посебне напомене* не пружају ближа обавештења о генези текста, јер се располаже само једном штампаном верзијом, па сам у њима поред текстолошких захвата, указао на графичко уређење текста (дидаскалијски и реплички).¹ У *Театрографији* сам навео основне податке за две сценске поставке *Пуковника Јелића*, не и за друге Предићеве представе, које нису ушле у овај избор. Изузетак у

¹ У архиви Народног позоришта налази се примерак тзв. књиге режије, где су интервенције редитеља за шта нема потврде да ли их је Предић одобрио.

том погледу учинио сам за најцењенију Предићеву драму *Голџоша*, те сам за њу навео године и места бројних поставки. За сваку представу дао сам обавештења до којих се могло доћи користећи се изворном грађом и расположивом литературом, на првом месту годишњацима Народног позоришта, историјама позоришта, позоришним студијама, театрографијама, као и позоришним рецензијама у дневној штампи. То поглавље обогаћено је и белешком о рецепцији представа, њиховим сценским судбинама. Нажалост, сачуване су само рецензије писане поводом премијере, као и плакати са београдске и новосадске премијере.

У наредном одељку је *Поџовор*, састављен из два дела, односно студија: *Животињи и књижевни џуџи Миливоја Сити. Предића; Драматургија (не)сналажења*: Пуковник Јелић. У првом делу настојао сам да сажето, али прегледно издвојим најзначајније епизоде из живота и рада М. Предића, његову библиографију, полазећи од записа у енциклопедијама, позоришним лексиконима (видети *Литературу*), па све до постхумно објављених мемоарских записа његовог брата Светислава, *Из мога животоша* (2021), у којима је он писао и о Миливоју.

Други део говора доноси прву целовиту студију о овој Предићевој драми. Након приказа представа, о њој се писало поводом Предићеве *Голџоше*, у књижевноисторијским прегледима, засебним театролошким истраживањима, али не и у форми јединствене студије.

Додаци доносе на првом месту *Хронологију животоша и рада*, па *Извор*, односно текст који је послужио за приређивање, јер он треба да је увек издвојен у оваквим издањима. Наредни део припада *Селективној библиографији*, главнијим Предићевим књижевним радовима. Иза тога је *Речник мање познатих речи*, који није обиман, јер у говору ликова готово да изостају архаизми, турцизми, односно речи чије значење треба појаснити. На крају, после *Појмиса илустрација* следи *Литература* (цитирана и коришћена).

Александар Пејчић

ПУКОВНИК ЈЕЛИЋ

ДРАМА У ЧЕТИРИ ЧИНА

ЛИЦА:

ЈОВАН ЈЕЛИЋ, ђенералштабни потпуковник			
ЈЕЛЕНА, његова жена			
СТАНА, његова мати			
ВЕЉКО СТАНОЈЕВИЋ, професор, Јеленин брат			
МАРКО ЈОВАНОВИЋ, пуковник			
МИОМИР НИКОЛИЋ, резервни наредник			
ПУКОВНИК			
МАЈОР СРЕТЕН	}	у бившем Јелићевом пуку	
КАПЕТАН ЈАНКО			
КАПЕТАН ЈОВОВИЋ			
КАПЕТАН МИЛАН			
КАПЕТАН СТАНОЈЕ			
ПОТПУКОВНИК МИЛОЈЕ	}		
МАЈОР БЕРГЕР			
КАПЕТАН КУКОВЕЦ			
КАПЕТАН ЈОВАНОВИЋ			
КАПЕТАН ШТРЕК			
ПОРУЧНИК УРУКАЛО			
ПОРУЧНИК ТОКИН			
ПОРУЧНИК ГРАБОВАЧКИ			
ПОТПОРУЧНИК НИКОЛИЋ			
МИХАЈЛО МАРКОВИЋ, антиквар и издавач			
СТОЈАН, Јелићев послани			
МИЋА, зидар			
ЊЕГОВ СИН од 12 година			
СТАРА ЖЕНА	}	Станине пријатељице	
ЖЕНА СРЕДЊИХ ГОДИНА			
МЛАДА ЖЕНА			
СОБАРИЦА			
ДВА НОСАЧА			

*Драма почиње у јесен 1918, а свршава се у јесен 1919,
у Београду.*

ПРВИ ЧИН

*Соба простирана и светла, служила је некада и као шпр-
пезарија и као соба за седење. У њој се може и радијати, мада
нема великога мира: пролази се једнако и има везе са свима
осталим деловима стана. У левом углу, испод шаванице, по-
већа рупа у зиду пробацијена нејпријатељском зранатиом: виси
оцељена зидна хартија и виде се голе циџе.*

МАТИ

*Испраћа своје пријатељице, које су биле у посети. То
су три жене у црнини: једна стара, у српској ношњи, једна
млађа, удовица и још једна жена осредњих година.*

СТАРА ЖЕНА

Е, моја Стано, ипак је боље теби него мени.

МАТИ

Па, јесте... јесте!

СТАРА ЖЕНА

Какав је да је, жив је, ето ти. Имаш га, миче се, ту ти је. Разго-
вара, говори с вама свима, можеш да га загрлиш, да га пољуби-
ши, да га чак и покараш!... А мој син?... Труне негде у мраку,
не зна му се ни гроб, нема ни крста, нити га опојаше.

СВЕ

Ееее!

СТАРА ЖЕНА

Једног сам га имала... а сада ништа!
Брише сузе.

МАТИ

Имаш право.

СТОЈАН

Долази из Јелићеве собе.

’Оће ’с’ потпуковник да пређе овамо, да му се соба изветри.
Осипави на сиво ошворену књижу и оде у ходник.

МАТИ

Ево, може доћи, сад ћемо ми.

МЛАДА ЖЕНА

Жао ми је што не могу прва да му честитам што је добио за пуковника.

МАТИ

Боље да му не честиташ. Неће он више то. Утучен је; боље да ћутимо... Није то више онај стари Јова. Нема га више, ето, рачунајте да га нема!

ЖЕНА СРЕДЊИХ ГОДИНА

Два сам брата имала. Један је под земљом, а други, кад човек помисли, боље да није на земљи: слеп је.

МАТИ

Куку, нисам ни знала!

СТАРА ЖЕНА

Јес, слеп је, слеп.

ЖЕНА СРЕДЊИХ ГОДИНА

Али, опет, кад човек погледа... слеп, али опет жив. Он се и смеје, и говори, и пита како је сада ово, како оно... Њему је некако свеједно: он се већ навикао, али ја, знате, никако не могу, никако, никако!

МЛАДА ЖЕНА

Они су патили много, али пре нас: данас патимо ми мајке, сестре, жене.

СТАРА ЖЕНА

Гутале смо четири године стра’. Данас гутамо несрећу.

МАТИ

Мало узнемирена.

Немојте, молим вас, да се љутите, слатке моје, али не воли никога да види. Ја ћу му рећи да сте биле, и хвала вам!... Он има неки велики посао, ради као кртица, чита, чита, чита...

СТАРА ЖЕНА

Збогом, Станка!

Љубе се.

МАТИ

Збогом, сестро!

ОСТАЛЕ

Збогом!... Поздравите!... Па дођите што пре!

МАТИ

Излазећи за њима.

Е, како да дођем? Не могу ја сада никуда да макнем, не замерите ми.

Чује се и даље неразумљив разговор у предсобљу, а с групе стиране јакo претпирате између Јелене и Јелића.

СТОЈАН

Дође из ходника и јави Јелићу.

Отишли!

ЈЕЛЕНА

Излазећи ућлашено, бришући очи, из Јелићеве собе, на вратима завршава.

Сваки дан је све горе и горе... Ја то нисам заслужила!

Јецајући оде у своју собу.

ЈОВАН ЈЕЛИЋ

У униформи ђенералштабног потпуковника. Стасит, четрдесетих година, висок; десна му је рука одсечена, а лева је без шакe. Црте енергичне, али уморне. Застане на вратима своје собе, погледа по соби да се увери да су све жене отишле, па приђе столу и настави читање.

СТОЈАН

После овога изиђе. Пауза.

ЈЕЛИЋ

Кад прочића сџрану.

Стојане! (Јаче.) Стојане!

ВЕЉКО СТАНКОВИЋ

*Професор, њежов ширак. Окружао, симпатичне сја-
љашности, бркови осредњи и њали преко усана, ђоднаду од
несјавања.*

Нема Стојана, ја сам ту!

ЈЕЛИЋ

Не окреће се.

Ко је то?

ВЕЉКО

Ја сам. Не можеш да ми познаш глас...

ЈЕЛИЋ

А, ти си, Вељко?

ВЕЉКО

Пошајте ђа ђо рамену.

Добар дан!

ЈЕЛИЋ

Добро си се сетио да дођеш. Има већ пет дана како те чекам.

ВЕЉКО

Нисам то знао... Наишао сам онако, случајно, да те видим.

ЈЕЛИЋ

Била је мајка да те зове, па после Стојан, још пре пет дана.

ВЕЉКО

Пре пет дана? Па то није много, када се узме у обзир да сам за то време спавао само два пута: то је, по моме календару, само два дана. Рачунај, дакле, да сам дошао одмах чим си ме позвао... Знаш, ја имам једну несрећу у животу: не могу да стигнем календар. Време ми јури ђаволски брзо!... А шта си хтео са мном?

ЈЕЛИЋ

Мени је време скупље него што ти мислиш. Требало је да пожуриш, јер те нисам звао бадава.

ВЕЉКО

Е? Изгледа ми да ти још једнако живиш у мобилисаном стању... Прошло! Ти си научио, чим викнеш да чујеш: „разумем“. Е, брате мој, не разумем, нећу више да разумем, доста сам разумевао шест година!... Сада је дошло опет наше време: сада ћемо ми цивилиши да владамо, да вас критикујемо, да вас кривимо за рат, да вас грдимо по новинама... Такав је ред... „Спремите се за борбу“!

ЈЕЛИЋ

Скочи са столице.

Немам ја шта да се спремам! Ја отворено прилазим вама, критичарима, тужиоцима. Ја ћу чинити исто што и ви, бићу вам десна рука, вођа, ако хоћеш!

ВЕЉКО

У шали.

Нећемо, не примамо те!

ЈЕЛИЋ

Љутићио.

Ти си опет расположен за шалу.

ВЕЉКО

Хе-хе!

ЈЕЛИЋ

Добро, рецимо да се шалим, али разговарајмо баш о томе. По чему ја то не бих могао бити? Пре него ико други!

ВЕЉКО

Шта?

ЈЕЛИЋ

Па на челу баш тих... тужилаца, критичара, разбистрача, јасних људи. На челу једнога поштенога покрета... једне странке, коју ја могу да поведем...

ВЕЉКО

Уха! Хоћеш странку, опет странку! Била би деветнаеста! Доста, побогу брате! Не иде то тако како ти мислиш!

ЈЕЛИЋ

Ја се осећам врло јак, ја имам још исувише снаге да кренем једну такву крупну и поштену ствар, такав један покрет...

ВЕЉКО

То теби изгледа овде у соби; а ја ти саветујем да са својим претензијама останеш и даље само између четири зида, јер је напољу страшна ветрометина: нестаћете чим помолиш главу. После, ту треба...

ЈЕЛИЋ

Знам шта хоћеш да кажеш, али вараш се, много се вараш... Доказаћу ја вама свима ко сам! Ја познајем и једну другу страну живота, познајем све недостатке, све рђаве и грозне последице рата, боље него сви ви.

ВЕЉКО

Ти познајеш, а ми смо их осетили на рођеној кожи, ми резерва.

ЈЕЛИЋ

Да, ви резерва. Само је та резерва после рата требала друкчије да се држи.

ВЕЉКО

По твоје мишљењу, резерва је требала да буде резервисана, јер то вама још треба, иако ви у рату нисте били резервисани према резерви, јер је онда опет то вама требало...

ЈЕЛИЋ

Лупаш којешта!

ВЕЉКО

Може бити. Овога тренутка нисам у стању да оценим... Слушај, доста с филозофирањем! Ја и ти као да смо Руси, увек нешто филозофирамо. Ђаволски ми се спава. Кажу ми што си ме звао?

ЈЕЛИЋ

Рећи ћу ти, али нећеш упамтити.

ВЕЉКО

Запиши!... (*Трѣне се.*) Управо, дај ја ћу записати.

ЈЕЛИЋ

Хтео сам да те замолим...

Гледа лево и десно.

ВЕЉКО

Чекај да запишем: „Да ме замолиш“...

ЈЕЛИЋ

Да ми даш реч да ћеш ћутати.

ВЕЉКО

Онда боље да не записујем: заборав је увек нем... Није требало ни да ми говориш.

ЈЕЛИЋ

Хтео сам да одеш до Врховне команде и да кажеш да ми учине последњу услугу: нека ми упуте некога војника или подофицира, који ће код мене радити неко време, писати што му ја будем говорио. Толико сам свакако заслужио...

ВЕЉКО

Дакле и ти си се решио да пишеш!

ЈЕЛИЋ

Да, али реч...

ВЕЉКО

Нико то неће читати, богами ти кажем. Сем ако се ниси решио да пишеш пикантне приче или криминалне новеле, нешто тако, с краћом сукњом.

ЈЕЛИЋ

Хм, ти ћеш први читати, чим се испаваш.

ВЕЉКО

Уздахне.

Хвала на лепим жељама!

ЈЕЛИЋ

Али, молим те, узми то озбиљно.

ВЕЉКО

Када је озбиљно, онда...

Исцели харџију на којој је писао.

ЈЕЛИЋ

Па шта је сад?

ВЕЉКО

Устаје.

Зар немаш никакво искуство са оваквим цедуљицама? Напуне се пуни цепови, вучеш их по годину-две године и прочита их тек кројач кад ти мења поставу. Ту пре неки дан дао сам једно одело да ми се преврне, и при чишћењу цепова наиђем на једну цедуљицу, „Дај господину Вељку 200 франака да ми одмах донесе, у противном наћи ћеш ме вечерас мртву“. И нехотице сам учинио добро дело: нити је она мртва, нити је њему пропало 200 франака... Можда бих и теби на тај начин учинио велику услугу (*Приметити његово мршћење.*) али када ти узимаш ствар тако озбиљно, онда из ових стопа идем у Врховну команду да ти свршим ствар. Није далеко одавде.

ЈЕЛИЋ

Хвала ти, само нека ми пошаљу интелигентнијег човека, поузданог, ћутљивог, с добрим рукописом.

ВЕЉКО

„С квалификацијама“... Је ли то све?

ЈЕЛИЋ

Све, јер ниси у стању више да примиш. Имао бих још нешто, али то...

ВЕЉКО

Реци!

ЈЕЛИЋ

Дај ми реч...

ВЕЉКО

Опет реч?

ЈЕЛИЋ

Да ћеш први пут, када будеш свеж и испаван, доћи к мени на подужи разговор... Слушај, Вељко, ја те ипак ценим, а и род си ми, управо ниси ми род, али најближи културни мушкарац с којим долазим у додир...

ВЕЉКО

Хо-хо! Мушкарац!

ЈЕЛИЋ

Способан да ме слушаш и разумеш... јер ти не можеш да појмиш колико ми је тешко...

ВЕЉКО

Озбиљно, хоћу, богами, доћи ћу, можда још сутра, разговараћемо озбиљно... Умем ја и озбиљно. Ухватило ме ових дана некакво друштво с фронта, па никако да завршимо разговор. Али сутра, ево ме!

ЈЕЛИЋ

Никоме ни речи.

ВЕЉКО

Оглазећи.

Нећу. Али препоручујем ти пикантне приче или криминалне новеле. Здраво!

Оде ђевушећи: Ја се шалим, ја се шалим...

ЈЕЛИЋ

Испраћити га до вратица, па се враћити и настави читање.

После дуже паузе.

Стојане!

МАТИ

Улази брзо, бришући руке о кецељу.

Ево ме, сво!

Преврне му листи.

ЈЕЛИЋ

Па што увек ти?

МАТИ

Зашто не ја? Била сам најближа. Стојан је отишао нешто да послуша.

ЈЕЛИЋ

А Јелена?

МАТИ

И она је у послу. Дође онај који је најближи, тако се десило.

ЈЕЛИЋ

Није тако; она *неће* да дође, знам ја.

МАТИ

А, знаш! Одазове се онај који је најближи, рекох ти: кућа је велика, посао је, данас су и зидари у кући, сада ће доћи да закрпе и ово овде. (*Покаже рупу у зиду.*) Ти читај и зови мајку када треба.

ЈЕЛИЋ

Зашто говориш са мном увек као с дететом?

МАТИ

Што ти треба да питаш? (*Збуњена, нађе пошла у соби.*) Па зар ми ниси дете? Моје си дете.

ЈЕЛИЋ

Покуша да се врати на читање, али му не пође за руком. Баци поглед у даљину, размишљајући нешто врло озбиљно. Пауза.

Слушај, мајко. Већ неколико пута сам с Јеленом почињао да разговарам о једној озбиљној ствари па никад да успем. Увек се сврши плачем. Жена је... крв је то. Тражи оно што јој припада... Она мора да има свађе, узбуђења; а мени је доста свега... Она ме, мајко, не разуме, има живаца на одмет; а ја њу опет сувише разумем и немам више живаца... Ја морам с њом уредити ствар с новцем.

МАТИ

Па кажи, сине, мени, а ја ћу њој, па ће бити мира.

ЈЕЛИЋ

Кад већ хоћеш, послушаћу те, рећи ћу теби, а ти њој... Ходи, слушај ме, седи. (*Седне на диван, мајка поред њега.*) Ја не могу седети беспослен. Морам још ово мало година да искористим за себе, а и за друге; имам много да радим, јер ја још имам снаге, научио сам на рад. Мени треба мира, а не могу да га имам докле год је она поред мене... Срамота ме је да ти кажем... Требало би да ме разумеш...

МАТИ

Добро, де, што ти она смета?

ЈЕЛИЋ

Кад је она поред мене, близу, као некада, али је онда било другог, онда сам ја био човек. Она је данас лепша него икада што је била; а ја, ја нисам више ја, друкчије не може да буде! Не знам, разумеш ли ме? Знаш... она се за мене удала и волела само зато што сам био леп и имао изгледа на каријеру, и ништа више, а сада, кад нисам више ништа, не може ме више волети. Ја сам за њу онда био добра партија и леп човек...

МАТИ

Немој, синко, тако, није она...

ЈЕЛИЋ

Ћути, мајко, тако је, знам да је тако. Она је сада лепша него икада, али не дам јој, не дам јој... ни тренутка прилике да се по дужности гади мене: боље су и свађе и неспоразуми него гађење! Ти ме гледаш друкчије, син сам ти, али она...

МАТИ

Нейријашан јој је овај разговор.

'Ајде, други пут ћемо да разговарамо.

ЈЕЛИЋ

Не, мајко, остани, нећу више о томе говорити... Хтео сам само да ти кажем зашто ме она не разуме. Мене је ова несрећа гурнула за двадесет година унапред. Ја сам остарео, а она је остала млада... Када остари и она, можда ћемо се наћи и разумети... А дотле... ја морам да лутам, не би' ли набасао на какав нов посао... Нађем ли га, благо и мени и њој. Не нађем ли га, исто као и до сада; умирање. Има да се доврши оно што је топовско зрно отпочело... (*Пауза.*) Ја мислим да сам пронашао нов посао. Ту је! За кратко време видећете сви! То је питање од неколико месеца, неколико недеља... Ето ти, оволико ти никада нисам рекао. А реци ти њој, ако можеш.

МАТИ

Па, казаћу јој.

ЈЕЛИЋ

Још прекјуче сам јој рекао да бих хтео да издам своју књигу: „Морал и рат“. То би био само почетак мога посла. Она је довршена, у глави. Зато не треба нико да зна. Ти, ја, и онај коме ћу говорити у перо и... и Јелена. Она мора да зна због тога што је ту у кући и... што... што мора да зна због новца! Хоћу, дакле, од ње две ствари: да ћути и да допусти да уложим у ту књигу њен новац.

МАТИ

Па то је и твоје, шта ту има...

ЈЕЛИЋ

Није то само моје. (*Устјане и нервозно шетња.*) Трошкови су велики, књига ће бити велика... С друге стране немам новаца. Мораће се задужити и кућа!

МАТИ

Па новац је и твој...

ЈЕЛИЋ

Јесте „и мој“, али ти знаш шта сам ја рекао њеном оцу када сам га примио, то зна и Вељко. Нећу да будем непоштен. Мој је, али је и њен.

МАТИ

Па ти ниси могао да се жениш без новаца: добра си партија... имаш положај...

ЈЕЛИЋ

То је све било, мајко, све било! Ја не тражим од тебе ништа друго, него да јој то кажеш: реци да ја знам да је то мој новац, али да остајем при својој речи, да сматрам да је то и њено и да морамо задужити кућу. Хтео сам већ више пута да јој кажем, али, боље, реци јој ти. Кадгод говорим с њом, ја се узбудим... Не могу друкчије... Ми се још не познајемо... (*Сегне и мирније.*) Јер шта смо нас двоје живели заједно? Узели смо се пре шест година „из љубави“. Од тих шест година четири месеца живота пре и ово неколико месеца после рата. То је у самој ствари четири месеца. Ја је не мрзим, али када би се једнога дана можда и њој десило исто ово што и мени, онда бисмо се опет могли измирити... Били бисмо исти, обоје богаљи... а овако, не! Никада се то не сме променити, не сме она осетити ко сам данас. Боље је да ме мрзи, боље, веруј ми. А ако ми... (*Устјане узбуђен.*) ако ми успе мој план, ако ја опет постанем јак и добијем крила, онда ћемо се понова разговарати. То време није далеко. (*Пауза.*) Зато те молим, чувај је, пази на њу, да ми се улица не смеје. *Чујаво брдо, мајко, зове се мојим именом.* Немој дозволити да се то име мења на географским секцијама.

МАТИ

Не разуме.

Како ти ја то могу допустити... шта ти то, сине, кажеш...?

ЈЕЛИЋ

А не, мајко, имаш право... говорим ти којешта. Реци јој само о новцу.

ЗИДАР МИЋА

Појави се са својим сином од 12 година. Уносе у собу лесџице и материјал за зидање. Мића је сакаћ у једну ноћу.

МАТИ

Остави ти мени и немој да се бринеш, ја ћу с њом да разговарам... Казаћу и Вељку, и он ће све да каже, боље него ти, јер брат јој је... А, ево зидара! (*Њима.*) Свршите тамо?

МИЋА

Све је тамо готово. (*Спусти лесџице.*) Ово ћемо сад да почнемо, па ћемо сутра даље...

МАТИ

Извињавајући се.

Брзо ће да буду готови.

ЈЕЛИЋ

Може.

МАТИ

То нам је и донело несрећу. Нека запуше да више не гледам...

МИЋА

Богам несрећу, али и срећу: сада смо, хвала Богу, уједињени, нешто мало богаљи, али уједињени... (*Приђе Јелићу.*) Опростите, 'с' потпуковниче, што не могу прописно да треснем чизмама.

Поздрави га по војнички.

ЈЕЛИЋ

Загледа га добро.

Шта?... То си ти, Мићо?

МИЋА

Задовољно.

Ја, 'с' потпуковниче!

ЈЕЛИЋ

Рагосно.

Откуда баш тебе нађоше да ми крпиш кућу?

МИЋА

Смеши се задовољно.

Мене, 'с' потпуковниче. Боље мене, него другог!

МАТИ

Долазио је често да пита за тебе.

ЈЕЛИЋ

Долазио си?... Ја ништа не знам.

МИЋА

Па, госпође су увек казале да ви не волите званичне физите.

ЈЕЛИЋ

То није важило и за тебе, Мићо. (*Уздахне.*) Ееех! Ти си, Мићо, први од мојих војника кога видим после рата... Први! Пуних шест месеца нико ме не обиђе, нико ме се не зажели! Ја сам некада мислио да ме моји људи воле; тако ми је бар изгледало док сам имао пук...

МИЋА

Не разуме ђа и држи да он њему нешто пребацује.

Па немоте тако, 'с' потпуковниче... Волели смо ми вас много, само...

ЈЕЛИЋ

Тргне се.

Шта, само?

МИЋА

Можда баш зато нисмо ни долазили, било нас је жао...

ЈЕЛИЋ

Жао?

МИЋА

Пааа... били сте зле среће: боље је да је некога од нас згодило то једно... или та два зрна, па чак да нас је и убило, била би мања штета... За вас смо увек радо гинули, али ја, додуше, нисам погинуо, али нисам то ни избегавао... Таква је била срећа за мене, а несрећа и за вас и за нас..

ЈЕЛИЋ

Ко је погинуо, Мићо, њему је добро; која година раније или доцније, није ништа, али слава им се вуче дуго и дуго: погинули се помињу и памте, пише се о њима по књигама, као да су они више урадили од нас.

МИЋА

Море немојте да им завидите. Живот је живот! Хеее...

ЈЕЛИЋ

Знам, живот је живот, али који живот? Зар ти ово зовеш живот? Зар ми данас живимо, ми што немасмо срећу да изгинемо? (*Узбуђено.*) Ми, ни живи ни мртви! Живи лешеве, ми осуђеници, ненаграђени мртваци, пропали велики људи... безимени гробови, јер, Мићо, сваки непознати гроб има више имена него ми који још носимо неко име! Нас данас не славе као „незване јунаке“, и то само зато што још морамо да ручамо, да дишемо, да се крећемо као муве без крила... Али зашто ти ја то причам?

МИЋА

Збуњено *џа је зледао, ђа када је видео да џа не разуме, окрене се своме сину, који је већ увелико почео посао.*
Живље, ти мангупе!

ЈЕЛИЋ

Не разумеш ти то, јер си био срећнији од мене – пребише ти само ногу.

МИЋА

Јес! Од силне среће идем на штаку! Хе-хе!... Срећнији, дабо-
ме, ја вам то и рекох... Али што ви кажете да је онима тамо
(Покаже небо.) боље, нека им је на част!... (Помажући сину.)
И ја сам некада мислио куда ћу и шта ћу, па после сам на-
викао. Сад више немам ни болова, па се некада заборавим и
појурим као некада, али одмах запнем. И, ђаво би га знао, сад
ми се више шета него кад сам био читав... Волим да луњам по
вароши и да гледам како се све брзо мења... Сваки дан понеко
ново чудо. Па када се уморим седнем код „Белог орла“ па ис-
капим по коју криглицу пива, хе-хе! На ономе свету нема тога!
Хе-хе!... Добро је и овако!... Боље је ипак нама, него њима.
Тераћемо ми и даље свој занат...

ЈЕЛИЋ

Хм... Занат... Занат... А који ћемо занат да радимо нас двојица?

МИЋА

Ја, хвала Богу, отаљавам, полако, мистријом, колико могу.
Сваки је од нас или нашао што ново, или продужио старо...
Ено, мој командант батаљона, мајор Никић, отворио је дуван-
циницу, Јован Стајкић, поручник, што га звасмо „Јова Кусур“
продаје цигље... Од њега и ја купујем... Инвалиди из нашега
пука имају свој сто код „Шишка“... па ту је смеј, ту је шала, ту
се на све заборави... Вас смо толико пута помињали... (Сину.)
Заглави то мало боље, немој тако мурдарски!

ЈЕЛИЋ

Они не траже ништа више, њима је лако... послови су им про-
сти и корисни.

МАТИ

*Која је за то време излазила и улазила да види да ли
шреба да окрене лист, види да Јелић не чисти, па оглазећи шек
да би нешто казала.*

После има још у ходнику, али то може сутра.

Оде.

МИЋА

Добро, не брините. (*Сину.*) Ту метни целу цигљу, па замажи добро.

ЈЕЛИЋ

Гледа с киме њо говори.

А ко ти је то?

МИЋА

То ми је син, 'с' потпуковниче.

ЈЕЛИЋ

Је ли ти жива жена?

МИЋА

Жива. Срећом је матора, па јој ово ништа не смета. Прво јој је било незгодно, али се после навикла. Понеки пут се издере: „Не лупај том с штаком!“ Хе-хе.

ЈЕЛИЋ

Да би прекинуо разговор.

А имаш ли још деце?

МИЋА

Имам их свега петоро. Није Бог дао више. Сви су као јабуке. Зову ме, мангупи, „ћопа“.

СИН

Пригушено.

Хи-хи-хи-хи!

МИЋА

Миран, ти тамо!... Овај ми ето тако мало помаже, јер ја овако богаљ не могу да се пењем... А посла исувише, посла колико хоћете.

ЈЕЛИЋ

Да, Мића, прво кровови, прво ви зидари... Треба зидати, да би се после имало шта рушити.

МИЋА

Око њосла.

Хе! Прво ми зидари, знам ја то, али изгибосмо као зечеви, нема нас више. (*Сину.*) Ево ти ово парче, па га тури ту лево. Ти не знаш коме радиш, немој после да се потуже на тебе, јер ће те ђаво однети!

МАТИ

Ућадне из ходника врло нагло.

Јоване, Јоване!... Дошао је пуковник Јовановић.

ЈЕЛИЋ

Ко?

МАТИ

Пуковник Марко Јовановић.

ЈЕЛИЋ

Марко, пуковник?

МАТИ

Да га одведем у салу?

ЈЕЛИЋ

Зашто у салу? Нека дође овамо, ако је сâм.

МАТИ

Сâм је. (*Мићи.*) Остави посао, па сутра; има једна посета.

Оде у ходник.

МИЋА

Сину.

'Ајде ти, силази с мердевина. И иначе се већ смркава. Ја одо', 'с' потпуковниче, лаку ноћ!

ЈЕЛИЋ

Лаку ноћ, Мићо; дођи ми, Мићо, дођи твоме староме другу.

МИЋА

Хвала, 'с' потпуковниче! Па ако немате ништа против, поздрављу све наше кад одем код „Шишка“. Ако Бог да здравља, па да нам ви седнете опет у прочеље... (*Гура сина.*) Кажу лаку ноћ, простаче!

СИН

Лаку ноћ!

ЈЕЛИЋ

Здраво, мали!

МАТИ

Званичним тоном.
Извол'те, извол'те!

МИЋА

Пожури да изиђе и оде са сином.

МАТИ

Уводи Јовановића.
Само, молим вас, да не замерите, велики је неред: зидари у кући.

ЈОВАНОВИЋ

Пуковник. Исувише официр, који полаже на официрску сјољашност. Мамузе му јако звече. Силом је одсечан у покрећима, да би ишао више лично на јунака.
О, молим вас, само без церемонија... Другови смо... међу нама нема устрчувања.

ЈЕЛИЋ

Није много изненађен, ни много обрадован Јовановићевим доласком. Остaje хладан према њему, али ипак узбуђен.
Не окреће се.
Седи.

ЈОВАНОВИЋ

Метне му руку на раме.
Како си ми „Грозни“?

ЈЕЛИЋ

Добро, „Сисавче“!

ЈОВАНОВИЋ

И умрећемо с тим именима из Академије. Ха-ха!

ЈЕЛИЋ

Умрећете ви, који још нисте умрли. Што ти мене мешаш у своје друштво?... Ја сам бивши „Грозни“ ... Седи... Који ветар тебе нанесе?...

ЈОВАНОВИЋ

Никад да нађем времена... А данас случајно прођох овуда, па рекох, 'ајде да сврнем код „Грознога“ ... Нисам те видео сто година!

ЈЕЛИЋ

За мене је више него сто! Док ви шетате, разговарате, живите, смејете се, ја осећам сваки минут... И минути су ми дуги, Сисавче, и минути!... Док ви сви спокојно спавате и одмарате своје „уморно тело“, ја се мучим по читаве ноћи и тражим оно што ви сви имате збринуто, с неба... Велика је разлика, међу нама, врло велика... Пре је била та разлика навише, а сада ниже... бар за мене.

ЈОВАНОВИЋ

Разумем те, Грозни! Али шта ћеш, треба се помирити са судбином... Немој мислити да је и нама лако. Имамо ми милион мука: те стан, те дрва, те слушкиње... Муке су то, драги друже!

ЈЕЛИЋ

Јејко.

Велике су то муке, друже, старији по чину, а млађи по рангу... Старији по награди, а млађи по делима... Старији, најзад, по признању, а млађи по памети! Да...

ЈОВАНОВИЋ

Али данас ствари стоје друкчије, није то тако.

ЈЕЛИЋ

За тебе може бити, јер, видим, постао си пуковник.

ЈОВАНОВИЋ

Ха-ха!... Па ја сам пуковник већ 83 дана.

ЈЕЛИЋ

Зар је та неправда већ толико стара?

ЈОВАНОВИЋ

Зар ниси читао „Службени лист“?

ЈЕЛИЋ

Откако сам службено унакажен, немам везе са службеним стварима, и нимало ме не занимају...

ЈОВАНОВИЋ

Не разумеш ме: ја ти носим радосну вест, али ми не даш да дођем до речи... Најзад, зашто имаш да се љутиш што сам већ пуковник, уместо већ генерал!...

ЈЕЛИЋ

Све нервозније.

И да ми буде криво што ниси већ ђенерал!...

ЈОВАНОВИЋ

Не кажем то... Али, ти говориш као да ти је нешто криво што сам постао пуковник и што сам унапређен... Требало је ваљда да кажем: „Нећу да будем пуковник, јер моји другови старији по рангу, нису произведени!“ Или...

ЈЕЛИЋ

Ћићи, нагло и узбуђено.

Хоћеш ли да ти кажем истину? (*Губи меру.*) Е, онда чуј! – То је требало рећи, драги мој Сисавче, баш то. Требало је да кажеш још више: „Произведите прво мртве, па богаље, па мене!“ Преко реда, али тако, када већ хоћете преко реда!...

ЈОВАНОВИЋ

Силом уздржава узбуђење.

Уха... То је немогућно!

ЈЕЛИЋ

Слушај, Јовановићу... Ти си у животу учинио толико немогућих ствари, па си могао учинити и то... Немогућност је била и то што ти, као активни виши официр, у читавом овом снопу од ратова не знаш шта је борба...

ЈОВАНОВИЋ

Па такав је био распоред...

ЈЕЛИЋ

Да, распоред! И док је мене тај распоред одредио да се борим са Бугарима и Немцима, ти си се борио са деловодним протоколом и бројевима „Ферт-Ђерф“ и „Ферт-Аз-О“!... Док сам се ја на Кајмакчалану размишљао хоћу ли почети напад левим или десним крилом, ти си у Риму размишљао хоћеш ли у Париз преко Модане или преко Вентимиља!... Послали су те као неопходно потребнога иако си из францускога знао само команде, али из кадрила...

ЈОВАНОВИЋ

Са стравом поспимају Јелића. Учини му се да је Јелић луд.

Јоване... Молим те онда да престанемо с тим разговором, кад те толико љути и узбуђује... Немој, молим те. Нисам мислио да те увредим, а ти мене вређаш, онако „ан мас“... Ја сам дошао у самој ствари да те обрадујем, да ти први донесем вест, пусти ме да ти кажем...

ЈЕЛИЋ

Нема шта да ми кажеш, знам унапред све шта ћеш рећи: разумем те исувише, био сам што си и ти...

ЈОВАНОВИЋ

И данас си што и ја.

ЈЕЛИЋ

Богати?

ЈОВАНОВИЋ

Цела истина!

ЈЕЛИЋ

Па на којој си ти то служби?

ЈОВАНОВИЋ

Ја на старој, али ти си постао пуковник, јуче је потписан указ. Зато сам дошао да ти први јавим, хтео сам да те обрадујем, као добар друг.

ЈЕЛИЋ

Застане, промисли мало, па се заштим докоштура до столице, седне. Нервозно се окрене око себе, учини неколико узбуђених покрета.

Добро су се сетили!... (Дуга пауза.) А ти, пожurio си да умириш своју савест.

ЈОВАНОВИЋ

Нисам ја ништа пожurio, драги друже, већ сам случајно прошао и дошао да ти кажем... Пустите ме бар да ти све кажем, кад сам већ ту. Ја сам мислио да ћете та вест обрадовати и да ти неће бити непријатно оно што даље имам да ти кажем... Држао сам да ћеш и сам увидети да је за тебе боље да вучеш инвалиду као пуковник, инвалид...

ЈЕЛИЋ

Прекине га.

Инвалид! Дакле и инвалид! Знак неспособности, знак непотребности, знак смрти!... Као да су им потребне само ноге и руке, а не и памет. Зар нисам могао остати у ђенералштабу, и радити мозгом. Али вам моја памет смета и једва сте чекали да је се сачувате и отресете! Да! Тако стоје ствари, тако! (Пауза.) Ммммм...

ЈОВАНОВИЋ

Гледа га ућлашено.

Нешто си рекао?...

ЈЕЛИЋ

Не чује га. Више за себе, изјубљен у својим мислима.

Дошла је и трећа звезда, али се њен сјај угасио још пре него што се појавила... Можда је то ред природе. (Тргне се.) Слушај, Јовановићу, ти ниси ништа крив. Сваки гледа прво себе!

ЈОВАНОВИЋ

Ја?

ЈЕЛИЋ

Устјане. Јаче.

Смиловали су се најзад да ми дају и трећу звезду... А ја сам се надао да ћете ме наградити тиме што ћете признати, не само моју храброст, већ и моју памет... За две руке једну звезду, која данас ништа за мене не може да значи... (*Јаче и узбуђеније.*) А одмах затим добио сам још већу награду: инвалиду!... Иако могу да радим, да помогнем, да користим бар још 20 година... Сад смо ја и ти равни, само што им твоја памет још треба, а моју су одбацили. Моја памет можда лежи у рукама, а твоја, ваљда, у ногама: чувај да ти неко и не пребије ноге, колега, јер ћеш проћи као и ја: бациће те као и мене...

ЈОВАНОВИЋ

Али, Грозни! Јоване!

ЈЕЛИЋ

Мало се умири.

Слушај, Јовановићу, запамти што ћу ти рећи!... Ти ћеш се виђати чешће са онима који су ово урадили... Реци им само још ово, као моју последњу поруку: реци им (*Све узбуђеније.*) реци им да је Јован Јелић био први у рангу, да је Јован Јелић умео за трен ока да збуну најјачега непријатеља. Кажи им да си се уверио да сам још снажан и да ме још добро служи памет, да нисам пропао као што они мисле и да ћу им врло брзо показати шта је мој циљ, и да ће ми се кроз кратко време клањати као Буданци Далај Лами, јер се ти твоји клањају свакоме који је јачи; а ја ћу врло брзо бити јачи од њих, јер ће половина наше земље поћи са мном. По две хиљаде људи је гинуло на једну моју реч; а када се не гине, поћи ће за мном и двадесет хиљада (*Врло јако.*) Крај, разумеш ли, крај свему!... Свршено је са лажном прошлошћу... Ја улазим у нови живот, у нов свет, који ти не познајеш: ни ти, ни сви твоји тамо. Ја од данас знам куда ћу и знам шта ћу. (*Опјазу мајку.*) Иако сам сакат, бићу јачи од свих вас који имате потпун облик животиње која се зове „човек“!

МАТИ и ЈЕЛЕНА

Чули су вику и са стїрахом уїтрчале у собу.

ЈЕЛИЋ

Пође јој у сусретї.

Није ништа. Не бој се... наше другарске ствари... Дај ми вечеру!... Гладан сам! Уморнији сам него ли после какве борбе.

МАТИ

Оде.

ЈЕЛИЋ

Јовановићу.

Хвала ти, Сисавче, иди и немој ми више долазити. Нећу више нико да ме подсећа на мој изгубљени живот, на сахрањених четрдесет година, на моје ништавило. Иди! Сад смо начисто... И ако ми још ко каже... да...

Изђуби му се говор у другој соби.

МАТИ

Која је одмах истїрчала најоље, поїтрчи из ходника у Јелићеву собу.

Опростите, сад ћу ја!

СТОЈАН

За њом носи на послужавнику вечеру за Јелића.

ЈЕЛЕНА

Чула је последње Јелићеве речи. Осїтала је наслоњена на довраїак, а заїтим уђе тїхо и оїрезно.

А, ви сте овде? Чула сам, али нисам познала глас...

ЈОВАНОВИЋ

Тресне мамузама.

О, добро вече, госпођо, Таман сам хтео да пођем, али добро је што сте наишли... Мило ми је што вас видим и што вам овом приликом могу да стиснем руку и пријатељски кажем две ствари.

ЈЕЛЕНА

Пружи му руку.

Чула сам вичу, па сам се уплашила да му није опет позлило: веома је нервозан у последње време...

ЈОВАНОВИЋ

Е, баш сам то хтео и ја да кажем. Баш сам мислио како ћу наћи згодан тренутак, али ето, провиђење је хтело.

ЈЕЛЕНА

Понуди га руком да седне.

ЈОВАНОВИЋ

Хвала, журим, ја ћу укратко. Дакле, провиђење је хтело да ви баш сада наиђете, и ја ћу вам одмах рећи... Ви знате да је про-изведен за пуковника?

ЈЕЛЕНА

Начула сам још пре неколико дана да ће бити... Је ли то хтело провиђење?

ЈОВАНОВИЋ

Паааа и то, али још сам хтео нешто да вам кажем. Управо да вас замолим, да вам дам савет.

ЈЕЛЕНА

Савет! Мени?

ЈОВАНОВИЋ

Да. Мислим да ми нећете замерити, драга госпођо... Ја бих вам врло озбиљно препоручио да позовете каквог доброг лекара да га прегледа и да види шта је то с њиме. Чудан је, знате, врло чудан. Више је незгодан, неразумљив. Бојим се, плашим се за његову... за његов здрав разум...

ЈЕЛЕНА

Он? То не могу да верујем...

ЈОВАНОВИЋ

Можда његове ране имају некакав рђав утицај, јер није ни то лако, госпођо, бити без руку... То је као да је слеп, или, не дај Боже, тако што...

ЈЕЛЕНА

Зачуђено.

Он?

ЈОВАНОВИЋ

Збуну се.

Опростите, можда сам погрешно, али сам рекао онако, друг ми је... учинило ми се. Не примите ми за рђаво... Бринем се... Збогом.

ЈЕЛЕНА

Хвала Вам. Збогом.

ЈОВАНОВИЋ

Оде окрећући се неколико џутиа збуњено, не разумевајући шта је Јелена мислила.

ЈЕЛЕНА

Испраћа га до вратиа и оситане неко време на вратиима. Затим се врати у собу. Оде до прозора. Смркава се. Чује се луја шањира у Јелићевој соби и разговор између њега и Ситојана. Чује се Јелићев крајки и иронични смех, на који се Јелена џирза и зледа на вратиа Јелићеве собе. – Дужа пауза.

МАТИ

Шта, отишао је?

ЈЕЛЕНА

Не окреће се.

Отишао.

МАТИ

А нисам му ни казала: збогом... После толико времена једва се један сети.

ЈЕЛЕНА

И тај један мисли...

МАТИ

Шта мисли?

ЈЕЛЕНА

Тражи да зовемо лекара, јер му изгледа да је... Јован... рђаво.

МАТИ

Какви лекари: доста је он имао с лекарима... Да нас сачува Бог!... Оно, ко зна?... Данас слатко једе и пије... Рекао је и да ће да спава, одмах чим вечера... али само говори: „Сад је свршено“. Шта је свршено, сам Бог нека зна?... Ваљда ће му једанпут бити боље...

ЈЕЛЕНА

Како боље!... Никада више неће бити боље! Ту више нема помоћи.

МАТИ

Нашла је да је наишао погодан шренушак да јој говори о новцу.

Ама, може да се помогне, како да не може, само треба ја и ти да разговарамо. Имам ја теби да кажем, па да и ти помогнеш... Њему није лако, то видиш и сама: треба све да прође, да се он мало навикне, да се помири с несрећом... Па мени тек није лако да га гледам као јединца... Родила сам га, одгајила... Мајка сам му.

ЈЕЛЕНА

Вама је тешко као мајци, али теже је мени као жени: ја га немам, ви га имате!

МАТИ

Како га немаш?

ЈЕЛЕНА

Ето, тако, немам га, иако је жив. Зар се то зове „имати га“?

МАТИ

Немој тако, ћерко, немој. Треба да му помогнеш, да му будеш другарица, ортак... Треба да трпиш јуначки, као што је он трпео и као што данас трпи.

ЈЕЛЕНА

Ви видите само шта он трпи... Цео свет види само шта он трпи. А мене осуђују!

МАТИ

Е, осуђују!

ЈЕЛЕНА

Оха, још колико... још колико! Ма каква да сам, мене ће да осуђују... Ако сам добра, ја се претварам; ако нисам добра, онда сам гадна и неосетљива: увек ћу бити крива! Увек, увек! Ух!

МАТИ

Већ пола године говориш тако, па тако, много је. Мучите се и ви, а мучим се и ја. Тако је ваљда од Бога... Ко ће ко Бог?

ЈЕЛЕНА

Наставља врло жучно и узбуђено.

Ви знате сами како је све било. Знате како сам трпела скоро четири године, патиле смо заједно у ропству. Па зар сада ово? Зар после свега ово? Мени је било свеједно што се овакав вратио, знала сам да то може да се деси, чекала сам још горе ствари од тога. А он? Од првога дана је овакав: избацио је моју постељу из наше собе, кад говори вређа ме и груб је, не трпи ме, једнако ме сумњичи. А зашто све то?

МАТИ

Зашто? Зато што тако мора да буде, зато што ми жене морамо да их помажемо. Ми морамо да трпимо, зато смо створене.

ЈЕЛЕНА

Е, створене! Ја управо не знам шта хоћу, али ово како је сада не могу више да трпим... ето! Немојте ме више питати ни шта хоћу, ни шта бих хтела, ни шта могу, ни шта не могу, јер... ни сама не знам... не знам куда ћу, не знам шта ћу. (*Посиђено ђага у плач.*) Не знам докле ћу овако и... шта ће са мном на крају бити?

Плаче.

МАТИ

Опет исто, па исто!... Ја сам хтела нешто да ти кажем, али овако не иде... Када се умириш, када се умириш, када будеш друге воље, ја ћу да ти кажем оно што је он мени рекао... за тебе...

ЈЕЛЕНА

Он, вама рекао? Шта вам је рекао?... Нешто о мени?

МАТИ

И о теби и о њему. Знаш, он 'оће да пише неку књигу...

ЈЕЛЕНА

Ах, стара песма... То већ знам; он мени нешто увек прича о некаквој књизи и не знам шта тамо још!... То су његове ствари...

МАТИ

Уздахне.

Е, кћери моја, да ти Бог не да јединца, као мени, то ти само желим... Ти не знаш шта значи син, а камоли јединац! Слушај што ћу да ти кажем, али добро да ме слушаш: он је наш, и мој и твој, па можете ви да се свађате колико хоћете... Он тебе воли, чим ти каже шта ће да ради, и када те воли и ти треба да пристанеш...

ЈЕЛЕНА

Ко ме воли? Он? Тако се не воли. Он ме само мучи и ништа више. Па молим вас, узмите само то: зове ме по сто пута дневно, само да види јесам ли код куће, а када дођем ништа ми не каже, само ми тражи да зовем Стојана. Зашто ме онда зове? Само да ме мучи, да ми покаже да ми не верује, да види да сам ту... Кад год пођем к њему, мени се срце попне чак овде (*Покаже ђрло.*) па опет ништа, само: „Зови Стојана, Зови Стојана!“ Зашто га сâм не зове? Или зашто ми бар једанпут не каже што лепо. Данас ме је опет напао ни криву ни дужну.

МАТИ

Ништа то није, дете моје? Ја морам...

МИОМИР

Наредник, у кицошкој униформи са црном сомонићском јаком и айдошекарским знаком на раменима. Бео је, румен, с малим улизаним брчићима, заглађеном косом. – Застане на вратишма, спреман да поздрави по војнички, али када види да су саме жене, скине шајкачу и уђе.

Молим вас, станује ли овде господин потпуковник, односно пуковник Јелић?

МАТИ

Овде је, шта желите?

МИОМИР

Мене су хитно послали из Врховне команде, имам нешто да радим.

МАТИ

Причекајте, сад ћу да јавим.

Оде код Јелића у собу.

МИОМИР

Приђе бојажљиво ближе, загледа кришом Јелену, не би ли ђођодио ко је то. Приђе јој.

Зна ли госпођица да је господин Јелић већ пуковник?

ЈЕЛЕНА

Која је седела сасвим равнодушно, као од беде.
Прво није „већ“, а друго ја нисам госпођица!

МИОМИР

Пардон, не познајем у овој кући никога...

ЈЕЛИЋ

Из своје собе.
Јелена!

ЈЕЛЕНА

Тргне се.

МИОМИР

То је свакако господин пуковник?

ЈЕЛИЋ

Јелена!

ЈЕЛЕНА

Оде брзо к њему.

МИОМИР

Намесити се да појасно позови пуковника ако наиђе из собе.

ЈЕЛЕНА

Враћа се из собе са сирим корацима, ушучена је.
Стојане! (Миомиру.) Зовите га.

МИОМИР

Врло услужан, појри у ходник.
Стојане!... Има ли ту некакав Стојан?... (Оде.) Стојане!...

ЗАВЕСА

ДРУГИ ЧИН

*Каг се дижне завеса, позорница је мрачна. Долази слаба
улична светлост кроз полууишћене завесе. Само је Јелићева
соба у левом углу осветљена а враћа од њежове собе пола су
ошворена. Више миндерлука жори кандило.*

Зима, после седам саати ујутру.

МАТИ

Лешари обучена на миндерлуку.

СТОЈАН

*Седи у једној старој фошељи са заваљеном главом на
наслон.*

ЈЕЛИЋ

*У својој соби; види се с времена на време како шетња
жоре-доле и диктира Миомиру. Чује се куцање писаће машине.
Диктирање не престаје све док Јелић не изиђе на позорницу.*

МИОМИР

*Понавља последњу Јелићеву реч, као знак да је дикти-
рано већ ошћуцано.*

ЈЕЛИЋ

Главна жила једног народа, запета...

МИОМИР

Народа.

ЈЕЛИЋ

Једнога ортаклука, запета, једне породице, запета.

МИОМИР

Породице.

ЈЕЛИЋ

Јесте организација, тачка.

МИОМИР

Тачка.

ЈЕЛИЋ

Од тога како се она постави и колико се она цени и поштује, запета...

МИОМИР

Поштује.

ЈЕЛИЋ

Зависи срећа и благостање појединаца и масе, тачка...

МИОМИР

Тачка.

ЈЕЛИЋ

Многе предрасуде и средњовековне навике...

МИОМИР

Навике.

ЈЕЛИЋ

И данас веома коче слободу велике и добре организације, запета...

МИОМИР

Организације.

ЈЕЛИЋ

У корист појединих истакнутих, а нимало заслужних људи, запета...

МИОМИР

Људи.

ЈЕЛИЋ

Вођа народа и маса, две тачке.

Настави и даље да говори, али се јасно не чују његове речи, већ само жлас. Овако говори све док не изиђе на позорницу.

СТОЈАН

Дигне се, протегли се, па тромо ложи пећ.

ЈЕЛЕНА

Улази из ходника, елегантно обучена у зимско одело, у шеширу и рукавицама. Ојивори вратића пажљиво, па зајим уђе нервозно. Засијане и слуша Јелића, зајим ојрезно прије његовим вратићима и полако их зајивори. Скида и баца шешир и кайути на столицу десно од пећи.

МАТИ

Тргне се.

Јелена, је си ли ти?

ЈЕЛЕНА

Ја сам, само спавајте!

МАТИ

Не спавам ја. Колико је сати?

СТОЈАН

Кроз сан.

Прошло седам.

МАТИ

Иди му спреми кафу, па пожуре са спремањем. Данас ће рано да му дођу они официри, што питају већ пет дана.

СТОЈАН

Оглази.

МАТИ

Дижући се полако.

Још говори. Није тренуо. (*Сега, тек сад види да је Јелена обучена и да је дошла са улице.*) А ти, одакле ти?

ЈЕЛЕНА

Је ли питао за мене?

МАТИ

Зачућена.

Како, сад си дошла? Ама, шалиш се... Ја мислим ти си у соби.

ЈЕЛЕНА

Шта имате да се чудите: знате да сам била код Клајићке. Дошла је из Париза, па смо се први пут виделе. Тамо сам ноћила да не долазим сама по мраку.

МАТИ

Знам, али у ово доба, ипак је незгодно.

ЈЕЛЕНА

Зашто? Да није опет питао где сам?

МАТИ

Па дабоме да је питао. Ја сам му рекла да спаваш, а право да ти кажем, и мислила сам да спаваш. Ко је могао то помислити. Ју, тешко мени, да је пошао у твоју собу!

ЈЕЛЕНА

Па и да је пошао, па шта?

МАТИ

Па ништа, кад ти кажеш. Сад је такав ред... Иди па лези, молим те, иди. Да не изиђе па да те види.

ЈЕЛЕНА

Па нека види!

МАТИ

Уздахне.

Ееј, тешко мени! (*Намеишћа мингерлук.*) А он још говори и шета. А горе, а доле, целу ноћ... Не зовну ме данас ниједанпут. (*Још сањива.*) А како, богати, уђе?

ЈЕЛЕНА

Имам кључ.

МАТИ

Добро си све удесила... Иди спавај!

ЈЕЛЕНА

Не спава ми се.

МАТИ

Па имаш право и није више време за спавање... Оно, како за кога.

Пали кандило. Чује се звонце.

МАТИ

Ето ти сад, ко је то? Данас све нека чуда. (*Оде до вратића.*) Стојане, види, богати, ко је то! (*Врати се.*) Ко је, Стојане?

ВЕЉКО

Улази из ходника.

Ја сам, мати!

МАТИ

Откуда ти у ово доба?

ВЕЉКО

Пољуби је у руку.

У које доба?

МАТИ

Па сабајле.

ВЕЉКО

Па ја увек сабајле! Украдоше ми ноћас капут, онај француски на струк. А зима је, па не могу да идем чак на Врачар, морате ми дати преноћиште, али брзо док сасвим не сване.

МАТИ

Ено ти тамо, ти знаш своје место.

ВЕЉКО

Знам, мајко! Ууух. Прозебао сам. (*Оде до њећи. Чује се Јелићев жлас.*) А ко то говори?

МАТИ

Ко? Ти знаш... Целу ноћ тако, а горе, а доле, а горе, а доле, и непрестано говори... Нека му Бог помогне!

ВЕЉКО

Вала баш... Па када он спава?

МАТИ

Никад!

ВЕЉКО

Он као и ја.

ЈЕЛЕНА

Ућадне.

Само што ти банчиш.

ВЕЉКО

Окреће се.

Ко је то? (*Оћизи Јелену.*) Шта, и ти си будна? Као да су фашанке. Да ниси и ти чувала стражу као мајка?

ЈЕЛЕНА

То је моја ствар.

ВЕЉКО

Аха, сад разумем: то је твоја ствар. Збрка ствари. Изгледа ми да ниси расположена. А гле, ту су и огртач и шешир. Јесу ли и то твоје ствари? Их, што ти је крв. Воли да осване, па то ти је! Као и ја. Од једне смо мајке... Мајко!

МАТИ

Шта, сине?

ВЕЉКО

У овој кући, изгледа, сви освањују.

МАТИ

Уздахне.

Е, сваки на свој начин.

ВЕЉКО

Када је дошла ова моја сестра?

МАТИ

Не знам ја, брате, ништа, питај њу.

ЈЕЛЕНА

Хладно.

Сад сам дошла, па шта?

ВЕЉКО

Па ништа, мило ми је што нисам сâм. Шта ћеш друго да радиш, него да луњаш. Изгледамо као совуљаге... а сване, ми у гњездо.

СТОЈАН

Улази из ходника.

Ево кафа.

ВЕЉКО

Славно!

МАТИ

Није то за тебе, нека скува другу. (*Стојану.*) Дај ми.

Узме и однесе у Јелићеву собу.

СТОЈАН

Oge.

ВЕЉКО

*Устїане, йрошеїїа мало жоре-голе, йосмаїїра Јелену,
йриїе јој ближе.*

Је ли, богати, је ли истина да си тек сад дошла?

ЈЕЛЕНА

Јесам.

ВЕЉКО

Где си била?

ЈЕЛЕНА

То је моја ствар.

ВЕЉКО

Изгледа да се данашња зора неће моћи похвалити твојом
љубазношћу.

ЈЕЛЕНА

И то је моја ствар.

ВЕЉКО

Имаш право... Управо, немаш право: твоја нељубазност већ
прелази мало и у туђ делокруг. А тако исто и твоје ноћашње
одсуство. Када бих ја сматрао да је то моја ствар, не би добро
прошла.

ЈЕЛЕНА

Јейїко.

Ти немаш права ништа да говориш. Знаш само да бекријаш.

ВЕЉКО

Може бити, али нисам ја крив. Сви смо ми из рата нешто из-
вукли: твој муж пише књиге, ја бекријам, ти се шеташ ноћу.
Сваки је понешто претрпео, али ми изгледа да ти сматраш да
си само ти привилегисана, па можеш да радиш...

ЈЕЛЕНА

Прекине ђа.

Опет си почео?... Молим те, доста!

ВЕЉКО

С ђајџосом.

Офелија, иди – спавај!

ЈЕЛЕНА

Спаваћу кад мени буде воља.

ВЕЉКО

Сестринска нежност!

ЈЕЛЕНА

Ниси ни ти бољи!

ВЕЉКО

Ја нисам почео; данас сам баш изузетно био пажљив, али ти...

ЈЕЛЕНА

Шта, ја?

ВЕЉКО

Слушај, Јелице, ти си љута још од јуче, а ја знам и зашто си љута. Криво ти је што сам тражио да му даш новац и да задужите кућу. Ја то знам. Али немаш право... Незгодно је да у ово време о томе говоримо, јер се спава и мени и теби, али имам још толико снаге да ти кажем да грешиш!

ЈЕЛЕНА

Причај!... Причај!... (*Немирније.*) Ниси одавно о томе говорио... Терате са мном комедију и ти, и он, и мати! Као да сте до сада радили све са мном у споразуму... Иди, богати! Добро би било да му не адвокатишеш и да се не мешаш у моје породичне ствари. Запео си, па већ пет месеца само се за њега заузимаш...

ВЕЉКО

Ако ма шта чиним, чиним за вас обоје: за тебе и за њега... Шта причаш? У овој кући сам увек и ја до сада имао понеку реч, па могу да ти дам и тај добар савет. Када он већ тражи ту формалност од тебе и хоће да му ти кажеш: „дајем новац“, учини му то, па било то паметно или не. Ја сам ти брат и мораш веровати да сам по чистоме крвном нагону већи пријатељ теби него њему. И када то тражим, чиним то само тебе ради... После тога, како да ти кажем, с тим новцем ће се већ и уредити, али мене данас мучи једна друга ствар...

ЈЕЛЕНА

Шта има тебе да мучи?

ВЕЉКО

Ти си почела много да грешиш, пази што ти кажем... Буниш се што те он одбацује од себе, а ти луњаш по целу ноћ и то по друштвима, где врло добро знају и ко си, и како је он прошао, и све то... Кажи ми право, где си била ноћас?

ЈЕЛЕНА

Ђији и ујуји се љраво њему.

Хоћеш да знаш, хоћеш да знаш где сам била? Е, ево да ти кажем! Била сам мало да дишем, ишла сам да заборавим ову апсану овде, ишла сам мало да заборавим и на тебе, и на њега, и на све! Да!.. Побегла сам из затвора, јер сви зликовци имају само по једнога апсанцију, а ја их имам овде пет, шест, педесет! А нисам никоме ништа учинила. И он, и ти, и мајка, и Стојан, и комшилук, и наша улица и цео Београд, све то хоће да ме ухапси и да ме натера да овде чамим и губим своје године? И кад би знала бар зашто?... Ето, сад знаш, и ако си ми брат, остави ме на миру... Ти си ми брат само онда кад си радознао; а када треба да ме браниш онда ниси!

ВЕЉКО

Слушај, молим те...

ЈЕЛЕНА

Боље је да ћутиш и да ме браниш!

ВЕЉКО

Како да те браним? Од кога да те браним? Од њега? Зар од њега треба неко да се брани? Где ти је мозак? Зар не видиш какав је. Пре неколико месеца све би му дала док ти је задовољавао сујету. А када свет почиње полако да га заборавља, јер је такав ред у друштву, твоја сујета почиње да пати, и сад хоћеш да те бранимо од њега! Иди, богати!... То је знак да си почела рачунати са неком новом ситуацијом!

ЈЕЛЕНА

Како да не рачунам? Морам да рачунам!

ВЕЉКО

Па сама си рекла да он може чинити што хоће и с кућом и с новцем. Али кад тражи од тебе ту формалност, па учини му, доврага! Ти ниси никада рачунала да је тај новац твој, па што онда запињеш?... Треба у целој ствари видети његову лепу и чисту намеру: он хоће да дигне своје и твоје име, а ти онда рачунаш. Њему треба чинити као маломе болесном детету, јер иначе шта би значиле тако лепе и велике жртве које је дао?... Да сам ја на његовом месту, ја бих новац узео, а ти звижди колико хоћеш.

ЈЕЛЕНА

Срећа што ниси!

ВЕЉКО

То је твоја срећа, а не моја... Ја ти искрено кажем, пази мало шта радиш, јер...

МАТИ

Враћа се.

Зар још не спавате?

ЈЕЛЕНА

Не обзире се на мајку.

Шта још имам да пазим? Слушај, Вељко, мени је већ све досадило. Оставите ме на миру, јер... јер... (*Гошова да њлаче. Зџраби одело и шешир и џрчевићо их сџеже.*) Сад сте измислили и тај новац... А не питате шта ћу сутра јести! Оставили сте ме да за себе сама бринем. (*Плаче.*) Уосталом, шта ће ми новац кад све иде овако!... Узмите га, само ја овако даље не могу!

Хићно оде у своју собу.

ВЕЉКО

Само немој сутра да порекнеш!... Лаку ноћ! (*Мајци.*) Ух, спаде ми тај терет са срца. Дадох му реч.

МАТИ

Шта је опет?

ВЕЉКО

Ништа, мало је неиспавана, али је пристала. Да сам то знао, нашао би некога да ми украде капут још пре неколико недеља. Пристала је!

МАТИ

Шта је пристала?

ВЕЉКО

Па дала је новац.

МАТИ

А, шта дала, шта има она да хоће и да неће?

ВЕЉКО

Ама, то је ваш син направио такву ситуацију, молим вас, он је... Кажите му сутра: свршено!

МАТИ

Та то је најмања ствар. – Али ово ми се с њом не допада: сад дође кући, срамота! То је по други пут, а ко зна колико је пута што ја не знам.

ВЕЉКО

Ја сам је изгрдио.

МАТИ

Нисам чула да вичеш.

ВЕЉКО

Ја када грдим не вичем. (*Чује се јаче Јелићев џлас.*) Ама докле ће овај овако?

МАТИ

Не знам, ето тако већ неколико недеља, а шта ради, Бог ће га знати. 'Оће ваљда да направи ред међ људима или тако нешто, како сам ја разумела, сâм Бог зна! Само да једанпут сврши, јер се несрећа уселила у нашу кућу, па сваки дан све горе и горе.

ВЕЉКО

Е, несрећа, немој тако, мајко. Може то да испадне срећа за све вас.

МАТИ

Еееееј, срећа не долази овако... Него слушај, сине Вељко, хоћу да ти кажем нешто; ходи да нас не чују.

Оглазе даље од Јелићевих врати̑а.

ВЕЉКО

Опет? (*Силом.*) Шта, мајко?

МАТИ

Ходи, ходи (*Сегну за сѣно.*) Слушај, ти си увек био наш пријатељ па могу да ти кажем: овако се даље не може, богами, помози ако Бога знаш. Шта има међу њима, ја не знам. Јелена на своју страну, он опет на своју, кô да нису муж и жена. Хтела бих да им помогнем, ама како ћу ја, стара жена, да се мешам у те њихове младе послове? Како ћу ја, кад ми је јединац и кад морам да му држим страну, па и када Јелена није крива, мени изгледа крива.

ВЕЉКО

*С почетака слуша пажљиво с великом муком ња полако
загрема. Кроз полусан.*

Мхм!

МАТИ

Ето, тако, свађају се, грде се, не једу, не спавају, он на њу, она на њега, и то не престаје. Кад бих знала како ћу то све да поправим, ја бих душу дала за то. Или им ја сметам, може бити... Али, помислим, ко ће боље поред њега сада него мати? Ко ће да му дода, да га утеши, да га поглади по коси: све то ја радим, јер њему то треба сада, он је ко мало дете; а она није на то научила. А боље убити га, него оставити га самог... Па ево, овај Стојан, и он се нађе добар човек па је и то помоћ, али не можеш на њега да се ослониш... (*Уздахне.*) Куда то води, како треба да изгледа даље ова кућа, ја не знам! А она ти је сестра, па ти можеш да јој кажеш, не мораш да околишиш. Умеш и да се нашалиш, и да изврнеш ствар и овако и онако. Нека она покуша, нека само оде код њега, па нек му покаже да га воли, да хоће да буде с њим... тако некако да кажеш, ето, реци ми ти шта да уридамо?... (*Опazi да он сјава.*) Па ти си заспао! Еееј, заспала нам срећа.

Подупре главу и тужно клима.

Дан је. Чује се са улице жагор, а из Јелићеве собе монотони говор за време целе дуге паузе.

СТОЈАН

Долази из ходника, носи кафу, ња кад види да Вељко сјава, остави је на сто. Звонце.

МАТИ

Види, ваљда је млекација, дошао је опет да јави да нема млека.

СТОЈАН

Оде.

МАТИ

Наставља даље.

А откуда ће и да буде: краве покрасе и покласе. Млекаци-
је без млека, фурунције без хлеба, мајке без синова, деца без
мајке. (*Брише очи.*) Господе, шта направи од нас? Што нас све
покла?

СТОЈАН

Долази из ходника.

Има млека.

МАТИ

Хвала Богу!

Оде.

СТОЈАН

Отвори прозор. Распреди по соби.

ЈЕЛИЋ

Из своје собе.

Стојане!

СТОЈАН

*Отрчи и остави отворена врата. Чује се неразумљив
разговор из Јелићеве собе.*

ЈЕЛИЋ

*После мале паузе, отвара му Стојан врата и он улази
у собу. Обучен је у цивилно одело, без оковратника. Пустиио је
браду. Веома је ослабио и блед је.*

Добро си учинио што си отворио прозор. Мајка свакако још
спаваш... Нека је! И ти треба да спаваш.

СТОЈАН

Лако је за мене.

ЈЕЛИЋ

Нећеш се још дуго мучити. При крају смо... Ту је... Нећемо
још дуго чекати. (*Опazi Вељка.*) Ко је ово?

СТОЈАН

Госпо'н Вељко.

ЈЕЛИЋ

Срећни Вељко! Срећан што не признаје несрећу... Жели само сан, а то је срећа... Данас је срећа... Има сна колико хоће... Ееех! Када бих га могао од њега позајмити... само мало... само мало...

ВЕЉКО

Из сна кроз зубе.

Могу!... Хоћу!... И иначе га не експлоатишем!... (*Проштрља очи, погледа око себе, Стојану.*) Ама, јеси ли ти луд, што си отворио прозор? Зар ја целу ноћ тражим топлу собу, а ти хоћеш чист ваздух... Зар ти није било доста чиста ваздуха?

СТОЈАН

Смеје се глупо изатвара прозор.

ВЕЉКО

Јелићу.

А шта, ти ми држиш некролог? Чуо сам све што си ми казао: чуо сам и тебе, и мајку, и Стојана, и млекацију... Је ли, богати, што ти увек говориш као да држиш здравице... или рецитујеш декламације?

ЈЕЛИЋ

Ја друкчије не унем.

ВЕЉКО

То је свакако ваш војнички култ, па ти ушло у крв...

ЈЕЛИЋ

Може бити... Уосталом, није главно како се каже, већ шта се каже... Што не продужиш спавање?

ВЕЉКО

Волео бих да видим како изгледа тај који у вашој кући може да спава... Ти тамо једнако вичеш, Стојан пред зору отвара прозор, звоне млекације, твоја мајка философира и све тако нешто.

ЈЕЛИЋ

А откуда ти у ово доба?

ВЕЉКО

Дотераше ме лопови: украли су ми капут, а ноћ ђаволски хладна, и Стојан сад нашао да отвара прозор!

ЈЕЛИЋ

А школа ти још не ради?

ВЕЉКО

Немају куће: бескућници и ми ђаци.

МИОМИР

Излазећи из Јелићеве собе, још је у униформи.

Ја сам готов, господине пуковниче!

ЈЕЛИЋ

Рекао сам ти, не зови ме тако!

МИОМИР

Сањив и неиспаван.

Опростите, навика.

ЈЕЛИЋ

Навика је, али рђава. Те рђаве навике које су нас и довукле доведе...

ВЕЉКО

Прекине ђа.

Ух! Ти си још у твојој последњој глави... Стани мало, ако Бога знаш!

ЈЕЛИЋ

Миомиру.

Иди, одмори се и доручкуј, док Стојан спреми собу.

МИОМИР

Оде у ходник.

СТОЈАН

Оде у Јелићеву собу.

ВЕЉКО

Устјане и појође се. Окрене се око себе, па Јелићу поверљиво.

Слушај, ја ипак нисам бадава дошао: свршено је с новцем. Сутра ћу све довршити... Јелена је на све пристала, мада се нашла у згодној ситуацији, јер си јој дао прилике да заузме „офанзивни положај“, да се изразим твојим језиком.

ЈЕЛИЋ

Добровољно?

ВЕЉКО

Чеше се иза ува.

Најдобровољније!

ЈЕЛИЋ

Када?

ВЕЉКО

Малопре (*Трже се, поправи се.*) То јест, шта говорим, јуче... синоћ... да, синоћ. Био сам, али нисам хтео да те узнемиравам: шетао си „а горе, а доле, а горе, а доле“, као што каже твоја мајка... Слушај, шта си све нажврљао ноћас?

ЈЕЛИЋ

Ниси духовит.

ВЕЉКО

Имаш право, сањив сам... Да говоримо озбиљно: колико си далеко с твојим делом?

ЈЕЛИЋ

Пст! (*Окрене се око себе.*) Ту је крај... Сада ће доћи и издавач, Миомиров пријатељ. (*Рагосно.*) За који дан и...

ВЕЉКО

И ти ћеш у литературу.

ЈЕЛИЋ

Пре у политику.

ВЕЉКО

Постаћеш виши од обичних људи. Постићи ћеш свој други циљ. „Разбићеш мрак и скинућеш вео са очију јавности, проширићеш срца, разбудићеш нове појмове који ће донети људима свежу крв, здравље, осећање поноса и дум, дум, дурум, бум, бум...” Постаћеш хипермедиокритет. Ха-ха-ха!

ЈЕЛИЋ

Окреће се око себе.

Смеј се!

ВЕЉКО

Шета се.

Тешко је, драги мој Јоване, помирити се с мишљу да ћеш успети, искрено ти кажем. Данас: успех! Где, како, пред киме? Данас нема мерила за оно што је озбиљно и дубоко. Ако пишеш лако и плитко, читаћете они код којих успех ништа не значи... И у једном и у другом случају не вреди писати. После пушчаних зрна, почеле су по ваздуху да лете речи. И као што је у рату сваки пуцао, данас сваки пише. Па шта мислиш: да ја не бих могао писати, и то врло озбиљне ствари? Али празнити и цеп и главу, данас се не рентира. Боже сачувај!... Ту треба снаге. Имај то у виду и немој да се изненадиш и очајаваш.

ЈЕЛИЋ

Узбуђен је, прекине Вељка, врло гласно.

Ти ме још ниси потпуно разумео. Немам ја амбицију да уђем у литературу. Ова је књига само основ за тај велики покрет, у коме ћеш ми и ти помоћи; не само ти, већ сваки поштен грађанин ове земље. Уместо да сам сазвао десет зборова и тамо рекао своје гледиште, ја сам написао књигу, која у самој ствари значи звоно за велику поштену организацију поштених сила у овој земљи. И немој мислити да ја немам снаге за то! Видећеш!

ВЕЉКО

*Тргне се. Показе се што оћинио јако далеко, попра-
вља се.*

Добро... рецимо да је имаш. Немој да се љутиш, али то је твоје дело за мене још увек велики знак питања. Мене оно занима, ја желим да видим шта је срж свега тога. То твоје дело свакако вреди, јер си ти уложио све што данас имаш, жртвовао си и домаћу срећу, и новац, и сву своју физичку снагу!... Дај ми да га прочитам!

ЈЕЛИЋ

Енергично.

Не дам!

ВЕЉКО

Зашто?

ЈЕЛИЋ

Зато што знам да ћеш рећи да је добро.

ВЕЉКО

Ето ти сад. Откуд знаш?

ЈЕЛИЋ

Из сажалења.

ВЕЉКО

Изненађен.

Каквог сажалења?

ЈЕЛИЋ

Иронично.

Па биће ти жао да ми кажеш да дело не ваља, кад знаш колико сам у њега уложио и шта од њега очекујем.

ВЕЉКО

Зар ја такав изгледам?

ЈЕЛИЋ

Јаче.

Биће ти жао да увредиш једнога инвалида, једнога бившег човека. Биће ти тешко да говориш ружно о покојнику. Хм! (*Мирније.*) Ето, због тога сам се решио да не потписујем своју књигу, баш због тог сажаљења. Мислиш, ваљда, да имам амбиције једнога гимназијалца, па ме је страх од јавности. – Уха! Штампам сам ја, и штампао, писао и писао, и тактике, и стратегије, и по војним листовима, уносио сам сву своју стилистичку снагу у наредбе пред борбом, дао сам све своје срце кад пишем својим војницима у тренутку смрти. А (*Насмеје се иронично.*) што о томе да говорим... Уморан сам, а ти ме увек изазовеш на озбиљна размишљања. Неиспаван сам, други пут о томе.

ВЕЉКО

Богами, испавај се бар пет дана... Боље ћеш оценити ствари. Ја сам уверен да срећа једнога човека зависи само од тога да ли је у животу доста спавао, или не. Ето, да су сви људи доста спавали, сачували би своје живце, не би постојали нервозни сукоби, сваки би човек волео сунце и миран живот, и... ти не би изгубио руке. А да не бих и ја постао други кајзер, одох да спавам! Сунце је већ.

Пође.

ЈЕЛИЋ

Чекај, молим те! Да се приберемо!

ВЕЉКО

Ти и ја никада се нећемо прибрати: ти од рада, ја од нерада.

ЈЕЛИЋ

Ти си говорио нешто о новцу?

ВЕЉКО

А, да! То је свршено, остави мени.

ЈЕЛИЋ

Надам се да неће бити улудо бачен... Јер ако после свега тога још дође пад! Срамота! Разочарање! То би било страшно: пасти... Уверити се да те маса не разуме... Осетити узалудност труда...

ВЕЉКО

Сјрема се за одлазак.

Ееее, велики се не може постати за ноћ. Ти си храбар као војник, а пудљивац као писац. Којешта! Кријеш свој рад иако у њега верујеш: апсурд! Или једно, или друго!

ЈЕЛИЋ

Журно и нервозно.

Кријем га, јер познајем свет: кријем га, јер знам да данашња јавност везује дело за човека и увек има предрасуда. Ја то хоћу да спречим, ја хоћу непристрасан суд и зато место потписа мећем само три звезде... Видећемо хоће ли оне бити срећније од оних угашених звездица. После тога, нећу да се рекне да сам амбициозан, да сам славољубив, да сам претенциозан.

ВЕЉКО

Ти си сујеверан као и сви војници: ако ти петао запева у невреме, изгубићеш битку; а ако запева у време, и када те туку, наћеш утеху. Којешта... Откуда ти куражи да пишеш тако велико дело, кад си стидљив и када немаш уверења да ће успети?

ЈЕЛИЋ

Успеће, успеће! А да бих осигурао успех и сачувао се туђих предрасуда, ја ћу у тој првој офанзиви остати анониман. Ето.

ВЕЉКО

Лаку ноћ... (*Застџане на вратица и врати се. Поверљиво.*)
Слушај, обнови дипломатске односе с Јеленом, молим те.

ЈЕЛИЋ

Нервозно.

То је за сада немогућно! Остави!

ВЕЉКО

Зашто? Није то немогућно, него си ти опет пудљивац, управо не пудљивац, него ђенералштабац: ниси више „леп“, па су ти жене одвратне. Ни бриге те није, ти си је толико увојниччио, да она то и не види.

ЈЕЛИЋ

Ја бих волео да си данас одиста пијан...

ВЕЉКО

Добро, пијан сам. Уздравље!

ЈЕЛИЋ

Оде у своју собу.

СТОЈАН

Оде из Јелићеве собе у ходник.

МАТИ

Улази из ходника.

Куда?

ВЕЉКО

По некакав капут.

МАТИ

А кафа?

ВЕЉКО

Доста с отровима! (*Блаже.*) Хвала, мајко... Други пут.

МАТИ

Чекај мало, ту је некакав човек с брадом каже да се зове Марковић и продаје књиге.

ВЕЉКО

Аха! „Издавач“! Пусти га нек уђе, ја ћу с њим да разговарам.

МАТИ

Ама нек дође сутра...

ВЕЉКО

Не, не, хоћу баш ја с њиме да говорим пре Јована.

МАТИ

Њему нећу да га шаљем, нека се одмори.

ВЕЉКО

Па кажем, ја ћу с њиме да говорим.

МАТИ

Добро, де!

Оде.

МАРКОВИЋ

Улази ојрезно. Прво јружи главу кроз вратица па уђе унутра. Тек пошито уђе, куца о довратак. Стирац око шездесет година. Са дугом брадом, бркови жути од дувана, јер пуши на лулу. Има изанђали, врло дузи жути зимски капути. Шешир му је без облика и масиан. Из џепова му вире некакви рукописи и крај од џепа марама у боји.

ВЕЉКО

Уђите, уђите!

МАРКОВИЋ

Приђе два до три корака. Клања се.

Ја сам Михајло Марковић, антиквар и издавач. Позван сам од некога господина... *(Присећа се.)* Господинаааа...

ВЕЉКО

Јелића.

МАРКОВИЋ

Да!.. Имам част са господином Јелићем?

ВЕЉКО

Не, ја сам његов шурак. Господину Јелићу нешто није добро и неће моћи много говорити с вама данас, али ствар је у овоме: он хоће да штампа једно своје дело, које се, ако се не варам, зове „Морал и рат“.

МАРКОВИЋ

Диван наслов!

ВЕЉКО

Он је мени рекао да ћете и ви доћи и да се решио вама да повери тај посао, зато вам ја и говорим директно и отворено. Јер вама је свакако господин Миомир рекао...

МАРКОВИЋ

Уйагне.

О, господин Миомир је красан човек!

ВЕЉКО

... да господин Јелић жели то дело да штампа у потпуној дискрецији, то јест да нико живи не сазна његово име; и док ми не будемо добили гаранције да ви умете да ћутите, нећете доћи до рукописа.

МАРКОВИЋ

За још смете посумњати... Колико је дело велико?

ВЕЉКО

Не могу Вам тачно рећи, али свакако преко 800 страна.

МАРКОВИЋ

О, о! Зато ја немам новаца! Данас је ту потребан огроман капитал.

ВЕЉКО

Чекајте, капитал је овде споредна ствар. Јелић хоће да има само издавача, онако, да би добио фирму, јер неће да се потпише. Ја тражим од вас баш тај услов да господина Јелића не малтретируете тим новчаним питањем. Нас двојица морамо врло искрено да разговарамо пре нешто што Вас доведем у везу с писцем. (*Сегне ближе њему.*) Слушајте, измењаћемо само неколико речи: прво и прво: писац је тајна! Тако он хоће, зашто, не знам. Ако издате ту тајну, ма и после овога разговора, имаћете са мном посла... Друго, Ви да сте се још три пута родили не би наишли на овако луду срећу и на овако добар посао!

МАРКОВИЋ

Молим вас, ја вас не разумем.

ВЕЉКО

Разумеће ви мене. Ја, лично, не знам где је господин Јелић баш вас пронашао, али почетници увек греше са издавачем и бројем примерака и обично наседају.

МАРКОВИЋ

Устјане увређено.

О, молим, молим!

ВЕЉКО

Примора да се седи.

Молим, молим, немојте се узрујавати, само седите мирно.

МАРКОВИЋ

Добро, сешћу, али шта мислите, ко сам ја?

ВЕЉКО

Ви? (*Као да чисти.*) Ви сте Михајло Марковић, антиквар и издавач са Зеленог венца, члан Социјалистичке организације, кога је пре много година жена преварила и напустила и код кога сам ја као ђак увек куповао издања Браће Јовановића из Панчева, марке и „превађиваче“ слике. Наш последњи сусрет није био тако много љубазан, јер сте ми ударили шамар.

МАРКОВИЋ

*Згранућ, скаче код сваке његове речи са сџолице ђа
ојетџ сега.*

Јаааа?

ВЕЉКО

Де, де, то је било врло давно: ви сте мислили да сам ја украо неке марке, мада је то био данашњи народни посланик Вукић; али то је сада свеједно!...

МАРКОВИЋ

То је свакако било давно?

ВЕЉКО

Усџане и шеџа се.

Па то је било пре двадесет година.

МАРКОВИЋ

Тужно.

Ах! Иако је било пре 20 година изгледа ми као да је било јуче... И никад се више није вратила: никад више!...

ВЕЉКО

Али та ваша љубавна историја нема никакве везе са нашим разговором. Ви у овај посао морате ући озбиљно: новац добијате, рукопис добијате, од вас се тражи сајмо да ћутите. Друго, имате му одмах рећи да сте материјална питања са мнош уредили, а ми ћемо то већ уредити доцније. Треће, имате се старати да књига изиђе што пре...

МАРКОВИЋ

Ја сам, право да вам кажем (*Усџане.*) готово збуњен, ви то све брзо, онако, наједанпут.

ВЕЉКО

Покушаћу сада да вас доведем у везу са самим писцем, па ћете с њим говорити даље, али имате му прво казати да сте потпуно обавештени о материјалној страни и о дискрецији коју имате да држите.

МАРКОВИЋ

Молим вас, ја...

ВЕЉКО

Ви ћете с њим говорити (*Оге до Јелићевих враћа.*) Јоване! (*Одигрине враћа.*) Јоване!... Могу ли? Само тренутак. Ту је Марковић, Михајло Марковић, твој издавач. Позвао си га. Треба да утврди ствар. Ако могу што и ја да ти помогнем, добро, иначе ме пусти да бар мало спавам!

ЈЕЛИЋЕВ ГЛАС

А, уђите, уђите, господине Марковићу, врло добро, уђите, уђите!

ВЕЉКО

Марковићу.

Хајде, хајде.

Уђу у собу и зашворе враћа за собом. Велика пауза. Позорница је једно време празна, чује се само жаџор и разџовор из Јелићеве собе, али се не разуме.

МИОМИР

Уђе из ходника, види да је соба празна, погледа на Јелићева враћа, окрене се још једном у ходник, зашвори враћа, па заштим приђе Јелениним враћима. Тихо.

Ја сам, ја сам! – Нећу, нећу улазити! – Само сам хтео да питам што сте плакали? – Па чуо сам малопре, па ме мучи. – То је моја ствар, друкчије не иде. – Сви су тамо у соби. – Дуга је била ова ноћ, као вечност. – Јесам, хе-хе! – Још дуго. – Добро, идем, не плашите се толико. Имам за вас новости. До виђења.

Зашвори ошрезно враћа и пође у Јелићеву собу.

МАТИ

Улећи у собу, скида шамију и брише руке о кецељу.

Ево их иду.

МИОМИР

Ко?

МАТИ

Официри, Јованови другови.

МИОМИР

Какви официри?

МАТИ

Па неки из његова пука. Његови официри. Хоће да му кажу: збогом. Већ пет дана питају када могу, па сам им казала да дођу данас рано. Путују у десет сати, па мораш, када моле. Иди ти па му реци да изиђе док ја овде распримим.

МИОМИР

Неће му бити пријатно. Боље да сте му казали раније.

МАТИ

Е, па де сад, заборавила сам, па шта ћеш.

МИОМИР

Оде.

МАТИ

На враћима од ходника.

Стојане, отвори доња врата па их пусти овамо. Понеси још коју столицу. (*На враћима Јеленине собе.*) Јелена изиђи и ти, богати, треба да те виде да си ту. – Па ко? Видећеш, само брзо. (*Намештај столице.*) Ух, и ја да заборавим да му кажем.

ЈЕЛЕНА

Долази из своје собе, али застијане на враћима. У обичној одећи коју закопчава. Брише руком с лица сувишан џудер. Бледа је и неиставана.

ВЕЉКО

Долази из Јелићеве собе.

Гарнизон! Да ја побегнем. (*Хоће да изиђе, али задоцни.*) Доцкан!

МАТИ

Отвори врати.

Уђите, изволите, уђите. Није све још спремно, рано је!

Улазе петнаест официра и одмах по улазу заузимају места у задњем делу позорнице, поздрављајући прописно Јелића, који је баш тога тренутка ушао са извесним узбуђењем. Чека да се ови изређају. Међу официрима је један пуковник, два мајора, четири капетана, итд.

ЈЕЛЕНА

Нашла се у чуду због изненадне посете, мало је збуњена и двојици тројици пружила је руку.

МАРКОВИЋ

Довуче се из Јелићеве собе и остане на вратима.

ПУКОВНИК

Приђе ближе Јелићу, тресне чизму о чизму и почне говорити свечаним и одсечним тоном.

Господине пуковниче, ми официри из вашег пука, који сам имао част ја да примим и који је оставио лепо и велико име под вашом командом, сматрали смо да нам је дужност да вас поздравимо, иако у последњем трзнутку, и да вам, као нашм бившем старешини честитамо производство и одликовање. Ми се дичимо својим старешином, чије је име дубоко зарезано у историји. Наш пук, под вашом командом, дао је све што се могло дати: положио је на олтар Отаџбине толике жртве, међу којима су и ваше храбре мишице!

ЈЕЛИЋ

Непријатно му је. Грчи лице.

ПУКОВНИК

Наставља.

А од ваших мишица streпео је непријатељ, који је врло добро познавао наш гвоздени пук и дрхтао од њега. Ми ћемо увек имати као пример Вашу храброст и урезаћемо у наша срца савете ваше и успомене на Вашу команду, као што се урезају слова у мермерне плоче, које обележавају вечити стан. Ваше негдашње мишице...

ВЕЉКО

Нервозно да би прекинуо.

Живео, живео, живео!

СВИ

Живео!

ПУКОВНИК

Збуњен.

Ето, овај, то сам хтео да вам кажем! Хе... овај, ми смо можда мало погрешили што смо сувише рано дошли, али воз полази кроз сат и по, а ви знате шта значи кад се креће пук.

Гледа збуњено и злобно на Вељка.

МАТИ

Нисам знала да ћете тако многи да дођете, нема где да седнете, како ћу да вас понудим?

ЈЕДАН МАЈОР

Ако, немојте ви ништа да се бринете, ми морамо одмах да идемо.

ЈЕДАН КАПЕТАН

Сешћемо где знамо.

МАТИ

Вајка се.

Нисам знала, рано је, како ћу да вас погостим.

ЈЕЛИЋ

Силом савлађује узбуђење и тешко се држи на ногама.

Седне поред сјола.

Узмите места, како како ко може.

Неко седне, неко остијане сјојећи.

ЈЕЛИЋ

Пуковнику.

А ти си примио мој пук?

ПУКОВНИК

Јесам, од пре двадесет дана.

ЈЕЛИЋ

Да би нешто говорио.

Јеси ли задовољан?

ПУКОВНИК

Јесам... Мада Ваш пук остаје Ваш: ви сте још увек духовни командант.

ЈЕЛИЋ

Обраћа се на друге офицере.

А ти још ту, Јанко?

ЈЕДАН КАПЕТАН

Прописно ћресне чизмама.

Јесам, господине пуковниче!

ЈЕЛИЋ

А гле, и Милоје оде под полетушке.

ЈЕДАН ПОТПОРУЧНИК

Јесте, господине пуковниче!

ЈЕЛИЋ

Па и ти, Сретене, и ти си још веран своме пуку... А и ти си, Јовићу, још ту, па Милан, па Станоје... колико вас је још живих, не би човек могао веровати после толиких борби. (*Нижим гласом.*) А има вас и много нових. Опростите, децо, што нисам имао могућности да се за вас раније распитам, да водим више рачуна о својој бившој кући.

ПУКОВНИК

Збуњено.

Хе... Ја сам крив, требало је да све нове представим, али овај сусрет, овај моменат... не треба ми замерити. (*Представља поклањајући свакога руком.*) Мајор Бергер, капетан Куковец, капетан Јовановић, Капетан Штерк, Поручник Урукало, потпоручник Николић, поручник Токин, поручник Грабовачки.

Офицери се клањају код имена њихових имена.

ЈЕЛИЋ

Седећи клима главом и смешка се званично.

СТОЈАН

Доноси за све кафу и журно служи, али рејко ко узме.

ЈЕЛЕНА

Још увек збуњена, не зна шта да почне, а неиспавана и мамурна, разговара са сваким од њих по две-три речи.

МАТИ

У забуну, ужурбала се, излази час у ходник, час се враћа. Уопште влада зашћенућошћу, јер се Јелић не може да реши да ма шта каже.

ЈЕЛИЋ

Погледа их још једанућ-двајућ, са дубоким уздахом, устјане и оћпоче да им зовори тихим гласом.

Шта да вам кажем, моји ратни другови?... Како да почнем, како да вам се захвалим на пажњи. Жалим што нисам знао за вашу посету. Побринуо бих се да вас дочекам као официр. Али кад је већ тако, хвала вам, по сто пута, на пажњи. Ви данас одлазите одавде, али ћемо бити исто тако далеко као и до сада... Ја не припадам више потпуно вашем друштву, тако је хтела моја срећа... Против тога се сада не може више ништа. Остаје ми само да се сећам свега што сам с вама проживео... Доста је да ми само поменете „покрет“, па да се сетим толиких и толиких покрета које смо чинили заједно... Сећаш ли се, Сретене, када смо с Кајмакчалане² онако окрвављени сишли доле?

ЈЕДАН МАЈОР

Узбуђено.

Сећам се, господине пуковниче.

² Кајмакчалан је највиши врх планине Нице на северу Македоније. Бићка на Кајмакчалану иде у ред највећих и најважнијих бићки у Великом рају, којом се нарочићу прославила српска војска у борби против бузарске и немачке армије. Трајала је две недеље, од 16. до 30. септембра 1916.

ЈЕЛИЋ

Када смо се кренули први пут после четири године!... Па онда први покрет још дванаесте године... Ја сам био још капетан, ти поручник (*Полако ђада у занос.*) иде цео пук, а не чујеш ни шума... Први сукоб код Ристовца,³ зора, борба, победа, напредовање.

МАЈОР

Узбуђено.

Сећам се, господине пуковниче!

ЈЕЛИЋ

Па први воз с рањеницима, које смо познавали само по сликама и у теорији... Па први мртви: камени кипови, гледао сам их као што се гледају светиње. Први мртви куд и камо су били блеђи, и хладнији, и већи од оних које смо доцније видели.

МАЈОР

Под овим импресијама пошћуно се заборави и узбуђено ујадне у реч.

Ја сам онда био рањен у леву руку, па помислих: смрт! Хе-хе!... Оно беше забава.

СТОЈАН

Јелићу.

Ти си био рањен у главу, сећаш ли се? Пио си кафу, а турски шрапнел: пиинии... дам! Нама изгледаше као да арлауче вук. Паде на десет метара па ништа, окрзну те мало само по кожи. А после, кад наиђоше они швапски прасићи: биинии... дам! Хиини, какви Турци?

Међу официрима мала забуна шћо се и Сћојан ућлиће у дискусију. Сћари официри учесћвују врло живо.

³ У Првом балканском рату, први већи сукоб између српске и војске османске Турске био је код Ристовца, 14. октобра 1912. године, у којој је непријатељ пошћен. Ристовац је месћо код Врања, у Пчињском окружу.

ЈЕЛИЋ

Приметити ћо, сјасава Стојана.

Тако је то, храбри мој Стојане. Узвишена је борба за општу ствар... Узвишена! Ви, бивши моји другови, и ви, нови официри, ви ћете моћи можда доживети још лепота, али само ако међу вама буде једно срце, једна идеја... (*Све јаче.*) Ја сам представник бивших, и као њихов заступник, ја нисам нимало несебичан... Ја вам желим да радите и да живите бар онако како сам ја радио... Војска мора бити војска, или не треба да постоји. Памтите то!... Ја говорим у име мртвих, а ниједна истина није јача од оне која долази из гроба!... Ви ћете осетити лепоте вашег позива, али, ко зна, можда ће и вама једнога дана узети мач из руку. Треба умрети, потпуно умрети, и ако вас поштеди непријатељско зрно и само унакази, убијте се, док то можете, иначе ћете као награду за све имати пакао! Имаћете смрт пре смрти, имаћете убеђење да је смрт слађа од живота. (*Врло узбуђен, глас му се прекида и све више малакшава.*) Имаћете оно... што сте само у страшним бајкама као деца слушали... и још горе, и још страшније, јер је здрави мртац с врлом крвљу куд и камо несрећнији, куд и камо страшнији... него ли прави мртац! (*Пође ка својој соби, врло узбуђено.*) Умрите, кажем вам, Идите!

Оде. Остата забуна и жагор. Мајка и Стојан полетје за њим у собу. Официри се згледају међу собом. Онај кайетан, с којим је говорио Јелић, брише сузе. Међу официрима жагор и полузласан разговор. Чују се међу њима разни гласови и пребацивања:
Јесам ли ја рекао?... Па тешко је... Незгодно је... Али ко је могао слутити итд.

ВЕЉКО

Врло ушучен приђе официрима и наговара их да игу.
Боље је да се одмах уклоните!... Збогом!... Вељко Станојевић!... Мило ми је!... Вељко Станојевић!... Нервозан је!

МАТИ

*Врати се из Јелићеве собе, затвори за собом врата,
врло збуњено.*

Опростите, молим вас, тако је испало, немојте му замерити...
Не пописите ни кафу... Није спавао целе ноћи.

ПУКОВНИК

Излазећи.

Немојте, мајко, знали смо да ће му бити тешко, али како смо
могли дружије?

МАТИ

Хвала вам, и немојте замерити... (*Више за себе.*) Тешко мени,
црној!

ОФИЦИРИ

*Полако одлазе кроз ходник, неко се поклони, неко се ру-
кује са Јеленом. Изгуби се полако жагор њиховог разговора и
звечање сабала и мамуза.*

ВЕЉКО

Више за себе.

Шта је мени требало да останем овде? (*Марковићу.*) Идите,
па ћемо сутра продужити. Сада није више за разговор. Сутра.

Оде.

ЈЕЛЕНА

Испраћала је официре и враћа се.

Могао је да нас поштеди овог скандала!

Оде љућито у собу.

Пауза.

МАРКОВИЋ

Брише очи шареном марамом.

Какав случај!... Какав случај!

Оде бришући очи.

ЗАВЕСА

ТРЕЋИ ЧИН

Истиа соба, али се једва познаје, јер је пуна свежњева књиџа, које на неком месту досишжу висину више врати; слободни су само пролази за друге собе и средина собе. Када се подиже завеса, позорница је празна. Крајка пауза.

СТОЈАН

Улази полако и опрезно, гледа на све сиране, па приђе Јелићевим вратима и прислушкује. Ојет се врати насред собе, размишља нешто и најзад се одлучи. Поново приђе одважно вратима, одикрине их и полужласно.
'С' пуковниче!... (Пауза. Јаче.) 'С' пуковниче!

ЈЕЛИЋ

Из своје собе, једва се чује.
Ко је?

СТОЈАН

Полужласно и понизно.
Ја сам, Стојан... Стојан!

ЈЕЛИЋ

Шта хоћеш?

СТОЈАН

Пааааа, ктео бик нешто да припитам...

ЈЕЛИЋ

Чекај ме.
Дужа пауза.

СТОЈАН

Повуче се дубље у собу, са зебњом, и чека.

ЈЕЛИЋ

Долази из своје собе, ножом отивара одишкринутиа враиша. Веома је ороноу, кошуља му је око враиша немарно ойкойчана. Блед је, с дужом брадом него раније, очи поднадуле и подвучене, више се вуче него ишло иде.
Ходи... Помози!

СТОЈАН

Скочи му у сусрећ и помаже му да дође до стиола и седне.

ЈЕЛИЋ

Седне. Први му је поглед пао на жомиле књиџа. Види се да му је нейријатино: зажмурио је, заштим окренуо главу на сујројину ситрану и иако осћао неколико шренушјака. Ошвори очи.
Сам си?

СТОЈАН

Сам, 'с' пуковниче!

ЈЕЛИЋ

Мајка ваљда лежи. И она се једва креће. (*Уздахне.*) А ја сам мислио да си већ у своме селу, код своје куће; а ти још ту. (*Пауза.*) Шта си хтео од мене?

СТОЈАН

Устйручава се.

Пааа, нисам још код куће, 'с' пуковниче. – Ослобођен сам, јесте, али ви сте казали... да нико не сме код вас... само госпоја... А ја кдедок да пођем кући, па рекок да вас видим, кад већ мора да се растанемо.

ЈЕЛИЋ

Тако је наређење. Демобилисан си, престала је војна служба... Иди кући, па ради.

СТОЈАН

Разумем, 'с' пуковниче, само...

ЈЕЛИЋ

Шта само?

СТОЈАН

Тешко и збуњено.

Ама... дошло је наређење, то имате право, ја сам слободан, само... ктедок да вас припитам... Ја, један ко ниједан, па сам мислио...

ЈЕЛИЋ

Шта си мислио?

СТОЈАН

Одважније.

'С' пуковниче, ви знате да ја више не морам, па ме пуштате у село... Ама, могу ја и да останем ако треба. Не знам јесте ли љути нешто: десет дана ме не пустише у Вашу собу... Рекоше ми да идем.

ЈЕЛИЋ

Па не мораш више, Стојане! Доста си ми скидао чизме, кувао кафу, чувао док спавам, носио рањеног, па сада шта имаш још да радиш?

СТОЈАН

Тако се морало, а после, како је ко ктео. (*Глуко се смеши и чеши иза ува. Мило му је што је тај сусрет ишао боље него што се надао. Одважи се.*) Јер... куд ће госпоја да се маје? Стара је, па велим, да останем и ја код Вас.

ЈЕЛИЋ

Како, да останеш код мене?

СТОЈАН

Јес'!... Да останем, 'с' пуковниче!

ЈЕЛИЋ

И да радиш све што си досад радио?

СТОЈАН

Да радим, 'с' пуковниче. Зар толики изгибоше, а ја извук главу поред вас, па сада да бежим с мегдана? А-а! То се не ради. Где су толики, могу и ја један да будем ван куће... Жена ми је умрла, деца ми редом помреше, па нек проведемо заједно.

ЈЕЛИЋ

Дубоко уздахне. После мале паузе. Благо.

Хвала ти, Стојане! Добри, мој Стојане! Кад хоћеш, остани! *(Још под истим ушиском, загледа се некуда далеко и замисли се. Тихим гласом.)* Иди зови мајку.

СТОЈАН

Једва је чекао да му се да прилика да изиђе.

Разумем, 'с' пуковниче!

Оде хитно у ходник.

ЈЕЛИЋ

Полако диже главу,гледа око себе, посматра свежње-ве књиџа и покоји добије енерџичан израз. Види се јака реакција његових мисли. Зајим ојет клоне и зажмури.

МАТИ

Долази из ходника. Веома је оронула. Иде много порије и теже неџо раније. Брижна је.

Шта је, изишао си из собе?... Значи да ти је боље?... Па, Бог је добар!

Глади га по глави.

ЈЕЛИЋ

Добро ми је, мајко... Имам за тебе добрих вести.

МАТИ

За мене?

ЈЕЛИЋ

Да, Стојан остаје, имаћеш опет замену.

МАТИ

Није мени ништа тешко, али опет, хвала му! Боље је да ми помогне.

ЈЕЛИЋ

Још има добрих људи, мајко; може човек ипак да их нађе!

МАТИ

Само кад је теби боље, друго ће све бити... Многи су питали за тебе ових месец дана... Нисам никог пуштала у собу, јер си ми ти тако наредио... Сваком сам казала да си болестан. Долазише и неки доктори, и неки пријатељи, и Јовановић... Зидар Мића долазио је сваки дан, слали су из Двора да питају за тебе.

ЈЕЛИЋ

Ко је могао рећи да сам болестан?... Ја нисам болестан.

МАТИ

Па лежиш једнако, не једеш ништа, никога не пушташ у собу осим мене, па шта друго да кажем?

ЈЕЛИЋ

А Марковић?

МАТИ

Он је до пре месец дана био сваки дан овде, сад га дуго већ нема.

ЈЕЛИЋ

Прекине.

А Вељко?

МАТИ

И он мало долази. Почела му школа, па има посла. А с ким ће и да разговара кад дође? Кад не може с тобом, па шта ће?

ЈЕЛИЋ

Уздигне се мало у столицу, погледа око себе па значајно.

А Јелена?

МАТИ

Мало се збуну.

И она је ту.

ЈЕЛИЋ

А шта каже за новац?

МАТИ

Шта каже, шта има да каже?

ЈЕЛИЋ

После мало размишљања.

Како се све чудно окренуло!... Ја сам добро мислио... дадох и другу половину живота, па ништа... И сад тек ништа: трупац,клада!... Сад тек осећам колико ништа значи много!... Критичари кажу: „По свему изгледа да је књигу писао војник који не уме гипко да размишља, војник с крупним мозгом... Његов стил има звек мамуза“... Има, мајко, лешева под земљом, мирних, непомичних... И лешева који се крећу по земљи, јер су пропустили да их дотуку и отерају тамо где им је место!... Они су опасни, ови други, они кује ваздух више, много више! Они кваре (*Устјане и врло нервозно.*) кваре људе, упропашћују их, вуку их за собом у смрт и убијају! (*Нервозно.*) Ето, мајко, нисам хтео... нећу ни сада, али убијам људе, кужим их. Ја упропастих и Јелену, и Марковића, и тебе, и Стојана, и ко зна колико ће њих пропасти.

МАТИ

Опет те твоје црне мисли! Куку, шта ћу да почнем!

ЈЕЛИЋ

После веће ђаузе.

Мајко, кажи ми право, шта мислиш ти сада о мени?... Јеси ли ти разумела шта се ово са мном дешавало у последње време? Како ти ја сада изгледам? Вредим ли, или не вредим? Или сам паметан, па ме не разумеју; или сам луд па не видим?...

МАТИ

Добро би било да опет легнеш, уморан си.

ЈЕЛИЋ

Мислио сам да имам снаге, али сад видим да је никада ни-сам имао. *(Мала пауза. Окрене се око себе и одједном скочи са столице.)* Јер, мајко, да сам имао иоле снаге, не бих данас седео у овој тврђави од хартије, у овој гробници... *(Јако.)* Мртворођена деца!... Гроб!... Гроб!...

МАТИ

Очајно.

Опет то, па то.

Мање руком, као да хоће да сипресе нешто од себе.

ЈЕЛИЋ

Ојет у столицу. Нешто мирније.

Ништа више не могу; а хтео сам много! Сматрао сам да су људи застрашени и да чекају на паметан знак па да га зграбе и употребе!... Мислио сам да сам ја то пронашао, али *(Иронично.)* критичари веле друкчије: „Нимало нове идеје! Све је то писац прочитао некада у новинама, па је уобразио да је он сам све пронашао, невешто скупно у једну књигу од осам стотина страна и прети нам наставком!“ Хм!... Ето, мајко, ето шта кажу људи и шта би тек било да још свет зна ко је та будала, ко је тај крупни мозак, ко је тај лудак!... Знаш ли, мајко, шта би тек онда било кад би свет знао да сам то ја... Знаш ли, мајко, да би се онда једном заувек срушио „Јелићев вис“, који још носи то име и који сада једино нешто значи у моме животу!... Шта би мислили моји официри, моји војници? Зар одиста ја више ништа не могу, ништа не смем?

Малакше му глава над сто.

МАТИ

Докле ћеш да се мучиш? Па зар овако треба и даље да иде? Упропастићеш се.

ЈЕЛИЋ

Наслони се на мајку и скрушено.

Мајко, јадна мајко!... Шта да радим? Истина се не може скри-
ти. Треба гледати стварности у очи. Води ме, мајко, да опет
легнем... Не могу више.

Полако одлази у своју собу наслонен на мајку.

МАТИ

Ја ћу с тобом да разговарам, лепо и паметно, јер видим да мо-
рам све да узмем у своје руке, јер то тако више не иде. (*Ула-
зећи у његову собу.*) Шта то значи, само плакати и јадиковати?
Због чега, због кога? Зар ти...

*Чује се да још нешто говори у његовој соби. Враћа су
пришворена.*

СТАРА ЖЕНА

Чује се како се претире са Стојаном у ходнику.

СТОЈАН

Још у ходнику.

Ама кажем вам да никога не пушта, куд сте нагли?

*Појави се на вратима окренути леђима публици, као да
хоће да сиречи улазак.*

СТАРА ЖЕНА

Нећу ја код њега, знам да не прима. Ти као да ме не познајеш,
а толико си ми кувао каву.

СТОЈАН

Појуишћа.

'Ајде, добро, само немо' да ја будем крив. (*Пројустии је полако
у собу.*) Немо'те много да вичете, молим вас, ја ћу одмах да
зовем госпођу.

Ошрчи у Јелићеву собу.

ЖЕНА

Окреће се око себе и с чуђењем згледа свежњеве књиџа.

МАТИ

Долази из Јелићеве собе. Кад ојазу, мало се изненади и није јој много пријатно. Ојрезно зашвару враћа од Јелићеве собе, па се ућути њој.

Како уђе, побогу, сестро! Код нас је све у неред, па зато никога не примамо, куд ћу да те сместим?

Пољубе се.

ЖЕНА

Ништа немој да се узнемираваш, дошла сам само да те видим. Па три месеца те нисам видела: кадгод дођем: „Сад не може, сад, спава, сад опет не може, и увек тако нешто.

МАТИ

Е, па није ни лако, шта ћеш, кад нисам више за свет.

Плаши се да их Јелић не чује, оду даље од његових враћа и поседају у десном делу собе, поред њећи.

ЖЕНА

Па како си ми, ако Бога знаш?

МАТИ

Ето, како сам, види се како сам, зна се...

ЖЕНА

Црна моја пријо, из те коже никуда!

МАТИ

А како је Јелка, па Драгиња.

ЖЕНА

Јелка послала оног њеног у Завод за слепе. Било јој мало тешко, али се после навикла. Шта ћеш, не може вечито са слепим у кући.

МАТИ

Чујем скинула је црнину за другим братом.

ЖЕНА

Па шта ћеш, не може се жалити вечито (*Трѣне се.*) То јест, она ће га жалити док је жива, али такав је некако ред да се скида црнина... (*Тихо.*) А како овај твој?

МАТИ

Мане руком.

Како, не питај! Сваки дан све горе!

ЖЕНА

Несрећа!... А је ли се помирио с Јеленом?

МАТИ

С којом Јеленом?

ЖЕНА

Па са вашом, са својом женом?

МАТИ

Куку, шта ти говориш? Шта има да се мири кад се није ни свађао... Кој' ти то напуни уши?

ЖЕНА

Ју, опрости молим те што те запитах, али сам, богами, тако чула: те не знам посвађао се, те 'оће да је отера, те не знам тамо, опет су се помирили и примио је натраг...

МАТИ

Мало извешћачено.

Господе Боже, Господе Боже, шта ти се све неће измислити!... Нису се, брате, никада ни свађали.

ЖЕНА

Ама, свет говори, кад ти кажем. – Јуу, немој мислити да сам ја хтела нешто. (*Примакне се ближе, ѿверљиво.*) Сад ми је баш криво. Море, зуцка се још и ово, и оно, и будибогнама! Јуче ме пита Деса, кума Јулина. Ја јој кажем, не знам ти брате, ништа. Нисам била одавно код тебе, па реко' 'ајд, да чујем шта је. Јер знаш, кад се несрећа усели, никад не остаје сама... Е баш ми је мило што баш није тако... Ето, после причају: не знам тамо неки млади апотекар као бацио око на њу, а она га као и гледа и не гледа, а он се уби трчећи за њом и не знам шта још...

СТОЈАН

Доноси кафу.

МАТИ

Крха руке.

Ју, ју, ју, ју, и ти то верујеш?

ЖЕНА

Не верујем ја, само ти причам шта свет тртља.

МАТИ

Па знаш ли ко је то? То је онај младић што писаше Јовану књигу, кад беше наредник... Ето, то је тај, ту нема ништа да се прича... (*Прекрсти се.*)... Ју, ју, шта ти се све неће измислити.

ЖЕНА

Па знаш како је: људи су људи, а и она је од меса, муж сакат, па ти одмах свашта измисле. Знаш, Јела је још млада и лепа, као уписана.

МАТИ

Врло јој је нејријатно.

Па зар то дође да ми кажеш, после толиког времена, црна пријо?

ЖЕНА

Та нисам ти ја зато дошла, иди богати! Причам ти тек онако узгред што сам чула. Боље да ти кажем ја него да чујеш с друге стране. Разговарам тек онако. Знаш, они је виде увек с њим па одмах испреду сто прича...

МАТИ

Па с ким ће кад нема кога? А боље да иде с њиме, јер он је Јованов добар пријатељ.

ЖЕНА

Па јес', имаш право, ви најбоље знате.

МАТИ

Окреће разговор.

А шта ради Љубица?

ЖЕНА

Која Љубица?

МАТИ

Па она што беше с тобом јесенас: Љубица Митина, који погине код Солуна?

ЖЕНА

А! Она се испросила.

МАТИ

Зар већ!

ЖЕНА

Па, како: већ, прошле су већ две године, како јој погинуо муж. А Мита је њој пре смрти поручио да се одмах уда, због деце. Она је још млада жена, па тешко је да буде сама, знаш како је. А срећна је: удаје се за Митиног друга, мајора, не знам како му беше име. Имају кућу у Дубровачкој улици, сада је зову Краља Петра, тамо на Зереку.⁴ А лепо је ожалила Миту, нико јој ништа не може да пребаци... Ни у Мањеж, ни у биоскоп, ни на улицу, никуд читаву годину дана!

⁴ Зерек, гео Дорћола, који је обухваћао улице Дубровачку (данас Краља Петра) и Узун Миркову, све до Душанове. На Зереку су живели махом Турци и Јевреји. Био је то познати трговачки крај, са оријенталним типом дућана/провајница и бројним кафанама. Из тог доба је чувена кафана Знак питања.

Јелена, Вељко и Марковић долазе из ходника.

ЈЕЛЕНА

Врло елегантно обучена, мно̀го је свежија нѐо у ранијим чиновима, ђовори слободније и јасније.

МАРКОВИЋ

И он боље изгледа: по̀ићхранио се, има ново одело, краћа му је брада.

ВЕЉКО

Улази по̀следњи и врло оїрезно, јер не жели да се види с Јелићем.

МАТИ

Устїане.

Како сте ушли, кад Стојан није тамо?

ЈЕЛЕНА

Имам ја кључ.

ЖЕНА

Устїане и приђе Јелени да се по̀здрави.

ЈЕЛЕНА

Климне главом хладно, не прижајући руку.

Добар дан, ви ћете опростити, имам овде нека посла, па ако хоћете да пређете у другу собу?

ЖЕНА

Нека, ја ћу да идем. Дошла сам само да видим прију, већ сам је се зажелела. (*Маћери.*) Одо' ја, пријо.

МАТИ

Па хајд, кад већ 'оћеш; код нас увек тако, да човек никада нема мира. (*Одїирајући је до вратца па зајим и сама изиђе за њом.*) Овај дође, онај оде, онеме донеси...

ЈЕЛЕНА

Скида рукавице и баца их на сто, шета зоре-голе по соби; досија нервозно. Марковићу.

Ја хоћу, прво и прво, да ме ослободите овога овде.

МАРКОВИЋ

Молим вас, госпођо, ја вам искрено говорим: немам где да метнем. Куда ћу с оволиким књигама? И код мене је све пуно да се не можете окренути.

ЈЕЛЕНА

Све нервозније.

Пуно, пуно, пуно! Шта се то мене тиче. Ви када сте књијар, морате сами наћи где ћете сместити своју робу... Какав сте ви трговац? Претворили сте моју кућу у магацин! (*Енергично.*) Ја то нећу да трпим, кажем вам, нећу ово овде више да гледам... Ако у року од пет дана не склоните ове књијурине, које су ми црне кад их погледам, све ћу их спалити!

МАРКОВИЋ

Слеже раменима и чини рукама знак извињења.

ЈЕЛЕНА

Па да, ви само слежете раменима и умете да причате слатке речи: „Ваша књига ће бити један феномен!... Ваша књига продаваће се као алва!... Знате, моје везе, моја познанства и то ће много допринети!“... И не знам шта тамо. Ја вам кажем, спалићу их све до једне, све!... Ви још не знате, не сањате, шта може да вас снађе... Видећете, кажем вам!... (*Вељку, који још једнако стоји близу вратица од ходника, заклоњен од Јелићеве собе једном зомилом књига.*) Па ходи ти, реци му ти, шта си стао тамо, кад сам те звала да ми помогнеш!

ВЕЉКО

Приђе мало ближе.

Пст, молим те, немој да вичеш. Јесмо ли се тако погодили, да ме он не види. Ако вичеш, ја одмах идем.

ЈЕЛЕНА

Шта се плашиш? Нека те види, па шта? Као да си му нешто учинио!...

ВЕЉКО

Ама, разумеј ме, жено! Нисам му ја ништа учинио, не осећам се ништа крив, али сам ти казао да ми је непријатно да га видим. Није ми непријатно због себе, него због њега: њему ће бити непријатно да се сусретнемо.

ЈЕЛЕНА

Па нећеш ваљда вечито тако?

ВЕЉКО

Знам и ја да нећу, само је боље да то буде доцније, када се и он мало навикне на ову ситуацију... Биће га срамота.

ЈЕЛЕНА

Сад није у питању он, већ ја, звала сам те због себе!

ВЕЉКО

Гледа на Јелићева врати.

Де, немој да вичеш, удесићемо ма шта, чекај, смири се.

ЈЕЛЕНА

Како да се смирим кад ова мумија (*Покаже на Марковића.*) неће да проговори ни речи, само слеже раменима...

МАРКОВИЋ

Госпођо, молим вас...

ЈЕЛЕНА

Немате ви шта да молите, већ имате да одржите реч.

ВЕЉКО

Ама, чекајте...

МАРКОВИЋ

Увређен.

Молим вас, госпођо, ја се налазим овога тренутка у врло тешком положају. Овај разговор представља за мене један тежак догађај, којих сам мало имао у животу. *(Почиње да грхти.)* Чинио сам све што сам могао, заклињем вам се мојом јединицом!... Дао сам велике огласе у новинама на најлепшем месту, плакате по вароши и кафанама, писмене понуде свима министарствима, школама, читаоницама, банкама, фабрикама, певачким друштвима, свуда, ама свуда! Па ништа. Молим вас, друго није био мој посао; а ја нисам крив што свет неће да чита паметне ствари и што бежи од велике цене.

ЈЕЛЕНА

Заборавили сте рећи да сте се обукли и дотерали на наш рачун.

ВЕЉКО

Чекај, ћути, молим те!

МАРКОВИЋ

Дубоко увређен.

Госпођо... госпођо, немојте тако вам свега на свету!... Јер... јер... ја не знам како ћу...

ВЕЉКО

Покуша да их ућини.

Људи божји, станите, кад вам кажем. Тако се неће ништа урадити. Пустите ме, молим те, да се мирно објаснимо. *(Марковићу.)* Молим вас, умирите се и седите да лепо разговарамо.

Седне.

ВЕЉКО

Да видимо шта ћемо да урадимо да се побољша продаја књига. Ако је немогућно наћи излаза, бар да је уклонимо одавде!

МАРКОВИЋ

Ја немам другог места.

ЈЕЛЕНА

Нађите!

МАРКОВИЋ

Ойеј! усџане, али не одговори нишиџа.

ВЕЉКО

Дакле, реците ми брзо и мирно: како стоји с продајом и како тече цела ствар?

МАРКОВИЋ

Како стоји? Стоји врло рђаво!... Штампали смо двадесет хиљада примерака. Свима сам редакцијама носио по један примерак и лично молио да донесу лепу критику. Али, ето, шта испале!... Изгрдиле су књигу као ниједну до сада. Само су „Радничке новине“ донеле добру критику, коју сам ја написао, други нико. Књижари ми враћају примерке, јер, кажу, немају места у дућанима, а нико не купује. Онда сам пошао по свима министарствима, друштвима, нигде нико неће да купи.

ЈЕЛЕНА

А ви сте рекли да ће ићи као алва.

МАРКОВИЋ

Мислио сам, не само мислио, него сам и веровао, молим вас! Ја данас напамет знам из те књиге две главе. Па онда сам мислио да ће и наслов привући читаоце: „Морал и Рат“, молим вас, „Морал и Рат“, па опет ништа. Хоћете ли да вам цитирам?

ВЕЉКО

Примора ља руком да сегне.

Не, не, не. То се све може рећи и седећи. Реците мени сада најглавније: колико сте продали за ова три месеца?

МАРКОВИЋ

Молим вас, казаћу вам тачно. (*Вади из џепа бележник и од-
вија га ђолако.*) Молим вас, овако стоји: Господин Петровић,
професор философије, један примерак, знате, ја ради статисти-
ке пишем имена, колико је то могућно. Г. Николић, студент
философије, један примерак, Госпођа Перса Илић, наставница
Женске гимназије, један примерак, неки Душан Ћирковић, чи-
новник банкарски, један примерак укоричен. То је знате узео
за своју библиотеку.

ВЕЉКО

Па ако почнете ређати, то ће трајати до сутра, реците укупно.

МАРКОВИЋ

Неће трајати, молим вас (*Окреће листове.*), укупно 37
примерака.

ЈЕЛЕНА

То је ваша „алва“!

ВЕЉКО

Имате право, могли сте ми прочитати цео списак. А колико сте
примерака дали бесплатно?

МАРКОВИЋ

Загледа у бележник.

И то ћу вам рећи, 120, 160, 230, 275, 300, три стотине дванаест,
укупно тристотине дванаест.

ВЕЉКО

Нимало утешно.

ЈЕЛЕНА

Очајно, како утешно!

МАРКОВИЋ

Нервира га Јелена.

Ето, како стоји ствар.

ВЕЉКО

Јесте ли уопште размишљали где би се могла књига некако протурити, како бисмо могли наћи начина да само заинтересујемо ширу читалачку публику или да је утрапимо каквом министарству.

МАРКОВИЋ

Ја више ништа не знам.

ЈЕЛЕНА

Види се да не знате.

МАРКОВИЋ

Ойеј! Њии.

Молим вас, госпођо.

ВЕЉКО

Чекај, молим те!

МАРКОВИЋ

Од тридесет и седам примерака двадесет и два продао сам у један дан само у једном надлештву.

ВЕЉКО

Што не говорите. Можда је то база. Где то, где?

МАРКОВИЋ

Поверљиво.

У Министарству војном.

ВЕЉКО

Па, како?

МАРКОВИЋ

Устјручава се.

Како? Пронашао сам један начин. Морао сам га употребити.

ВЕЉКО

Па какав начин, да покушамо то и на другој страни?

МАРКОВИЋ

Скочи.

Не, само то не. То никада! Ја сам частан човек, дао сам господину Јелићу реч и не смем је погазити! Такав је уговор међу нама.

ВЕЉКО

Па како сте могли погазити реч у Министарству војном?

МАРКОВИЋ

Збуњено.

Па како сам?... Не знам, управо, ни сâм. Био сам очајан, утучен, разочаран... Господин Јелић је чувен човек у тим круговима. Мене је то копкало, хтео сам да се уверим да ли је тако како ја претпостављам. Огрешио сам се, али само мало, сасвим мало ради испитивања ствари, ради, како да кажем...

ВЕЉКО

Па доврага, реците једанпут шта сте радили?

МАРКОВИЋ

Окрене се једанпут око себе оштро, погледа на Јелићева вратица. Бојажљиво приђе ближе Вељку. Тихо.
Шануо сам двојици официра право име писца, ето, то је све!

ВЕЉКО

Пст! (*Погледа у Јелићева вратица.*) Јао!

ЈЕЛЕНА

Скочи са столице и приђе Вељку.

Шта је радио?

ВЕЉКО

Рекао је у Министарству ко је писао књигу.

ЈЕЛЕНА

Иронично.

Ха-ха, гледам вас па ми изгледате као два пајаци. Разговарате као гимназијалци. Ја овде немам шта да једем, немам чиме да се обучем, а ви се још решавате око такве маленкости. Заједно с њим играте комедију. Марковић нема писмен уговор с њим већ са мнош, а када сте уверени да се новац може извући само том једном ситницом, каква реч!

МАРКОВИЋ

Не, не, ја то никад нећу учинити. Дао сам му реч. Људи се везују за реч!

ЈЕЛЕНА

Доста фраза, молим вас! Ја ћу вас да вежем за рог!

МАРКОВИЋ

Јешико.

То је увреда!

ЈЕЛЕНА

Енергично.

Ако сте уверени да ће та ствар омогућити продају књига и извлачење мог новца, ја од вас најозбиљније тражим да то одмах учините! Одмах, разумете ли!

МАРКОВИЋ

Молим вас, ја то не могу.

ЈЕЛЕНА

Морате! Што нисте рекли моме мужу одмах да не можете, него: алва, феномен?!

МАРКОВИЋ

Ја не могу, па ето!

ЈЕЛЕНА

Врло узбуђено.

Морате, разумете ли, ја сам потписала уговор!

МАРКОВИЋ

У уговору не стоји да то морам.

ЈЕЛЕНА

Не стоји ни да не морате? Ако не урадите ви, учинићу ја с овим књигама овде, па било вама право или не!

ВЕЉКО

Сјишшава их.

Чекајте молим вас, чекајте мало! И о томе ћемо све мирно решити. (*Марковићу.*) Слушајте, данас тако и тако нећемо потпуно утврдити ствар, идите па потрчите ви мало и још нудите књигу, а ја ћу се са својом сестром већ споразумети и доћи ћу сутра до вас. Овако утроје нећемо свршити ништа.

МАРКОВИЋ

Молим вас, то ми је још милије, јер ја са госпођом не могу да се споразумем, пошто она стално гази по моме поштењу, а то ја, у овим годинама, не могу више да подносим, верујте ми!

ЈЕЛЕНА

Где га нађосте, господе Боже!

МАРКОВИЋ

Излазећи на вратића.

Верујте ми, не могу, ја вам искрено кажем...

Говори даље и йонавља ње речи све док не изиђе у ходник.

ЈЕЛЕНА

Где га нађосте!

ВЕЉКО

За њим.

Добро, добро, добро. (*Испирајући за до вратића, ња се нагло враћа. Јелени.*) Слушај, ходи сад нас двоје да покушамо нешто.

ЈЕЛЕНА

Прилази му ближе.

Јеси ли видео простака? Прави се луд и све нешто на његову част.

ВЕЉКО

Треба се прво чудити што га је Јован уопште узео. А када је већ њему дао рукопис, све ово друго само се по себи разуме. Тако је то кад апотекари траже издавача. Ходи, ходи, молим те овамо да нас не чује. (*Оду више десно.*) Што се личности Марковићеве тиче, ту је Миомир једини кривац што га је довукао.

ЈЕЛЕНА

Нећраво јој је.

Није он, зашто је он крив? Он тиме није мислио ништа ружно. Јован је тражио да му некога нађе, он није нашао другога, него овога, и тако је испало. Намера није била ружна, кажем ти. Он није имао разлога да нанесе толике штете, и то још мени. Немој му молим те то никад рећи, јер како је луд, продаће кућу да би накнадио штету.

ВЕЉКО

Ко? Миомир?

ЈЕЛЕНА

Да да, Миомир!... Он би то учинио, када би га уверили да је он крив за целу ову несрећу, Ти га не познајеш, па не можеш о њему ни да судиш.

ВЕЉКО

Гле, гле... Шта има да га познајем. Знам да је апотекар. Него да пређемо на ову ствар... Видиш то објављивање и лепење Јовановог имена на књиге, није тако проста ствар, као што ти замишљаш и како ти изгледа на први поглед.

ЈЕЛЕНА

Одлучно.

Ја морам да спасавам своје: од инвалиде не можемо живети, а ништа нисам скривила да морам да се мучим.

ВЕЉКО

Разумем ја и тебе. Само, да смо то учинили одмах у почетку било би боље. Он се плашио да објави своје име само због тога што је имао страх од неуспеха. Неуспех је, међутим, нашао, и то страشان неуспех, и сада објављивати његово име апсолутна је бламажа. Он се донекле помирио с тим што су га новине изгрдиле, одустао је од даљег писања и тада би дошао до уверења да цео свет зна ко је изгрђени осрамоћени писац те књиге, он би нашао начина да што пре оде с овога света. Ја то нећу. Он је амбициозан, као и сви војници. Ти, ако имаш друге разлоге, учини, само ти скрећем пажњу на једну ствар! Мајка ми прича да је он почео да све чешће помиње и тражи тебе, да је већ неколико пута разговарао о теби.

ЈЕЛЕНА

С резигнацијом.

Ах! То мајка прича. Нисам ја дете и не треба ми звечка!

ВЕЉКО

Рецимо да је тако. Зар би могла да му нанесеш тај бол, кад се он почео душевно да крепи и да враћа у стари живот.

ЈЕЛЕНА

Мане руком.

А, о томе нећу више ни да мислим. Све су то само приче и приче. О томе доста! Ћути и помози, ако си брат, да извучемо бар мој новац. Не мора он знати да смо објављивали његово име.

ВЕЉКО

То је твоја ствар. Пунолетна си, имаш и ти своје име; личну слободу не сме ти нико спречавати, али ја ти још једном кажем, размисли о томе. Треба чинити велика дела, јер је у томе живот. Он их је чинио, хтео је и сада да учини; па, учини и ти.

ЈЕЛЕНА

Он не тражи више каријеру, не дружи се више с људима, ништа више не може, шта њему више треба? Остави, молим те. Ја ћу учинити што ми остаје. Добро је што се изрекао онај стари брбљивац Марковић. Ако то помогне, верујем да ће и Јовану једнога дана бити мило. Ти си доста говорљив...

МИОМИР

Појави се на вратицама, куца, али ђа нико не чује, улази полако у собу.

ЈЕЛЕНА

... па ћеш умети да га увериш, да је сва она бламажа била пролазна, јер нико књигу није читао, и да је то било потребно, да се објави његово име, и шта ти ја све тамо знам.

ВЕЉКО

Ради како хоћеш. Ја те само молим да не журиш и да ме не уплићеш у такав начин решења. Ја нећу.

ЈЕЛЕНА

Боље да те нисам ни звала. Много си ми помогао.

ВЕЉКО

Ја ћу учинити што могу, али ово нећу, ето.

МИОМИР

Добар дан, је ли слободно да вас прекинем.

ЈЕЛЕНА

Тргне се.

А, ви сте, нисам вас чула.

ВЕЉКО

Ради како знаш. *(Рукује се сасвим обично са Миомиром.)* Добар дан, нисам вас дуго видео.

МИОМИР

Ни ја вас. Крећемо се у разним друштвима.

ВЕЉКО

Можда је и због тога. Али, сасвим сте променили изглед, добили сте неку озбиљнију физиономију, види се да се облачите с предумишљајем. Боље вам стоји цивил, озбиљно вам кажем.

МИОМИР

Хе-хе, нисам навикао на комплименте.

ЈЕЛЕНА

Је ли да му боље стоји?

ВЕЉКО

Рекао сам. (*Поседају.*) Ви сте преузели апотеку?

МИОМИР

Да отац ми је умро, па сам наследио апотеку и продужио очев рад. (*Уздахне.*) Искрено да вам кажем, тако бих радо променио занат. Није то за људе моје врсте.

ВЕЉКО

А каква сте ви врста?

МИОМИР

Требало би да ме познате па да сами оцените.

ВЕЉКО

То је истина, познајем вас само са рђаве стране; ви сте куцали ово.

Покаже на књиџе.

МИОМИР

Па ја сам вршио оно што ми је спадало у војну дужност. А за неуспех нисам ја ништа крив.

ВЕЉКО

Има кривица и кривица, има неуспеха и неуспеха. А Марковић?... Једно је тачно. (*Устјане да иде.*) Ви имате врло велики утицај на породични живот у овој кући, у коју сте сасвим случајно упали. Било би од вас поштено и племенито да тај утицај искористите на добро ове куће.

МИОМИР

Збуњен.

Ја не знам како треба да разумем?

ВЕЉКО

Знаћете кад се догађаји буду развили и онда ћете се сетити мојих речи, то јест, ако то умете.

ЈЕЛЕНА

То сте ви почели нешто дубоко да разговарате.

ВЕЉКО

Није ту ништа дубоко. Штавише боље би било да је дубље. Ја ћу да идем, да вам не сметам.

ЈЕЛЕНА

Опет си постао уочљив.

ВЕЉКО

Значи да ме ниси разумела: можда сам први пут у животу хтео бити поштен и онда изгледам уочљив... Изгледа да је боље да не изигравам моралисту. (*Оглазећи, Јелени.*) Немој душу жртвовати новцу доклегод се не увериш да збиља умиреш од глади. Не вређај га... Ми се, може бити, у овој кући више нећемо састати.

ЈЕЛЕНА

Вељко, шта ти је?

ВЕЉКО

Није ми ништа, ухватила ме нека сентименталност, први пут после толиких година. (*Оглазећи.*) Ако Јован запита за мене, немој му рећи да сам био овде. Збогом!

Оде.

ЈЕЛЕНА

Остала је неко време замишљена и под утицајем Вељкових речи. Затим се врати у предњи део позорнице и седне у столицу, с уздахом.

МИОМИР

Метнуо је руке у његове, наслонио се на зид и прати Јеленине покрете.

ЈЕЛЕНА

И он нешто мисли. Али говори тако завијено да га човек не може разумети.

МИОМИР

У истом положају.
Ја сам га добро разумео.

ЈЕЛЕНА

Шта сте га разумели?

МИОМИР

Приближи се полако.
Хтео је да нам скрене пажњу... Види се да и он мисли исто што и сви остали.

ЈЕЛЕНА

Шта мисли?

МИОМИР

Мисли оно што цео свет говори... Сви говоре, а ви и ја, хвала Богу, још нисмо говорили. (*Узме столицу и седне ближе.*) Молим вас, ко ће мени да верује кад бих ја причао да је наш однос... управо, не кажем однос, али наше познанство потпуно чисто. Ја се не могу одбранити од силних запиткивања са свих страна, и кад представим наш однос онакав какав је он уистини, увек наиђем на неки смех, који хоће да ми каже: коме ти то причаш? И, ја сам нашао најбољи лек: када ме ко запита какав је наш однос, ја направим некако неутрално лице, па нека мисли шта хоће.

ЈЕЛЕНА

Па дабоме, сад ја видим коме имам да захвалим што се толико зуцка по вароши.

МИОМИР

Слушајте да вам кажем, госпођо. Свакако имате највише мени да захвалите што није оно што свет мисли. Цео је свет уверен да сам ја победник, а ја једини знам да то нисам? Ето... (*Устисне.*) Право да вам кажем и мени је све већ непријатно. Ту ствар треба пресећи.

ЈЕЛЕНА

Па пресеците је.

МИОМИР

Ја ћу то и учинити. Али пре него што учиним знајте да сам ја био тај штит који вас је до данас држао потпуно чисту. Јер да свет тако не мисли, наишло би на вас милион насртљиваца, којима не бисте могли одолети. Што да се лажемо?

ЈЕЛЕНА

Ућичу на њу Миомирове речи. Озбиљна је. Замишљена и њо који љути реађира ѡкрећима.
Хм!

МИОМИР

Није то: „хм“, него је онако како ја кажем! Борим се већ скоро годину даца да уграбим тренутак да с вама разговарам, па никада! На улици се увек понеко нађе у друштву, на тркама окупе вас разни ђенералштапци, код којих сам ја био наредник, или оне лутке из дипломатије, у позоришту придржавам огртач, кад вас пратим кући опет нисмо сами, и све тако. Е, дошао сам данас баш овамо да раскрстимо ствар. Хвала Богу, нема ни мајке ни Стојана! Нећу више да будем елефант!

ЈЕЛЕНА

Немојте се претварати; као да вам је то први пут што ми о томе говорите.

МИОМИР

Овако јасно први пут.

ЈЕЛЕНА

Станите, немојте тако гласно... Ја сам осетила већ давно да ће до овога разговора доћи. Да пречистимо: ви за мене не можете рећи ниједну ружну реч!... Признајте!

МИОМИР

На жалост!

ЈЕЛЕНА

И наш се однос мора изменити...

МИОМИР

Тога се и ја плашим... Милијарде болова и стотине непреспаваних ноћи има да прођу као ове књиге: да изгоре!

ЈЕЛЕНА

Томе сте свему ви криви... Мени је цела та ствар врло незгодна, непријатна, глупа! Ја сам вам, на пример, рекла да ми учините бар толику услугу па да не долазите овамо у кућу. Ви ме нисте хтели послушати.

МИОМИР

Немате право! Ја сам морао да продужим свој долазак у вашу кућу, јер је цео свет на то био навикао.

ЈЕЛЕНА

Ах, навикао, шта ме се тиче свет?

МИОМИР

Наљо.

Аааа, сад вас се опет не тиче свет! Онда је ствар сасвим другачија!... Збиља вас се не тиче?

ЈЕЛЕНА

Баш нимало.

МИОМИР

Онда... онда, прибраћу сву снагу и рећи ћу вам оно што већ толико месеца понављам у својој глави! Дакле, да кажемо искрено. Ваша данашња ситуација је оваква: ви никада више не можете рачунати на брак, на овај стари брак. То је истина, то сте сами говорили! Друго, ви сте по мишљењу целог света једна од најлепших жена у Београду... а по моме мишљењу најлепша жена на свету. Требало би бити потпуно слеп па не предвидети оно што мора да наиђе.

ЈЕЛЕНА

Љућућућу.

По чему мора?

МИОМИР

Е, тако, мора!

ЈЕЛЕНА

Шта хоћете тиме да кажете?

МИОМИР

Покушаћу и то да вам кажем, мада немам толико куражи колико господин Марго.

ЈЕЛЕНА

Ви га већ хиљадити пут помињете.

МИОМИР

Помињем га, разуме се, јер ми је криво што он сме све да вам каже и да увек његове речи пропратите осмехом, који ја апсолутно не познајем.

ЈЕЛЕНА

Шта ми је казао?

МИОМИР

Толико француски разумем. Он вам је прекјуче рекао да губите време, јер жена ваше врсте не може бити без љубавника.

СТОЈАН

*Ушао је из Јелићеве собе с књижом у руци, нејпримећен.
Посматра их сумњиво.*

ЈЕЛЕНА

Па то је он рекао онако... француски!

МИОМИР

Ја вам сад то кажем српски: ви не можете бити без
љу-ба-вни-ка.

ЈЕЛЕНА

Ви сте толико разговорни како никад нисте били!

МИОМИР

На то сам се решио! И, поштено да разговарамо, ако ко има
права да говори и тражи...

Сћојан шресне књижу на сћо да би шрекинуо разгвор.

ЈЕЛЕНА

Ћутите!

МИОМИР

*Заузео је ојет шређашњу јозу, са рукама у џефовима.
Да би довршио своју мисао, а да Сћојан не разуме, говори у
сћиховима. Пауза.*

Чамим и чекам, као живи кип,
Пригњечен моралом уличним и лажним,
Да дође време моје среће хуе;
Чамим и чекам са очима влажним!

СТОЈАН

Изиђе шосматрајући их мрко.

ЈЕЛЕНА

Сами себе цитирате и то по стоти пут!

МИОМИР

Тихо.

Шта ми то вреди? Кога ћу другог да цитирам него своју душу... Али могу ја то рећи и сто хиљада пута, па ће се од вас одбити као талас од стене.

Звонце.

ЈЕЛЕНА

Збиља, видим да морам с вама озбиљно да разговарам. Не могу да се љутим на вас. Али то тако даље не сме да буде! Ви сте сада самосталан човек. Имућни сте, млади, умете да говорите, пишете чак и песме: то су све услови који би требало да вас вежу за какву девојку младу, лепу; а ја вам сметам, признајте отворено.

МИОМИР

Да нећете да ми провадишете?

МАТИ

Наиђе из ходника на шљужбу Ситојанову, ђа кад их приметити заједно, застџане и значајно их зледа, не би ли приметити имају ли оне жене право. Не могавши да издржи.

А ви сте ту, децо, сами?

ЈЕЛЕНА

Видите да нисам сама. (*Устџане са сџолице. Миомиру.*) Хајдемо код мене у собу, овде човек нема мира.

Оду у Јеленину собу.

МИОМИР

Пре огласка ђоклони се Мајци.

МАТИ

Забезекне се још више, склоџи шаке, ђође за њима као да хоће нешџо да им каже, ђлашљиво се окрене и ђогледа на Јелићева враџа, ђође к њима, али одједном зруне у ђлач и ђадне у сџолицу.

Куку, куку! И то да доживи.

ЗАВЕСА

ЧЕТВРТИ ЧИН

Када се подигне завеса, неколико носача, којима помаже Сшојан, износе последње свежењеве књиџа, док не изнесу све. Враћају се два-ири путиа, па заштим сасвим оду. Соба је доштерана и свеже обојена.

ЈЕЛЕНА

Обучена је за излазак. На њој ојетѝ друџа шоалетѝа.

СОБАРИЦА

Летѝ одевена, са белом кеџелѝом, уноси неке лонце са цвећем и удешава собу мећући цвеће и зеленило у вазне.

МАТИ

Седи скрушено у левом делу позорнице и наставља заштим разговор са Јеленом.

Знам, дете моје, али он сматра да је то за њега велика срамота: сад цео свет зна да је он писао ту књигу, а већ га изгрдише.

ЈЕЛЕНА

„Срамота“!... Није то никаква срамота, према оним срамотама које сам ја имала. То ће му вратити новац и још ће зарадити.

МАТИ

Знам, али бар да ниси ти то учинила, да си пустила Марковићу!

ЈЕЛЕНА

Ох, тај млакоња! Шта би он учинио? И дан дањи кука и јаче што је „погазио реч“; мада је и њему боље, не бојте се. Превртљивац!

МАТИ

Како ти хоћеш, али видим да га је сасвим утукао онај разговор с тобом, што сте га имали пре три дана. Од тога дана нити што једе, нити спава, нити говори... Таман сам казала: хвала Богу, а оно се опет окрете нагоре.

ЈЕЛЕНА

Нисам му ја ништа ружно казала... Рекла сам му оно што је истина и што мора да буде; он је решио да живи на своју страну, ја на своју, па како коме Бог да. Он нек троши своју инвалиду, ја ћу гледати како ћу с кућом и својим новцем, који сам једва извукла, па ће бити мир. Ја му више ништа не тражим, нека ни он од мене ништа више не тражи. Тако је он хтео.

МАТИ

Устјане. Одлазећи у Јелићеву собу. Брише сузе.
Казаћу ја њему, нека још једанпут говори с тобом.
Оде.

ЈЕЛЕНА

Собарици.

Дакле, пазите шта сам вам казала. Сутра је мој дан примања и хоћу да изгледа све као што треба. Треба да знате да ми је то први дан примања после девет година... Хоћу да буде у реду ова соба. Ујутру, чим ја устанем, пренећете салон у моју спаваћу собу, а моју спаваћу собу у салон. Тако ми је згодније.

СОБАРИЦА

Молим!

Ради у дну.

ЈЕЛЕНА

А овде само много зеленила, само много цвећа! Имате га доста и у башти и у винограду. Хоћу да ми оживи кућа. Доста је изгледала као гробница.

Чује се аутомобил, који је сјигао тачно изнад куће.

ЈЕЛЕНА

Пошрчи на прозор.

Аха, ту су већ. (Собарици.) И одсад, хоћу да ми је у кући потпун ред. Онога Стојана немојте штетити, дајте му који пут и да опере, и да почисти, па ако неће, ви ми само кажите да га одмах најурим. Никога немојте пуштати у кућу док се не пријави. (Звонце.) Ако стара госпођа што год хоће да измени, кажите јој да то не може да буде, да сам ја тако наредила. Биће ту и страног света.

МИОМИР

Долази из ходника заједно са Марковићем, који изгледа ушучен.

МИОМИР

Све је у реду, као што видим.

Пољуби је у руку.

ЈЕЛЕНА

Хоће да имитира велику даму.

Ох, молим вас, оставите! Изгледа ми као да ми се срушио неки терет са срца, откад су изнели ове књиге из куће. Да и ја једанпут видим своју кућу у реду. Седам, седам пуних година не знам за њу и ако је имам.

МИОМИР

Смешка се.

Осећа се воља за животом: видим пуно зеленила и цвећа.

ЈЕЛЕНА

Изгледа ми да ова нова собарица има пуно укуса. Баш вам хвала што сте ми је препоручили. Само где сте је нашли.

МИОМИР

Па тако сте ви тражили.

ЈЕЛЕНА

Ваш је аутомобил ту?

МИОМИР

Ту је, али изгледа да нећемо моћи ићи, прво и прво што имамо обрачун с Марковићем, који је опет донео новац; а друго ја данас нисам нешто расположен за вожњу, боли ме глава.

ЈЕЛЕНА

Па добро, немам ништа против. (*Скида шешир и рукавице.*) Жао ми је што вас мучим тим питањем с књигама. Али шта ћу кад ми је Вељко одбио сваку помоћ. Господин Марковић би требао да говори и са Јованом, он то тражи већ десет дана.

МАРКОВИЋ

Ох, молим вас не, само то не. То је био главни услов између нас кад смо објавили његово име. Ви знате врло добро. Ја њега више не могу да видим! Доста је било крупних речи. Ту је сахрањен мој образ, мој понос, и то пред једним човеком као што је господин Јелић. Знате ли, госпођо, да ме он сваки пут трза из сна: час га сањам као да иде на мене као нека авет, час као медвед, или горила, па онда скочим из постеле и борим се. А ја знам шта је то: то је грижа савести. Говорите ви што хоћете, али се мора признати да сам се ја о њега огрешио, и зато вас молим да се с њим више не састанем.

ЈЕЛЕНА

Добро, онда можете прећи на посао. Колико сте донели новаца?

МАРКОВИЋ

Добро. Ево све што имам. *(Маши се руком у џеф.)* Али... *(Гледа на Јелићева враџића.)* Молим вас, ако би могли да одемо у неку другу собу, ја се све плашим наићи ће па шта сам онда учинио?

ЈЕЛЕНА

Добро, појимо овамо. *(Одлазећи наређује собарици која је била изишла, ња се окрену враџића.)* А ви продужите и гледајте да се почисти тамо где су стајале те књижурине.

Сви троје оду у Јеленину собу.

СОБАРИЦА

Пође у ходник и сукоби се са Стојаном. Грубо.

Хајде, брже, почисти овде, па онда у ходнику!

СТОЈАН

Окреће се и зледа је од злате до ње.

Ама, слушај ти, дијете, остави ти мене на миру, па гледај твоја посла. Ја ћу очистити кад нађем времена. Ти си иначе узета за параду, па можеш да почистиш и сама.

СОБАРИЦА

Добро, ја ти кажем да је госпођа наредила, па ако не учиниш, знаш шта те чека.

СТОЈАН

Оглазећи у Јелићеву собу.

Ја имам свога господина, ти своју госпођу, па сваки нек слуша свога. А ти други пут мало скрати зубе, јер знаш, потешка ми је рука, па ћеш да се кајеш.

СОБАРИЦА

Ју, безобразник!

Оде.

СТОЈАН

Полећи за њом, али се враћи у Јелићеву собу. Када је отворио врати од Јелићеве собе, чује се како Јелић разговара с мајком, ње Стојан застане на отвореним вратима.

ЈЕЛИЋ

Чуо сам га мајко, он је ту.

МАТИ

Ама кад ти кажем није.

ЈЕЛИЋ

Ту је, ту! Добро му познајем глас. Зови га, мајко одмах, хоћу да га видим.

МАТИ

Побогу, сине, кад ти кажем да није ту. *(На вратима, ојазу Ситојана.)* Ево Стојан нека ти каже.

СТОЈАН

Шта?

МАТИ

Је ли био ту сад Марковић?

СТОЈАН

Јесте, ушао је, па некуд штуче. Не знам куд се деде!

МАТИ

Иди га потражи. Види ако је још ту, кажи му да дође.

Даје му знак да слаже.

СТОЈАН

Да видим.

Оде у ходник вршећи злавом и сителжући песницом. Није још заборавио сукоб са собарицом.

ЈЕЛИЋ

Чује се прво некакав неразумљив разговор с мајком, па затим све јаснији.

Помози ми да изиђем... малаксао сам. (*Улази у собу наслонен на мајку. Обучен је ојетт у џуковничку униформу, само је јака мноґо шира, јер је веома ослабио. Обријан је, коса очешљана.*) Нећу више, мајко, да седим у гробници... Зашто да трулим пре времена. Имам и ја права на сунце!

МАТИ

А што си данас обукао униформу, кад је толико дуго ниси имао; биће ти тешка!

ЈЕЛИЋ

А, мајко, вараш се, у њој се мноґо лакше осећам, у њој се лакше крећем и дишем... није она тешка, није, мајко... Ја сам мислио да је тежа од других одела, али сам се преварио. У њој се лепше живи, сигурније, одређеније, јер униформа зна шта сме да чува у себи... То је све прописано, мајко... У њој се не могу чинити толике глупости као у другом оделу... (*Ојази одједном да нема књиџа у соби и мада знао да ће се књиџе изнејти, узбуђен је.*) А... изнели сте ове књиџурине! (*Сруши се у ситилицу.*) Истерали сте ту срамоту из собе, да је јавно свуда раширите... Али боље би било, мајко, да је та моја срамота остала овде у соби и да даље није ишла... Знам шта ћеш да одговориш, знам, новац, новац... Треба новаца. (*Затвори очи и мало се размисли.*) Ето, мајко, сад нема тих гомила... Сад треба и ја да зажмурим и на све да заборавим... Треба да одма'нем руком па да све сматрам да је био само сан и да не мислим више о тим стварима... Нема више оних срамних стубова од хартије, за које је била привезана моја гола нада!... Оно што човек не види, оно и не постоји... Је ли тако, мајко?

МАТИ

Брише очи марамом.

Доста је времена протекло од свега тога, треба све да заборавиш: што је било, било. Треба да се лечиш.

ЈЕЛИЋ

А, шта има да се лечим. Све је сада доцкан, мајко. Излечиће ме време. Постаћу брзо гомила меса... Тако мора да буде... Али ће ипак доћи и дан обрачуна... Ах, онај Марковић, онај Марковић!... (*Јаче и узбуђење.*) Камо га, чуо сам му глас! У тренутку кад сам већ био заклоњен од оне велике срамоте, сачуван од подсмеха, та варалица гази споразум, само да би извукао своју зараду!... (*Још јаче.*) Не, не, мајко, ја сам још жив, ја постојим, ево, видиш ли, ту сам! (*Тајка ногама о џајос.*) Само да добијем још мало снаге и здравља, па ћу им ја показати да сам још жив!... (*Ојет се сруши у сјолицу и џешко дише.*) Ах! Хоћу увек да будем миран, па не иде. Тешко је!... (*Јаче.*) Зар ти, мајко, не личим сада на каквога просјака, на богаља, који је сео пред цркву па виче пролазницима: уделите ми, купите књигу. И људи с висине бацају ми у шешир милостињу!... Аааах! Мајко, то је требало преживети... Нико ме та књига неће требати, а сада је сви купују. Зашто?... Лежаће годинама на таванима, као што је лежала код мене... Спопашиће је прашина, а мишеви и пацови забављаће се мојом снагом, све док се неки послужитељ не смилује да их на кило прода каквог пиљару или алвацији, па ће овда, онда, понеко, из дуга времена, једући сир или алву, прочитати по коју моју идеју, по коју моју мисао, за које сам држао да ће уздрмати свет и повући људе за собом!

МАТИ

Брише сузе.

Немој тако, сине, па ето књига се продаје, значи да свет хоће да је чита...

ЈЕЛИЋ

Аааах!... Срамота је људе да ми деле милостињу у новцу, па ми дају овако...

СТОЈАН

Улази из ходника.

Нема га више, штуче некуд.

ЈЕЛИЋ

Ах, себичњак један, има још толико стида да ме избегава. Али неће ми умаћи. Пре него што умрем видећемо се. *(Види мајку како њлаче.)* Али, зато још има времена... Дао сам ти реч да ћу бити миран. Треба се добро опоравити и прикупити снагу! Јер, ипак ћу доказати да сам у праву!... Само снаге, снаге!... Да, да... Доћи ће опет моји дани.

Нехотице баци њољед кроз ѡрозор. Нешито се замисли и загледа се у једну ѡачку. Пауза.

СТОЈАН

Оде у њежову собу.

ЈЕЛИЋ

Како је лепо време, мајко!...

МАТИ

Хвала Богу, кад си се сетио да га погледаш! Откад ти ја говорим... Треба на све да заборавиш, да живиш као други људи, да се оставиш црних мисли, јер, ево, више од годину дана како се мучиш... Видећеш да ће ти бити боље!... Треба да изиђеш мало на ваздух, да се прошеташ. Па твој покојни отац имао је још већу несрећу од тебе. Хтели су да га затворе ни крива ни дужна, све због других, па се повукао у наш виноград, оставио људе и нашао себи други посао. Гајио је воћке, цвеће, живину и увек је говорио како нема бољег друштва од животиња. Имао је птице, једну козу, па је чак научио јежа и корњачу да му долазе сваки дан. *(Седне ѡред њежа и сасвим се баца у ѡрошлост.)* Највеће му је уживање било да посматра мраве како раде и чувао је њихове кућице; или да посматра мушице како се играју према сунцу. И тако је умро задовољан, усред тога шаренога и поштенога друштва... Осим мене, нико од људи није за њим заплакао... А јеж и корњача одлутали су некуда. Нису могли бити без њега. *(Пауза.)* Јесен је тако лепа и топла, као да смо још у лету...

ЈЕЛИЋ

Хоћу, мајко, хоћу! Дао сам ти реч, отуђио сам се од природе. Учинићу ти по вољи, почећу да излазим. Пропустих пролеће и лето улудо, али јесен је ипак боља за уморне људе: покривени и тихи дани, суморни и благи, тешки па ипак пријатни, као дубоки сан... Како се некад у тим данима радило, мирно, с поуздањем и много... (*Погледа кроз прозор.*) А данас је такав дан.

МАРКОВИЋ

Појави се из Јеленине собе, али кад сјази Јелића шћукне као ошарен.

МАТИ

Приметила га је, али неће да каже Јелићу да му не изазове ѿоново узбуђење. Даје Марковићу знак да ѿбеже.

Марковић ѿоново ѿровири кроз вратица и мимиком моли мајку и даје знак да ћути. Покушава да ѿред зида ѿрође до ходника неошарен од Јелића. Звонце. Уграбио је ѿрилику и ѿбегао кроз ходник, све ѿред зида.

ЈЕЛИЋ

Неко прође, мајко?

МАТИ

Није, чини ти се.

СОБАРИЦА

Долази из ходника.

МАТИ

А, ево, девојка је.

СОБАРИЦА

Дошао је један господин. Хоће да разговара с вама.

МАТИ

Какав господин?

СОБАРИЦА

Ево дао је карту.

МАТИ

Узме картицу и мекане Јелићу пред очи да прочиташа.

ЈЕЛИЋ

Изненађено.

Па то је Вељко! Кажи нека уђе.

Собарица изиђе.

МАТИ

Није био још од Ускрса, шта ће то да значи?

ЈЕЛИЋ

Ах, Вељко, мој Вељко, никада ми није дошао zgodније него данас. Дошао је као поручен.

ВЕЉКО

Улази обучен у горњи каићућ, засијане на вратима, куца сасвим службено.

Је ли слободно!

ЈЕЛИЋ

Откуд та званичност?

МАТИ

Сине рођени, сто година те нисам видела!

Пољуби га у чело, а он њу руку.

ВЕЉКО

Па посао. Школа! (*Приђе Јелићу и мекане му руке на раме.*)
Грешник сам према теби, али такве су биле прилике.

ЈЕЛИЋ

Ниси ти грешник, ја сам! Капитулирам!

ВЕЉКО

Е, онда нам не остаје ништа друго него да се нас двојица потучемо ко је грешник. Знаш шта, да вучемо коцку!

ЈЕЛИЋ

Насмеје се.

МАТИ

Вељко сине, нека те Бог поживи, ево насмеја се први пут како се вратио у Србију.

ЈЕЛИЋ

Толико си ми био потребан. Преживљујем фазу свога ренесанса. Било је тренутака кад би ми твоје присуство значило живот, али ти ниси хтео да дођеш.

ВЕЉКО

Немој да кажеш нисам хтео. У нашем језику постоји и глагол „смети“ и одречни облик „не смети“. Устручавао сам се да долазим из својих личних разлога, јер ти знаш да сам ја особењак своје врсте, па не волим тешке моменте. После тога, право да ти кажем, ја сам сад видео да је добро што нисам долазио; да нисам имао случајно једну заосталу посетницу у нотесу, не бих могао ни ући у твоју кућу. Тражила ми је ова намигуша посетницу.

МАТИ

Даје му знак да ћући.

ВЕЉКО

А, да... Сишао сам с теме. Али знаш шта?... Најбоље је да нас двојица не разговарамо више о томе како је шта било, зашто је све било, главно је да те опет видим и да си осетио потребу да ме видиш.

ЈЕЛИЋ

Добри мој Вељко, нико те боље није разумео од мене. Био си паметан, искрен, поштен. Говорио си ми истину, казао си ми да ћу насести и...

ВЕЉКО

И као што видиш књига ти се добро продаје.

ЈЕЛИЋ

Очајно.

Ћути, ћути, ако Бога знаш, рекох ти да о томе не говоримо... Малопре сам о томе говорио с мајком, немој да понављам све то.

ВЕЉКО

Хоће да прекине разговор.

Аха, па опет једно изненађење!

ЈЕЛИЋ

Шта сад, опет?

ВЕЉКО

Видим те у униформи!

ЈЕЛИЋ

А! Јутрос кад ме је Стојан облачио, први пут после толико времена, стао сам пред огледало и зажелио сам да опет добијем облик човека. Кад неко двадесетпет година носи једно исто одело и удешава га према себи, тешко му је променити га. Не знам зашто, али сам се опет зажелио... Нису људи њу бадава измислили, веруј ми!

ВЕЉКО

А како ти се ја допадам! И то је био један од главних разлога да не дођем код тебе за време те књижарске кризе: чекао сам да направим ново одело. Изгледам као из кутије, не?

ЈЕЛИЋ

Поновно се насмеје.

ВЕЉКО

Чекај, сад да ти причам још новости. Прво, и прво, то свакако знаш, школа ради. Министарство просвете изузетно је било брзо у питању зграде и жестоко нам је подвалило. Није прошло ни годину дана, а оно је оправило зграду. Друго, не пијанчим више. (*Хоће да уклони Мајку из собе.*) Има и трећа новост, Јоване, ја сам заљубљен. Почео сам да волим.

ЈЕЛИЋ

Ко је та срећна?

ВЕЉКО

Једна жена!

МАТИ

Куку, црни Вељко, шта ће ти то!

Оде у ходник.

ВЕЉКО

Ух, мајко, омаче ми се! Заборавио сам да си ти ту! (*Приближи столицу Јовану.*) Слушај, Јоване, лажем, хтео сам да уклоним мајку. Да пређемо преко свих заостатака у нашем разговору, па искрено да ти кажем: твоја књига пролази, веруј!

ЈЕЛИЋ

Не, о томе ни речи! Данас сам се решио да живим и немој више да ми говориш о томе.

ВЕЉКО

Ама, веруј ми! Знам шта хоћеш да кажеш, али те искрено уверавам да немаш разлога да се узбуђујеш. Данас је живот брз, луд, нико не зна шта је јуче јео, нити зна где ће данас спавати. Па мислиш ли да су сви запамтили критике о твојој књижи!

ЈЕЛИЋ

Ђути!

ВЕЉКО

Буди мушкарац, немој да се лажемо. Данас си у униформи па ти говорим као војнику. Нико више о тој књижи ружно не говори. Јуче у моме колегијуму за време одмора двојица су је читали. Један ти се дивио, а други, млађи човек, чинио је извесне примедбе. Али обојица су читали, то главно. Значи да су обојица дали по стодвадесет динара, јер их је ствар занимала, и шта хоћеш више! Ти седиш већ више од годину дана затворен као у кавезу, и запамтио си само оно што је пре неколико месеца писао некакав лудак, и тако даље. Мислиш ли ти да има још и једнога човека који је те критике научио као ти напамет? Боже сачувај!

ЈЕЛИЋ

Док не дође мајка, реци ми брзо искрено. Јеси ли приметио да је ико говорио о мени са сажаљењем, или да ли си запазио да је некога захватила моја идеја за тај велики и нови покрет? Дали си чуо или прочитао да ме је неко цитирао или искористио коју моју идеју... Јер, право да ти кажем: по хиљаду пута сам понављао у себи многа места из те књиге и осећам, на часну реч, осећам да је све то пуно, јако, морално, спасоносно. Нарочито онај део о организацији друштва, па онај о иницијативи државе! Зар је могућно да нико то не примети!... Или сам ја одиста толико отупео?

ВЕЉКО

Па знаш... можда је неко и потцењивао твоју књигу, али није нашао за потребно да о томе говори у моме присуству, било што сам ти рођак, било што се није сетио. Опет ме тераш да будем још искренији. Знај једном за свагда да та ствар не може ићи тако брзо, како ти замишљаш. Не освајају се људске душе као ровови, преко ноћ... Ко каже да је твоја идеја пропала? Ти сувише брзо тражиш успех. Па чак и да је пропала књига, не значи да је пропала твоја идеја о тој моралној националној мобилизацији, како си се ти једном изразио...

ЈЕЛИЋ

Добро, реци ми само још једно: како се теби свиђа та ствар?

ВЕЉКО

Која ствар?

ЈЕЛИЋ

Па моја књига.

ВЕЉКО

Мени? (*Збуњено.*) Твоја књига?

ЈЕЛИЋ

Да, да!

ВЕЉКО

Право да ти кажем, нисам је прочитао.

ЈЕЛИЋ

Вељко! Зар ни ти!

ВЕЉКО

Почео сам, чекај да ти кажем, почео сам и почетак је добар...
Али...

ЈЕЛИЋ

Ха-ха! Па шта онда имам да тражим од других?...

ВЕЉКО

Чекај, без увреде... Кад ме је занимала та твоја књига, ниси ми дао да је прочитам јер си се бојао сажалења; а када ти је та књига нанела толике несреће, онда је то сажалење одиста наступило...

ЈЕЛИЋ

Извлачиш се, лењивче!

ВЕЉКО

Е, то је, погодио си! Био сам лењ. Осам стотина страна, човече! После, школа је почела... А најглавнији разлог био је што сам и ја почео да пишем. Али онако, без претензија... Не тражим никакве спољашње успехе.

ЈЕЛИЋ

О чему пишеш!

ВЕЉКО

О свиленим бубама.

ЈЕЛИЋ

Ха-ха!

ВЕЉКО

Корећи ђа.

Е-е!... Сад си ти мене почео да вређаш. Сваки пише из своје струке. Ја сам природњак и пишем из природних наука. Ти си војник и требало је да пишеш из војничких наука. Да си то радио, постао би још већи војник него што си био. Ето, у томе лежи виц. Збунио си ме!

ЈЕЛИЋ

Па ипак сам од тебе доживео оно што сам заслужио.

ВЕЉКО

Опрости, молим те. Дођавола, не унем да говорим! Одузео си ми речитост.

ЈЕЛИЋ

После паузе, озбиљно.

Слушај, Вељко, хајде да дамо један другоме реч да никада и ни у којој прилици нећемо више говорити о мојој књижи.

ВЕЉКО

Заклињем ти се на мач!

ЈЕЛИЋ

Ја хоћу мира, другога мира, разумеш ли? Ако сам био те несреће да будем унакажен, зашто да немам права да даље живим? Има већ неколико дана како тражим неки нови душевни живот, који ће ми осладити још ове дане до гроба, па никако не могу јасно да га обележим. Чуј... Дај ми ти неку идеју, поучи ме, кажи ми куда бих требало да упутим свој даљи живот, па ћу ти бити захвалан!...

ВЕЉКО

Ху! Куд мене нађе?

ЈЕЛИЋ

Ја сам тек сад видео да је судбина нашега позива најтежа. Сипају ти у крв једностраност, уче те само у једном правцу, створе од тебе добру машину, и онда, шта ћеш да радиш када ти отпадне само један део, само један точак. Ја сам због тога морао да преживим ову кризу, а то није моја кривица, већ кривица моје снаге, јер ево, оваквог каквог ме видиш, оронулог и бедног, ја у себи осећам толико душевне снаге да бих хтео негде да је употребим, али где?

ВЕЉКО

То је лако, ма какав, посао који нешто привређује, вреди данас новаца. Даће ти приходе, душевно задовољство и физички замор да би могао добро да једеш и спаваш. Шта хоћеш више?

ЈЕЛИЋ

Хм, сада ништа? О томе размишљах већ данима и, ево, решио сам се да почнем да излазим, да заборавим све што је било. Сматраћу све као сан и отпочећу тај такозвани нови живот. Да видимо како ће он изгледати... У сваком случају лутање... Лутање до гроба... (*Засијане, мирно усђане.*) Једина тешка и болесна тачка у моме животу остаће ми и даље мој брак: управо тај тешки и чудни однос... Немам ни могућности, ни снаге, ни разлога да потпуно раскинем, јер... А овакав живот значи вечити немир! Па поред тога има још једна несрећа.

ВЕЉКО

Питање новца је решено.

ЈЕЛИЋ

Да решено је, али за време док новац није извучен догодиле су се многе ствари које се више не могу поправити: она је убеђена у моју немоћ. Осећала је да сам кривац за оскудицу коју трпи и она ме данас мрзи, разумеш ли, мрзи!

ВЕЉКО

По чему ти то знаш?

ЈЕЛИЋ

Она четири месеца брака, колико сам ја с њоме живео, нису у стању да продуже наш добар однос, под данашњим приликама... Вељко, схвати, једанпут: ја сам наказа, ја сам богаљ, ја сам лепш!

ВЕЉКО

Ех! Наказа, наказа! То је ствар схватања... Ти си, Јоване, и сâм много крив... Ти си јој сâм и почео доказивати да си немогућан као муж, када она то није ни помишљала.

ЈЕЛИЋ

Имао сам разлога.

ВЕЉКО

Добро... И тај однос је последца тога.

ЈЕЛИЋ

Човек сам, издржаћу и то... Па ипак, Вељко (*Раздражено.*), постанем и ја понеки пут животиња... Ипак је она нешто моје, нешто што мени припада! Носи моје име! (*Смири се.*) Али... убрзо се умирим, само када се погледам у огледало... Тако мора да буде, ја сам се помирио!...

ВЕЉКО

Тешко је мешати се у ваше интимне ствари, али кад смо већ толико далеко отишли, казаћу ти да ужасно грешиш!

ЈЕЛИЋ

У чему?

ВЕЉКО

У томе твоје понашању с Јеленом... Слушај, Јоване, она те не мрзи, она је жена, она друкчије гледа на ствари... После тога, код ње је можда због твога дурења наишао читав сноп женских каприса: можда она бежи од тебе да би је ти опет звао... Ја лично мислим да би поправљање твојих односа са Јеленом била срећа за све нас.

ЈЕЛИЋ

То је немогућно!

ВЕЉКО

Зашто!... Најзад, ако јесте, видећеш одмах... Покушај да с њоме још једном разговараш, па види, може бити да ја имам право.

ЈЕЛИЋ

Ах, опет разговор, опет узбуђења...

ВЕЉКО

Ах, разуме се, без узбуђења... Покушај једанпут без узбуђења.

ЈЕЛИЋ

А ако буде како ја кажем?

ВЕЉКО

Ништа. Ти си се помирио, сâм си рекао. А ако буде како ја кажем?

ЈЕЛИЋ

То је најсрећнија претпоставка... Па добро... рецимо да имаш право: ако је тако као што ти кажеш, шта онда?... Закључићемо мир, па шта онда?... Брак?

ВЕЉКО

Брак!

ЈЕЛИЋ

Ха-ха!

ВЕЉКО

Најзад, то је ваша интимна ствар... Али ако чак и мислиш да је брак, онај што ти кажеш, немогућ, ту је твоја пажљивост и љубазност: ма какво пожртвовање, један-два цвета, два-три осмеха, мали поклон, ту су ти најзад и речи... Да си њој поклонио онолико речи, колико си написао у твојој књизи, не би данас ствари овако изгледале... Најзад, за мир у кући... доста је поштено пријатељство.

ЈЕЛИЋ

Иронично.

С великим „покој“.

ВЕЉКО

С великим „П“, али и са великим спокојством укући... Уосталом, не стаје те ништа да покушаш.

Дуџа пауза.

ЈЕЛИЋ

После дугог размишљања.

Значи, опет разговор с њом.

ВЕЉКО

Свакако. Па онда мајка, колико би се она обрадовала.

ЈЕЛИЋ

Када би то било могућно, мајка би се подмладила...

ВЕЉКО

Ето, видиш. Ви већ живите, па живите у једној кући. Па ако није могућно неко право пријатељство, склопите бар привидно пријатељство; ако ни због кога другог, бар мајке ради (*Заста-не.*) па и мене ради... Јер, и мени је ужасно! И то је био један од главних разлога што нисам долазио... Покушај. А кад будеш решио своје домаће питање, бићеш много јачи и за рад.

ЈЕЛИЋ

Замисли се дубоко, с резигнацијом.

Хм!... хм!... Добро, учинићу и то... Покушаћу још данас... одмах... Последњи пут...

ВЕЉКО

Најбоље је одмах. Зашто отезати... Само хладно... Савлађуј се.

ЈЕЛИЋ

Буди ту.

ВЕЉКО

Не, не. Најбоље да ти сам разговараш с њом и немој у то да уплићеш ни мајку, па ни мене. Мени је непријатно с њом да говорим о томе, јер знаш, сестра ми је. Ако не будеш имао успеха одмах, немој очајавати, имаћеш га доцније, само куражно напред... Жене су жене: она мора да одигра своју улогу и да задовољи своју сујету. Ако ти данас не успе, покушај и сутра; ако ти сутра не успе, почни прексутра. Жене се лако освајају кад је човек издржљив, а теби је утолико лакше што имаш да освајаш своју жену. Доћи ћу ти опет скоро и одсада чешће. Бићемо опет добри пријатељи, као што смо и раније били, јер видим да си се излечио и да ћемо убудуће моћи у твојој кући којипут да се насмејемо. Одох да заговорим мало мајку, па да идем! Ето ме сутра.

Оде.

Дужа пауза.

ЈЕЛИЋ

Остјане неко време на позорници у истиом положају, али се осећа врло узнемирен. Заштита устјане и шетња горе-доле по соби, полазећи чешиће у правцу Јелениних вратица, али се увек претомисли и вратици. Гледа у ходник и у околна вратица, све још више узбуђен. Оде нагло у Јеленину собу. На вратицима застјане као ошарен и очајно викне.

А-а-а... Јелена!... Миомире... Ниткове!

ЈЕЛЕНА

Два-три пута цикне. Чује се у њеној соби за време вике падање неких предмета. Она је побегла.

ЈЕЛИЋ

Једва се полеђушке докоштура до стјола.

СТОЈАН

Дошрчи на вику и брзо му пришекне у помоћ да не би пао. Придржава га.

МИОМИР

Веома збуђен и врло озбиљан изиђе устјежући се из Јеленине собе у ходник.

ЈЕЛИЋ

С изгубљеним и укоченим погледом, очајно и болно. Зар и то!... Зар још и то!... (Резигнирано, наглашујући сваку реч.) Ипак је како ја кажем!... Да, да!... Ипак је тако, мој Вељко!

ЗАВЕСА

Душан Раденковић (Јован Јелић) и Теодора Арсеновић
(Стана)

Душан Раденковић (Јован Јелић), Теодора Арсеновић
(Стана), Драгољуб Сотировић (пуковник Јовановић),
Јован Антонијевић (Мића зидар) и Невенка Урбанова
(зидарев син)

КРИТИЧКЕ НАПОМЕНЕ

ПОСЕБНЕ НАПОМЕНЕ

Драма *Пуковник Јелић* штампана је тек петнаест година након праизведбе, 1939, иако је имала пет поставки у институционалним позориштима међуратне Србије, не рачунајући путујуће дружине и друге приватне сцене. И из тог податка се може закључити да Предић није ишао у ред оних писаца који су желели да се намећу публици, да оглашавају своја дела. Такође, његова библиографија потврђује и да није пуно стварао а ни дао колико је могао и наговештавао.

У том једином, књишком, издању испод наслова ставио је прецизну жанровску одредницу: *драма у четири чина*. За разлику од својих савременика, драматичара, он није делио чинове на појаве, те сам тако и оставио овом приликом.

Распоред репличког и дидаскалијског текста ближи је стандарду предвиђеном за драме. Имена ликова штампана су на средини странице а дидаскалије су дате курзивно између заграда, увек испод имена лика, када се даје опис радње, пре или после исказа, и на исти начин су графички уређене када се налазе унутар реплике. Само су уводне сценографске дидаскалије остављене ван заграда, али дате у курзиву. Од таквог начина распореда Предић није одступио ни у случајевима неме радње, и тада је име лика на средини странице, а у новом реду дидаскалија која описује кретање, гестикулацију и др. Не треба сумњати да је то пишчева одлука, не само кад се упореде друга издања драмских дела Геце Кона него ако се има у виду да су на такав начин и други драмски писци исписивали своја дела (о томе сведоче сачувани аутографи из 19. и почетка 20. века, Драгомира Брзака, Бране Цветковића, Бранислава Нушића и др.). Због тога нисам дирао та места, и оставио сам

постојећи распоред, већ сам само прилагодио бележење дида-
скалија. Дакле, име лика је на средини странице, реплика у но-
вом реду, а дидаскалије, које су изван репличког текста, навео
сам курзивно без заграда, у новом реду, а оне које су унутар
реплика пребацио сам у курзив и сместио између заграда, у
складу са правописом (велико почетно слово, тачка на крају).

Једина, приређивачки крупна, интервенција тиче се
имена лика. Наиме, у ауторовом издању, на стр. 116, узастоп-
но је исписано име Вељко, а из контекста и драматуршке кон-
струкције ситуације (само два лика на сцени) јасно је да је
дошло до нехотичне грешке – трећа реплика у ствари припада
Јелени. То место нисам посебно обележио у основном тексту,
већ овде наводим тај одломак.

ЈЕЛЕНА

Па нећеш ваљда вечито тако?

ВЕЉКО

Знам и ја да нећу, само је боље да то буде доц-
није, када се и он мало навикне на ову ситуацију... Биће
га срамота.

ВЕЉКО

Сад није у питању он, већ ја, звала сам те због
себе!

У основном тексту уместо имена Вељко ставио сам,
Јелена јер је очигледно да њој припада ова реплика.

Александар Пејчић

ПРАВОПИС: СТИЛСКО-ЈЕЗИЧКЕ ОСОБЕНОСТИ

Како сам истакао у предговору *О издању*, измене у правопису и језику Предићеве драме нису крупне. Будући добар стилиста, као и његов старији брат Светислав, очекивано је што је језик драме *Пуковник Јелић* пречишћен и подређен тадашњој правописној норми. Поред тога, у њему готово да нема архаизама и турцизама, а ретке су и туђице. Лексички, па и синтаксички (говор појединих образованих ликова) одговара књижевном језичком стандарду. Предић је уз мало језичких средстава карактерисао ликове избегавајући неправилне облике, уместо којих се опредељивао за њихове крње варијанте (*'оћу, јес'*). Настојао је да ликове нижег друштвеног и образовног нивоа представи синтаксичким склоповима, карактеристичним узречицама и речима, у напетим ситуацијама (нпр. *Тешко мени, црној*). Насупрот њима, образованост ликова, али и њихову жељу за „засењивањем простоте“, поткрепљивао је и страним изразима које је баш зато стављао под наводнике („ан мас“), што сам задржао, као ауторову језичко-стилску одлику.

Веома су ретке словне грешке (*собарацом*) и тичу се погрешних и испремештаних слова а на неколико места и удвојених слогова (*преноноћииише*), па сам исправио те ретке пропусте.

Одвојено је писао прилошке спојеве, као и неке облике модалних речи, што је било у складу са оновременим правописом (ма да → *мада*, и сувише → *исувише*, по неко → *йонек*о, ни мало → *нимало*, за увек → *заувек*, од како → *оћкако*, и ако → *иако*, на ниже → *наниже* и др.).⁵ Све те случајеве сам пра-

⁵ Примери приређивачких измена дати су курзивно у овом поглављу.

вописно осавременио. Исто сам поступио и у облицима у којима треба да се јави једначење сугласника (по звучности, месту творбе) или кад се оно изузима, тј. кад се од гласовне промене одступа (отсечен → *одсечен*, потсећа → *погсећа* и сл.).

Пређић је доследно исписивао апостроф код испуштених гласова. Само на ретким местима они изостају, и јасно је да је ту посреди штампарски пропуст, па сам то допунио. Исто се може рећи и за вокатив, који је правилно обележавао, без обзира да ли се налази на почетку или унутар реченице. Исправио сам та ретка места на којима изостаје запета.

Уопште је писање запете узорно, не само у вокативу већ и код модалних речи; ретки су примери када је користио запету испред везника *ga* у зависноупитним реченицама, и то сам правописно осавременио.

У тексту се затим налазе бројни примери старијег начина исписивања вишечланих назива установа, тј. када су све речи писане великим почетним словом, па сам и то усагласио са савременом нормом. Уједно је називе стављао под наводнике, што сам овом приликом задржао.

Дидаскалије је писао према правопису, као засебне реченице кад су унутар реплике (велико почетно слово и тачка на крају). Понегде има омашки (мало почетно слово или недостаје тачка на крају), што се може узети као штампарски пропуст.

Паузу у говору ликова и прекид говора, упадицу, поред напомене (персонална, пантомимична дидаскалија) обележавао је и трима тачкама.

Александар Пејчић

ТЕАТРОГРАФИЈА

Народно позориште је премијерно извело четири драме Миливоја Пређића: *Голџоџа* (1907), *Снови* (1909), *Заборављени дуџ* (1912)⁶, *Пуковник Јелић* (1925), и комедију *Три Сџанковића* (1933), неке од њих су постављане и у другим институционалним позориштима.

Драма *Голџоџа* не само да је његово најизвођеније дело, већ иде у ред често играних драма до Другог светског рата. После прве премијере у Народном позоришту је обновљена 1909, па поново 1925, а Српско народно позориште је имало две премијере (1908. у Сомбору и 1925. у Тителу). Драма је играна и у Народном казалишту у Осијеку (1913), нишком *Синђелићу* (1914), Народном позоришту у Битољу (1918), Народном позоришту у Сарајеву (1922), Градском повлашћеном позоришту у Нишу (1923. и 1939. и 1943), у Уметничком позоришту у Београду (1942), те у Југословенском драмском позоришту 1978. Извођена је и у мањим обласним позориштима и у путујућим дружинама.

Драма *Пуковник Јелић* постављена је чак пет пута у институционалним позориштима међуратне Југославије/Србије. Недуго после поменутог београдске прайзведбе, играна је на сцени Градског повлашћеног позоришта у Нишу (1926. и 1940); Српско народно позориште је имало премијеру 1928. у Вршцу, а комад је игран и у скопском Народном позоришту (1936). Нажалост, нису сачувани плакати са извођења у Нишу,

⁶ Према: Волк 2009.

као ни рецензије тих поставки, да бисмо могли дати суд о успеху представа.

Критика је похвално дочекала драму *Пуковник Јелић*, одајући Предићу признање за психолошку изнијансираност приказа и развој главних ликова, одсуство патетике, али и префињену алузију на савремену војну структуру. Исти критичар запазио је и Предићев искорак у драмској техници (Палавестра 1925: 4). Неки рецензенти су указали да је тема оригинална, ибзеновска, и да је добила погодан драмски облик (Винавер 1925: 5), да је постављен сложен психолошки проблем (Богдановић 1925: 442), да је први чин маестралан, али у крајњој оцени закључују да је реч само о солидном делу, јер радња није довољно сажета (Крунић 1925: 5) и да јој недостаје оне дубине у преображају ликова и трагичком осећању света (Винавер 1925: 5). Други су више замерки имали на режију, приговарајући да је темпо спор, да се ствара утисак развучености (Милићевић 1925: 5), а било је и оних који су је и похвалили (Аноним 1925: 19). Има у њиховим рецензијама и осуде и неразумевања ликова Јелене и Јелића (Богдановић 1925: 444), што је последица једне рецепције представе кад није ни било довољно времена за пажљивију анализу (без читања текста, критика се писала исте вечери након премијере). Осим тога, увек треба рачунати да су поједини делови текста драме можда мало скраћивани, можда и мало мењани, и да се у тим појединостима представа разликује од текста који читамо данас.

О извођењу се писало краће, и то импресионистички. Рецензенти су нарочито истакли игру Д. Раденковића (Јелић), М. Таборске (Јелена) и Н. Гошића (Вељко). Као и увек, особен суд су давали рецензенти леве политичке оријентације, попут Велибора Глигорића, који је покушавао да буде позоришни критичар, а показивао је само своје неразумевање позоришних питања и драме уопште.

*
* *

Сцена, место: Народно позориште, Београд

Редитељ: Димитрије Гинић

Сценограф: /

Премијера: 29. октобар 1925.

Улоге: Пуковник Јелић – Душан Раденковић, Јелена – Марија Таборска, Мати/Стана – Теодора Арсеновић, Вељко – Никола Гошић, Миомир – Александар Златковић, Сретен – Милан Ајваз, Марковић – Марко Маринковић, Стојан – Димитрије Гинић и др.

Играна је само те сезоне, 7 пута.

Сцена, место: Српско народно позориште, Вршац

Редитељ: Стеван Јовановић

Сценограф: /

Премијера: 13. новембар 1928.

Улоге: Пуковник Јелић – Александар Рашковић, Јелена – Хијацинта Харитонович, Мати/Стана – Љубица Јовановић, Вељко – Стеван Јовановић, Миомир – Станоје Душановић, Марковић – Лаза Лазаревић, Стојан – Никола Динић и др.

Играна само током сезоне, 3 пута.

Александар Пејчић

ПОГОВОР

ЖИВОТНИ И КЊИЖЕВНИ ПУТ МИЛИВОЈА СТ. ПРЕДИЋА (1885–1957)

Миливој Мима Ст. Предић, драмски писац, публициста, преводилац, потиче из угледне грађанске породице Предић из Баната. Рођен је у месту Томашевац 4/16. августа 1885. године од оца Стевана, гимназијског професора, и мајке Софије (рођ. Ранић). Деда Петар био је познати и у народу цењени свештеник, у Орловату, насељу код Зрењанина, у близини Томашевца. Рођени стриц био му је чувени српски сликар Урош Предић. Имао је старију полусестру Мирјану, удату за Стевана Мокрањца, и полубрата Јована, чија је мајка рано умрла. Потом се његов отац оженио Софијом и из тог брака рођени су Миливојева старија сестра Станислава и старији брат Станислав, драмски писац, и као најмлађе дете, брат Урош. Његов брат од стрица Радивоја Милан Предић био је уважени позоришни критичар, педагог, драматург и управник Народног позоришта у Београду.

Пре него што је дошао на свет, породица се преселила у Београд, где је његов отац добио место професора немачког језика у Другој београдској гимназији, наставивши се у улици Два бела голуба (данас Светогорска). Кад су породично били у Томашевцу, он се родио. Рано је остао без мајке, 1897. године.

За време боравка код деде у Томашевцу, први пут се сусрео са позориштем, посећујући представе путујућих дружина. Тада се заинтересовао за глуму, па је са старијим братом

Светиславом често организовао представе за породицу и комшилук. У том раном добу испољио је велику надареност за музику; веома је лепо певао.

У Београду је 1901. године завршио основну школу, релку (виши разреди основне школе) и Трговачку школу. Потом је 1905. уписао економију у Дрездену, где уједно посећује предавања на Музичкој академији (одсек: соло певање). У то време, 1906, управа Народног позоришта расписала је конкурс за драму. Миливој, који је до тада много писао (једини читаоци били су браћа и сестре), одлучио је да се окуша на том конкурс и почео је писање, испоставиће се своје најпознатије, драме *Голџоша*. Драма је добила другу награду, и убрзо је 1907. године постављена на сцену Народног позоришта. Тада је настао прелом у његовим уметничким интересовањима. Понесен одличним пријемом код критике и публике, занесен мало и славом, одлучио је да напусти студије економије у Дрездену и пребацио се на студије трговине у Лајпцигу (1907–1908). Убрзо се запослио у Српском трговачком удружењу, у Новом Саду, и вратио у Дрезден 1909, као чиновник. Исте године објављује *Голџошу* и пише другу драму *Снови*, која није ни приближно доживела успех његовог драмског првенца. Она није наишла на разумевање критике и публике, добрим делом јер и није била на завидном драматуршком нивоу. Потом се 1909. накратко запослио као предавач у Трговачкој школи у Београду и исте године прелази на место секретара Српске штедионице у Задру, где остаје до 1911. Потом добија унапређење када постаје вицедиректор Дунавског кредитног завода (1911–1912). Делом због обављања одговорних чиновничких дужности, а делом зато што је био погођен неуспехом *Снова*, направио је дужу списатељску паузу и тек је 1912. године управи Народног позоришта поднео нови рукопис, драму *Заборављени дуџ* (штампана у *Звезди* 1912).

Током балканских ратова, 1913. покреће свој лист *Нова Србија*, где је и уредник. Лист је излазио у Скопљу, те и наредне године.

Нушића је упознао на додели награде у Народном позоришту 1907, и отада почиње њихово нераздвојно пријатељство.

Када је Нушић 1913. године именован за управника Народног позоришта у Скопљу, повео је са собом Предића и поставио га на место драматурга.

Крајем 1914. године Предић се све чешће виђа у друштву Нушићеве кћери Маргите Гите након њеног повратка са студија сликарства. У почетку Нушић није био одушевљен том везом, поготово да му зет буде писац, не због суревњивости, јер за њом није било потребе, већ зато што је веома добро знао колико је неизвестан положај писца у Србији, поготово драмског. Ипак, Нушић је на крају попустио, али су се браку оштро противили његова жена Даринка и син Страхиња Бан, сматрајући да Предић из рачуна улази у брак (богат мираз и утицајан таст), на шта се Нушић није обазирао и благословио је њихову везу. Неочекивано, свадба је организована током слома српске државе, док су боравили у Скопљу, 1915. Венчање је обављено у Грачаници.

Миливој и Гита су се са остатком породице, српском војском и другим избеглицама повукли преко Албаније, дошли на Крф, а потом су 1916. године прешли у Бари, где је Миливој добио место војног аташеа. Крајем 1916. Предић постаје ратни дописник са Солунског фронта, па помоћник уредника у *Српским новинама* и комесар у Галипољу, где остаје до 1918. када се војском се вратио у Београд.

После ослобођења службовао је у Српској штедионици (Загреб), Народној банци (Београд) и Класној лутрији (Београд). Од 1922. радио је као заменик управника пољопривредног добра у Бељу, све до 1925. када је пензионисан. У тим послератним годинама одлучује да се врати писању драма. Велику пажњу је изазвала премијера *Пуковника Јелића* (1925). Премда је представа доживела успех на сцени, Предић је поново направио дужу паузу и, неочекивано за њега, пише комедију *Три Ситанковића*, која је изведена у Народном позоришту у Београду 1933.

У међувремену почиње да сакупља анегдоте из Нушићевог живота, и прву књигу, *Нушић у причама*, објављује 1931. Наставак је уследио знатно касније, тек 1938. Обе књиге је, док су биле у рукопису, Нушић прочитао и одобрио за штампу.

Био је уредник листа *Домовина*, 1920, док је радио као чиновник у Загребу; затим и главни уредник часописа *Илустировано време* (1930–1931). Његово име се нашло у ужем кругу писаца који су уз Брану Цветковића основали чувени хумористичко-сатирички лист *Ошпишани јеж*, 1935.

На подстицај таста Нушића, са супругом Гитом и уз сарадњу чувеног сценографа Станислава Сташе Беложанског и новинара Живојина Вукадиновића, 1938. године оснива децје позориште *Рода*, у Београду. За то позориште почиње да пише комаде за децу *Миџулаћ*, *Носоња*, *Дедин рођендан* и *Мишеви*, све до априлског слома 1941. У то време, 1940, поново штампа драму *Голгофа*, и објављује прво издање драме *Пуковник Јелић*.

Током окупације, да би се прехранио, морао се прихватити превођења (роман *Робинзонова школа*, Жил Верн, 1942; роман *Срце*, Едмондо де Амичис, 1943) и сарадње у листу *Српски народ*.

Био је покретач и уредник листа *Нова Србија*, Скопље (1913–14). Сарађивао је у *Службеним новинама*, *Српском јуџу*, *Полицији*, *Времену*, *Илустированом времену*.

Превео је либрета за Оперу Народног позориша у Београду: *Отелло* Ђ. Вердија (либрето Арига Боита; прем. 12. XII 1928), *Федора* У. Ђордана (либрето Артура Колаутија по В. Сардуу, прем. 10. VI 1933), *Андре Шеније* Умберта Ђордана (либрето композитора, прем. 1. X 1936), *Кавалер с ружом* Р. Штрауса (либрето Хуга фон Хофманстала; прем. 2. I 1937), као и комедију *Налив перо* Ладислава Федора (прем. 24. VI 1931).

У рукопису је остала драма *Мора*, као и изведена комедија *Три Ситанковића*.

Миливој и Маргита Гита Предић нису имали деце, зато су усвојили дечака Ивана.

Миливој Предић је умро у Београду, 15. марта 1957, исте године кад и његов старији брат Светислав.

ДРАМАТУРГИЈА (НЕ)СНАЛАЖЕЊА: ПУКОВНИК ЈЕЛИЋ

Драмско стваралаштво Миливоја Ст. Предића у великој мери одредио је његов први играни текст *Голџоша* (1909), као весник нових, модерних струјања у српској драматургији, и као једна од узорних грађанских драма. У историји српске књижевности и позоришта *Голџоша* је задржала то високо естетско место, па и не чуди што се нашла у најужем избору драма на почетку века до Великог рата, у чувеној Нолитовој едицији *Српска књижевност*.

Предић је драме писао подстакнут Хенриком Ибзенем, Максимом Горким и француским натуралистима (Емил Зола, Анри Бек), што је критика запазила већ поводом *Голџоше*. Тим првим текстом Предић уноси знатне новине у српску грађанску драму. Поред стилско-поетичког (натурализам, симболизам), нарочито је свеж био тематско-мотивски план (економско и биолошко пропадање породице, неморалност младих, безобзирност, лоповлук, егоцентризам, самоубиство), са алегоријско-симболичким значењем ситуација и библијским асоцијацијама. Другом драмом, *Снови*, писаном у реалистичком кључу тзв. добро скројених комада, посегнуо је за наглашеном симболизацијом појединих ситуација у основи љубавне приче и остао у кругу занатских, стереотипних драматуршких решења, науштрб веродостојног развоја. И у наредним драмама држао се реалистичке традиције добро скројеног комада (*Заборављени дуџ*, 1912; *Мора*, 1914), са предвидљивом радњом конвенционалних прича, подређених драматуршким законитостима, све у циљу стварања патетичних и емотивних утисака. У свим драмама, радњом и симболичком ситуација Предић је успевао да обликује, представи одређену идеју, не водећи рачуна по оцени текуће критике, о нужности психолошког развоја. Послератним драмама није поновио сценски нити уметнички успех прве.

*
* *

Предићева драмска дела до сад нису добила засебна тумачења у форми краћих студија, да не говоримо о монографијама. О његовим драмама писано је само у рецензијама поводом представа и нешто општије у прегледима историје позоришта, као и у ширим поетичким истраживањима епохе.

Тачно је да је Предић, након почетног великог успеха, у наредним својим драмама лутао у стилско-поетичким опредељењима, драматуршким решењима и у избору тема (Лешић 1987: 20–21; Миочиновић 1987: 12; Вучковић 2014: 459), али треба бити опрезан у вредновању бар послератне драме *Пуковник Јелић* и комедије *Три Сћанковића* (овог пута изостала у овом избору). У драмама је бирао другачије теме, разматрао актуелна друштвена питања, и уједно је настојао да свој драмски израз модернизује (утицај експресионизма, симболизма) ако оставимо по страни у основи реалистичку комедију *Три Сћанковића*. Без априорног одбацивања и критичког ниподаштавања, својственог српској критичкој мисли, може се оправдано поставити питање релевантности тема, колико су оне погодне за сцену/драмску форму, затим и колико су те теме погодне за поетичке експерименте ка којима је нагињао.

Ова питања су више него умесна за драму *Пуковник Јелић*, којој су изнете замерке, и са књижевноисторијске и театролошке временске удаљености – да остаје „у коду мелодраме“, да је главни јунак „социјално и психолошки неуверљив (...) и аморалан“ (Миочиновић 1987: 12); да заплет „није убедљив и подробније разрешен, али је логичан“ (Вучковић 2014: 459), а свакако треба обратити пажњу на оцену да је лик Јелене, Јелићеве супруге, недраматичан (Вучковић 2014: 462). Истовремено треба подсетити да је ова драма имала чак пет поставки у међуратном периоду, у различитим позориштима (Београд 1925, Ниш 1926, Нови Сад 1928, Скопље 1936, Ниш 1940).

*
* *

Драмска прича/фабула *Пуковника Јелића* обухвата нешто већи временски распон (више од године дана) и није пренасељена догађајима, што растеређује радњу и заплет вишка догађаја. Знатан је удео предрадње на време сценског збивања и на заплет (Велики рат и његове последице). Није занемарљив ни укупан број обавештења која припадају времену драмске приче и скривеној радњи, поготово оних из прошлости ликова (њихове биографије). Предић је веома опрезан у распоређивању информација на сценску, скривену радњу и догађаје из ближе и даље прошлости ликова. Свако обавештење има своју драмску и шире семиолошку функцију, попут оне да је Јелићев друг са класе и ратни саборац, пуковник Марко Јовановић рат провео у штабовима, у административним пословима, далеко од фронта и да је пре њега стекао виши чин. Сва та обавештења, упућена гледаоцима/читаоцима, посредована су осудама, прекорима, коментарима у репликама, у ситуацијама сукоба, расправа, напетости, затим и у монолошким репликама, у дужим ситуацијама приповедања.

Радња је подељена на четири чина у чијим средиштима је по један кључан догађај, театрализован било као препрека, било као проблемска ситуација. У првом чину то је проблемска ситуација везана за сучељавање са потпуном инвалидношћу, други се развија на састављању/диктирању књиге *Морал и рај* и потпуном удаљавању супружника, трећи је прожет проблемском ситуацијом насталом због дуга и слабом продајом књиге, а четврти се заснива на преуређењу породичних односа и коначном краху брака.

Већи временски размаци између чинова, сигнализирају и изгледом сцене (промене декора) и физичким појавама ликова (оронулост Јелића и Мајке, дотераност Јелене), такође и коментарима, ситуацијама приповедања, треба да нагласе и промене настале у ликовима (поступци, мишљења, психолошка врења). То и није најбоље пошло за руком Предићу, посебно у поступку карактеризације Јелене.

Скривеној радњи дат је велики покретачки значај, поготово оним догађајима и епизодама са Јелениним

одсуствовањима из куће, ноћним проводима и успостављању и развоју интимног односа са Миомиром (шетње, позоришта, концерти, балови). Такво драматуршко решење приликом фокализације радње очекивано је с обзиром на сценску поставку – соба као једино место радње. Важна је зато семиолошка функција скривене радње, јер се сценски свет посматра из угла приватности, интиме, па се тиме означава реметилачки удео јавности, преноса гласова, онога што долази споља и утиче на породични круг.

Радња почиње кад су већ односи у породици, тј. међу супружницима готово прекинути. Фокализована је само једна свађа у првом чину, и то као скривена радња, јер је она била довољна да театризује различите погледе Јелене и Јелића на сурову стварност (пуковникова сакасто, беспомоћност). Јелић, потпуно завистан од туђе помоћи (нема једну руку а друга је без шакe), не може да прихвати да га, као одликованог ратног хероја, осведоченог јунака, било ко жали, нити се мири с тим да се жена гади његовог унакаженог тела. Те сумње, поготово у Јелену, нису и сценски потврђене; ниједним гестом она не испољава гнушање, само очајава због Јелићевог грубог опхођења. Експозициона обавештења, одлично театризована из различитих тачака гледишта (Мајка, Вељко, гошће, Јелена, пуковник Јовановић), истовремено осветљавају породични амбијент, учествују у процесу карактеризације и надасве сигнализирају Јелићеве психичке тегобе. Због тога се избор јединства места наметнуо као логично драматуршко решење. Кућа, и уже Јелићева соба, означена је не само као заштићен простор приватности него као последње прибежиште јунака, у његовом физичком и социолошком, па и психолошком удаљавању/бегу од јавности, односно суграђана, познаника и колега. Истовремено је и стварање/диктирање књиге подсвесни покушај да се искорачи изван куће, у јавност, да се сучели са новим животом, што ће Јелић и покушати у кулминативној ситуацији четвртог чина.

Са становишта драматургије, Пређић је формално остао у оквирима класичне драме (јасно структурисан заплет са фигуром субјекта, јединство простора, временска каузалност), такође ни жанровски није одступио од грађанске драме, али је приметан утицај експресионистичке поетике (унакаженост у рату, сукоб са околином, идеје о новом човеку, његовој улози у поратном друштву, ирационални биолошко-психолошки нагони), што је све могло дати вредне резултате да се определио за другачији драмски израз. Он је за водећи изабрао, не толико драмски, мотив писања и објављивања књиге, при чему се не дају ближа обавештења о главним тезама, већ оне остају у домену назнака, фраза, апстракције.

Други, важан чинилац у избору класичног заплета јесте функција ликова у структурној фигури субјекта заплета (покретач и носилац радње). Конструисан је укрштени заплет (подврста звездастог) са два субјекта, усмерена ка различитим циљевима чије радње на окупу држи базична ситуација⁷. Пукотина Јелић жели да се осети корисним и да напише књигу која ће покренути поратно друштво запало у неморал и скренути уједно пажњу на одбачене ратне инвалиде, а Јелена, његова жена, у прво време жели да најпре оствари складан однос са мужем иако је сакат, а потом да живи у складу са модерним временом, самостално, остајући само формално у браку. Основна проблемска ситуација изграђена је на судбини ратног инвалида и одсуству емотивно-физичке присности супружника (телесна немоћ и поратне психолошке трауме). С обзиром на то да се Пређић определио за проверену форму класичне радње, коју су модерни драматичари међуратног периода напуштали под утицајем западноевропске драматургије (симболизам и експресионизам), очекивано је било да и функције

⁷ Детаљније о структури звездастог заплета, као и о његовим фигурама видети у: Пејчић 2019: 137–177.

ликова буду доследно подређене тој поетичкој замисли. Предић је ипак пошао у другом правцу. Јелић од активног лика, који попуњава фигуру субјекта заплета, постаје пасиван, и то већ од трећег чина и неуспеха своје намере. Он се повлачи са сцене, о њему се приповеда (сам у соби тугује, лежи, не једе, не спава), потпуно напушта радњу, и утиче на њу тек мањим делом посредством забране да се и надаље крије име аутора књиге. Насупрот њему, Јелена се нарочито од другог чина више истиче активношћу у радњи. Одбивши потчињеност у браку, наслеђени културални образац са јасно кодификованим улогама у патријархалној заједници, Јелена прави нагли самоодбрамбени заокрет у односу према мужу. При тумачењу не сме се губити из вида да је деловање ликова условљено владајућим културалним моделом (патријархална средина у којој се мушкарац мора слушати) и његовим урушавањем (самосталност жене што води ка распусном животу и прељуби), а уједно и избором теме (судбина ратног инвалида одражава се на супружнички однос), и одатле развијенијим приказом емотивно-психолошких стања ликова. Предићева драма је зато ближа оном типу модерне драматургије, коју је најуспешније воспоставио Чехов, а реч је о *драматургији стања*.

„Драматургија стања (...) театризовала је делатну немоћ савременог човека, његову спутаност и да пројектује и да реализује одређене, индивидуалне планове, циљеве. Цео тај концепт додатно је подривен након искуства Великог рата у поетичким рукавцима авангарде. (Пејчић 2019: 332)“

Због тога се *драматургија стања* заснива на бројнијим и развијенијим ситуацијама приповедања (емотивно-психолошки одговори, рефлексije на проблемске ситуације, на изазове пред ликовима) и то је њена особеност. Ликови, а то важи и за ову Предићеву драму, у монолошким репликама износе своје тегобе, ломове, моралне недоумице, унутрашња стања душе, и та казивања јесу заснована на принципу драматичности. Проблемска ситуација се расветљава из различитих тачака

гlediшта ликова, у тражењу решења, од чега прва одустаје Јелена и тиме се радња усложњава а драмска напетост увећава.

Приповедања ликова нису по себи недраматична, не морају успоравати радњу. Свако приповедање лика у овој Предићевој драми има своју функцију у заплету, свако је сценски и ситуационо добро осмишљено и конструисано. Иако се на тај начин драма поунутрашњује, она не губи на суштинској драмској напетости. Приповедањима се и семантизује нарушена комуникација, одсуство саговорника, а надасве разумевања.

*
* * *

Изабрана су три лика за носиоце радње чије трпљење, театризовано међусобним породичним односима, пресудно обликује драмски свет, једновременно показујући висок степен неразумевања (једна од поетичких одлика модерне драме). Ликови међусобно говоре, али суштински не разговарају, односно не чују се, не разумеју. Свако од њих, и Јелић и Јелена и Мати, из своје, субјективне перспективе вреднује проблемску ситуацију, чији је непосредни узрочник рат, а посредни Јелић, као муж и глава куће.

Динамична је зато позиција театризације, односно измештање угла из ког се посматра сценски свет. У прва два чина позиција театризације везана је за Јелићеву емотивну и психолошку тачку гледишта, а од трећег чина помера/измешта се ка Јелени. Таквом унутрашњом фокализацијом ликова Предић је хтео на објективни начин да представи (без)излазну ситуацију у породици и (не)сналажење главних ликова. Он је додатно усложио приказ кад је унутрашњом фокализацијом дао већи простор Мајци и шураку Вељку, који су интересно укључени у радњу, и чија позиција није само посредничка (помагачи у радњи) нити рефлекторна (резонери).

Овде се враћамо на позиције субјеката заплета. Кад се један лик повлачи из радње, одсуствује са сцене, а не само акционо (Јелић), други се додатно активира преузимајући

одговорност на себе за будућност куће, породице (Јелена), имамо посла и са померањем смисаоног тежишта ка ширим значењским наговештајима промена (драматуршка, карактеролошка, културолошка). На тај начин се угрожава и постављена структура заплета (укрштене радње субјеката, усмерене ка различитим циљевима).

*
* *

Драма *Пуковник Јелић* добрим делом театрализује и наступање нових друштвених односа, културолошких превирања, не само у генерацијским разликама (време Јелићеве мајке и млађих, других ликова). Предић се определио да тај прелаз, лом, прикаже посредством Јелене, као носиоца нових, феминистичких струјања. Она је у првом чину представљена у патријархалном кључу послушне жене, жене која се радувала повратку мужа са фронта, а дочекала инвалида који је киван на све: на себе, своју угрожену мушкост, па и на њу, њену лепоту. И у опхођењу према свекрви нема одступања од кодификованог односа који уређује традиционални патријархат, важећи тада и у градској средини. Пред Јелену се ставља више као захтев него као молба да пристане да се од њеног мираза плати штампање књиге. Тај пристанак није неопходан, јер према тадашњем друштвеном уређењу мираз је припадао мужу, он је имао право да располаже њиме. Јелић је дао реч Јеленином оцу да је то и њен новац и као високоморалан, а неоптерећен, у том погледу, својом патријархалном улогом, њему је важан Јеленин пристанак. Она не брани, јер зна да на тај новац не полаже право, али не жели ни да се сложи са мужевљевим планом. Ту је скривена најзначајнија пукотина у њиховом односу. Јелић се више не осећа толико јаким, нема самопоуздања, он тражи ослонац прво код жене, па кад га код ње не нађе, привија се уз мајку, као дете. У уобичајеној патријархалној породици мушкарац/муж мало тога пита жену, поготово не тражи дозволу да троши новац од мираза, а

најмање да тражи подршку за своје послове. Он је културно омеђен полом, породичном улогом, ако је глава куће, и не сме бити слаб, неодлучан, али с друге стране ни непромишљен, занесен – мушкарац мора правично поступати и водити рачуна о будућности породице (свих чланова домаћинства). У свему томе Јелићева породична улога подривена је тешком инвалидношћу. Наредни важан знак несигурности Јелића, као мушкараца, препознаје се у његовом сталном дозивању Јелене (да позове посилног, Стојана; да му нешто дода), а тиме жели да се увери у њену оданост, да је она стално ту, ван близине других мушкараца.

Прелом у Јелени само је наговештен крајем првог чина коментарима да даље не може више да трпи психичко злостављање. Већ у другом чину, након месец дана, приметан је велики преокрет. Она проводи ноћ ван куће, лаже свекрву да је била код пријатељице, при чему је приметан грубљи тон опхођења, што је испосредовани начин непоштовања. Потпуна промена наступа у трећем чину, да бисмо у четвртм гледали прилично измењену Јелену. Она сада, попут многих помодних, тобоже еманципованих, Београђански тог доба (и не само тог), преуређује кућу; тај приватни заштићени простор прилагођава својим потребама, модним хировима, подражавајући племениту госпођу, и иступа отворено као газдарица (запослила служавку, ниподаштава Стојана који је добровољно остао да служи немоћног Јелића, прети му отказом). Надасве, сазнавши како се једино могу распродати примерци мужевљеве књиге, а то је да се објави његово име, чини све не би ли повратила новац. Међутим, у њеном гесту не читамо само прагматичне разлоге, они су неупитни, већ и жељу да повреди, емотивно-психолошки науди мужу, његовом мукотрпном раду. Јелић једним делом није желео да потпише своју књигу верујући у спасоносну моћ својих идеја, теза, да ће оне, саме по себи, без његовог ауторитативног имена, наићи на одобравање великог броја људи. Други мотив прикривања ауторства налази се у већ истакнутом страху, гнушању од тога да га други сажаљевају, да купују његову књигу како би му посредно уделили

милостињу. Све то Јелена зна и свесно противречи мужевљевој вољи и захтева од брата Вељка и издавача Марковића да се обзнани истина. Она ступа и у ближе односе са Јелићевим посилним, након демобилизације апотекараром Миомиром, и излази с њим у јавност.

Окретање од строго затвореног амбијента, приватности куће и породичног дома, што посебно одликује модел патријархата оријенталног утицаја, особен за јужне делове Србије, несвакидашњи је прелаз и културално-друштвени инцидент и у тадашњој београдској средини. Одлазак у ту крајност, прихватање нових, надирућих културалних западноевропских утицаја, што се огледа у еманципацији жена, ослобађања од ауторитета мушкараца јесте, с драматуршке стране, нагло иако очекивано. Ипак не може се рећи да је карактеризација Јелене површна, необудљива, а још мање да је лик Јелића аморалан (Миочиновић 1987: 12). Имамо посла са веома сложеним ликом. Трпљење ратне недаће, потом живот у страху од неурачуљности мужа, све то није остало без последица. Те нове послератне друштвене и културалне промене Предић је театризовао не само посредством жене већ и Миомира, који се не либи да сад долази у Јелићеву кућу као љубавник.

*
* *

Друштвена ангажованост ове Предићеве драме огледа се и у драматуршким детаљима. Треба подсетити да је позориште семиолошка чињеница; ниједан предмет, гест лика, ситуација није без (не би требало да буде) одговарајућег значења. Довољно је погледати састав официра из бившег Јелићевог пука, па уочити иронију положаја несрећног пуковника. Њему представљају нове офицере, а међу њима је немали број Хрвата и Словенаца, што јасно сигнализирају њихова презимена (Куковец, Токин, Бергер, Штерк). Дакле, некадашњи ратни противници, чланови аустроугарске злочиначке армије, сад су у његовом славном пуку, а он сакат, неспособан, накнадно у

пензији произведен у чин пуковника. Ситуациона иронија је очигледна; и цела ситуација је осмишљена да прикаже шта је Јелић некада био у војсци, колико га цене саборци, а шта је сада, али и да суптилно критички укаже на иронијски преокрет у војсци и држави. Поражени официри из тзв. братских народа, који су издавали злочиначка наређења да се убијају цивили – деца, жене и старци (не ови ликови на сцени), постали су угледни чланови победничке армије. У тој појави, именовању ових споредних ликова, јасно је семантизован сатирички подтекст, који је био очигледан, разумљив тадашњим гледаоцима. Представљање тих официра Јелићу последњи је удар војничком достојанству и његовој жртви.

Изгледа да Предић намерно не даје ближа појашњења о садржини главних теза Јелићеве књиге *Морал и рат* желећи не само да изазове већ и да нагласи знатижељу код гледалаца/читалаца. Семантика радње доста говори у правцу претпостављене садржине. Морал и рат су честе теме, појмови у говору ликова. Већ у ситуацији са пуковником Јовановићем, Јелић потезе то питање (ратни забушант и каријериста насупрот обогаћеном одликованом хероју који накнадно добија чин пуковника). У правцу морала и ратних и поратних околности, уопште судбине хероја, војника говори и сцена кад у Јелићеву кућу долази, као мајстор, његов бивши војник, такође онеспособљен за рад. Посао крпљења рупа и оштећења од граната обавља његов син од дванаест година. Јасна је критика државе која није водила рачуна о ратним инвалидима (о томе се дуго писало у дневној штампи и расправљало у јавности, као и у књижевности). Јелић у свом говору једним делом алудира на тај скрајнути друштвени слој који више никоме, ни држави није потребан.

ЈЕЛИЋ

(...) Ова је књига само основ за тај велики покрет, у коме ћеш ми и ти помоћи; не само ти, већ сваки поштен грађанин ове земље. Уместо да сам сазвао десет зборова и тамо рекао своје гледиште, ја сам написао

књигу, која у самој ствари значи звоно за велику поштену организацију поштених сила у овој земљи. (...)

*
* *

Драмска иронија запажа се у кулминацији радње, када Јелић растерећен бриге око књиге, прихвативши себе таквог какав је, на наговор шурака Вељка пође да се мири са Јеленом, да је поново осваја, а претходна ситуација је јасно открила да је она већ браколомница, да тобоже одбијајући удварање Миомира само га надаље заводи. Да је Предић оставио могућност другачијег расплета, могли бисмо говорити о значајном уделу поетике мелодраме. За разлику од Мирјане Миочиновић, Вучковић је правилно жанровски класификовао *Пуковника Јелића* као грађанску драму, и ту се нема шта додати. Треба, као упозорење, додати да истраживање ратне тематике, поготово овако сложене са изабраним ликом ратног инвалида, тражи много обазривости и природног такта код истраживача/тумача.

*
* *

Миливој Предић је најамбициозније писао драму *Пуковник Јелић*, желећи да њоме из другог угла театрализује тему рата. Са искуством балканских ратова, он је добро наслутио, већ у првим поратним годинама, да ће победа српске војске бити донекле обезвређена. Оно што се добијало на фронту, губило се по склапању примирја, не само у територијалном смислу. Предић је хтео да на сцени укаже на понижене и увређене српске војнике, посебно инвалиде, који су све жртвовали отаџбини, а она их заборавила кад су топови утихнули. Јелић је понижен и поражен и као војник и као муж. Он, одликовани херој, произведен је у чин пуковника тек након рата, а његов колега са класе, који није ни видео фронт, добио је тај виши чин пре њега. Он доживљава и страховито понижење када ухвати своју жену Јелену са прељубником, у кући; штавише

Миомир долази отворено као љубавник, и док је Јелић у соби, он се удвара његовој жени. Међутим, није само Јелић понижен и увређен, такво осећање дели и Јелена, не без основа. Он је њу убрзо по повратку са фронта избацио из спаваће собе желећи да предупреди њено гнушање, а потом наставио са психолошким тортуром; он се први понео према њој као да му није жена. Такви поступци нису неразумљиви из мушке перспективе (неприхватање физичке и сексуалне немоћи), али јесу из женске, и ето повода модерним истраживачима феминистичке оријентације за идеолошка учитавања, која су често комична када се оне упуштају у тумачење дела ратне тематике. Међу понижене и увређене сврстава се и Јелићева мајка. У односу свекрве и снаје најбоље се театрализује тај културални заокрет помодарки и феминисткиња: од традиционално кодификованог односа према патријархалним начелима до самосвојног односа, који је у основи некултуран, безобзиран. Јелена више не пристаје да Мати буде посредник и њена заштита, али и надзорник. Она отворено, као „самосвесна жена“, исказује непоштовање према старијима (свекрва, слуга) и кући у коју је доведена, сматра својим газдинством (уређује простор, однесе, располаже имовином без питања и напослетку прима љубавника).

Предић је овом драмом хтео да нагласи све те прелазе, промене, преображаје, да посебно означи међусобно неразумевање ликова, одсуство воље и жеље да се саслуша *други*, да се осмотри и његово гледиште. У томе је он пронашао срж драматичности.

Александар Пејчић

ДОДАЦИ

ХРОНОЛОГИЈА ЖИВОТА И РАДА

1885. Рођен у месту Томашевац 4/16. августа, од оца Стевана и мајке Софије (рођ. Ранић). Потиче из угледне грађанске породице Предић из Баната.
1887. Рано остао без мајке.
1901. Завршава основну школу у Београду. Уписује Трговачку школу у Београду.
1905. Уписује студије економије у Дрездену.
1906. Јавља се на конкурс Народног позоришта, шаље рукопис драме у три чина *Голгоџа*.
1907. Добија другу награду на конкурс Народног позоришта. Исте године *Голгоџа* је премијерно изведена на београдској сцени. Напушта студије економије, и прелази на студије трговине у Лајпциг.
1909. Штампa *Голгоџу* у засебном издању. Народно позориште изводи драму *Снови*. Кратко ради као предавач у Трговачкој школи. Крајем године добија место секретара Српске штедионице у Задру.
1911. Постаје вицедиректор Дунавског кредитног завода, где остаје до 1912.
1912. Народно позориште изводи драму *Заборављени гуџ*.⁸
1913. Током балканских ратова покреће лист *Нова Србија*, у Скопљу. Нушић га именује за драматурга Народног позоришта у Скопљу.
1915. Оженио се кћерком Б. Нушића Маргитом Гитом. Повлачи се преко Албаније.
1916. Именован за војног аташеа, у Барију. Постаје помоћник уредника *Српских новина* и комесар у Галипољу.
1918. Враћа се са војском у ослобођени Београд.
- 1919–1921. Мења чиновничке положаје у Српској штедионици (Загреб), Народној банци (Београд) и Класној лутрији (Београд).

⁸ Видети нап. бр. 6, на стр. 147.

- 1922–1925. Заменик управника пољопривредног добра у Бељу. Премијера драме *Пуковник Јелић* у Народном позоришту.
1930. Главни уредник часописа *Илустровано време*.
1931. Објављује прву књигу анегдота о свом тасту *Нушић у причама*.
1933. Премијерно извођење комедије *Три Сћанковића* у Народном позоришту.
1935. Учествоје у покретању хумористичког листа *Ошпицани јез*.
1938. Са супругом Гитом и другима, оснива дејче позориште *Рода*, у Београду. Објавио наставак, другу књигу анегдота *Нушић у причама*.
1939. Пише комаде за децу: *Миџулаћ*, *Носоња*, *Дедин рођендан* и *Мишеви*.
- 1941–1945. Током окупације борави у Београду. Преживљава захваљујући преводилачком раду.
1957. Преминуо у Београду, 15. марта, исте године кад и његов старији брат Светислав.

Александар Пејчић

ИЗВОР

Пуковник Јелић, драма у четири чина, Геца Кон: Београд 1939. (стр. 171) 18 см.

СЕЛЕКТИВНА БИБЛИОГРАФИЈА

Књиге

- Голџоша*, драма у три чина, Књижарница А. Пајевића: Београд 1908.
(стр. 150) 21 см.
- Нушић у причама*, 1, књижарница Радомира Д. Ђуковића: Београд 1931.
(стр. 158) 19 см.
- Нушић у причама*, 2, књижарница Радомира Д. Ђуковића: Београд 1938.
(стр. 141) 20 см.

А. П.

РЕЧНИК МАЊЕ ПОЗНАТИХ РЕЧИ

алвација – онај који прави и продаје алву	миндерлук (тур.) – врста дугачког отомана/кревета за седење
ан мас (фр.) – скупа, заједно узевши	мурдарски (тур.) – неуредно, алкаво
диван (тур.) – врста турског кревета за седење без наслона, застрт јастучићима	покарати (тур.) – изгрдити
елефант (грч.) – слон	полетушке – нараменица на униформи на којој стоји ознака војног чина
јака (тур.) – оковратник, крагна	пудљивац – страшљивац, кукавица; онај који је исувише обазрив, несигуран
кадрил (фр.) – познати француски плес са четири пара играча	сабајле – веома рано, рано јутро
кајзер (нем.) – цар	фашанке – месојеђе, покладе
кицош (мађ.) – помодар, гиздавац, онај који се помодно дотерује	шамија – женска марама за главу, повезача
кураж (фр.) – храброст, јунаштво, хероизам	шрапнел (енгл.) – артиљеријско зрно испуњено оловним куглицама, које се при паљби распрскавају у облику левка

А. П.

ПОПИС ИЛУСТРАЦИЈА

Фотографија Миливоја Предића (1912), Музеј позоришне уметности Србије, инв. бр. 14386-2, сиг. I/1784, стр. 4.

Насловна страна корице књиге *Пуковник Јелић*, Музеј позоришне уметности Србије, стр. 5.

Плакат премијерног извођења драме *Пуковник Јелић*, Музеј позоришне уметности Србије, инв. бр. 9071-9, стр. 6.

Сцена из представе *Пуковник Јелић*, Душан Раденковић (Јован Јелић), Теодора Арсеновић (Стана), Музеј позоришне уметности Србије, инв. бр. 11539-2; сиг. II/1050, стр. 141.

Сцена из представе *Пуковник Јелић*, Душан Раденковић (Јован Јелић), Теодора Арсеновић (Стана), Драгољуб Сотировић (пуковник Јовановић), Јован Антонијевић (Мића зидар), Невенка Урбанова (зидарев син), Музеј позоришне уметности Србије, инв. бр. 11539-3, сиг. II/1051, стр. 142.

ЛИТЕРАТУРА

Примарна

- Аноним (Р.) 1925: „Глас из архиве – Епилог 'Пуковника Јелића' – поводом разних критика“, *Comoedia*, год. III, бр. 17, 28. децембар 1925: Београд (стр. 18–23)
- Богдановић 1925: Милан Богдановић, „Пуковник Јелић од Миливоја Предића“, *Српски књижевни гласник*, св. 3, новембар: Београд. (стр. 442–444)
- Винавер 1925: Станислав Винавер, „Премијера 'Пуковника Јелића'“, *Време*, год. V, бр. 1388, 30. октобар: Београд. (стр. 5)
- Вучковић 2014: Радован Вучковић, *Модерна драма*, Службени гласник: Београд.
- Крунић 1925: Душан Крунић, „Пуковник Јелић“, *Правда*, год. XXI, бр. 297, 30. октобар: Београд. (стр. 5)
- Лешић 1987: Јосип Лешић, „Предговор“, у: *Драма на почетку века*, Нолит: Београд. (стр. 5–52)
- Милићевић 1925: Живко Милићевић, „Пуковник Јелић“, *Политика*, год. XXII, бр. 6292, 30. октобар: Београд. (стр. 5)
- Миочиновић 1987: Мирјана Миочиновић, „Предговор“, у: *Драма између два рата*, Нолит: Београд. (стр. 5–29)
- Палавестра 1925: Јован Палавестра, „'Пуковник Јелић', нова драма г. Миливоја Предића“, *Реч*, год. II, 31. октобар: Београд. (стр. 4)

Секундарна

- Волк, Петар, *Писци националног театра*, Музеј позоришне уметности Србије: Београд 1995.
- Волк, Петар, *Преображење, Драма Народног позоришта у Београду од 1868. до 2007. године*, Алтера, Фонд „Милан Ђоковић“, Музеј позоришне уметности Србије, Народно позориште: Београд 2009.
- Вујаклија, Милан, *Лексикон српских речи и израза*, Просвета, Београд 2007.

- Вујанић, М. / Гортан-Премк, Д. / Дешић, М. / Драгићевић, Р. / Николић, М. и др. *Речник српскога језика*, Матица српска, Београд 2011.
- Вукадиновић, Зора, *Родино позоришће*, Музеј позоришне уметности Србије: Београд 1996.
- Глигорић, Велибор, „Пуковник Јелић“, драма у 4 чина од Миливоја Предића“, *Новосици*, год. V, 31. октобар 1925: Београд. (стр. 6)
- Грол, Милан, *Позоришне кришике и есеји* (прир. Зоран Т. Јовановић), Народно позориште, Музеј позоришне уметности Србије, Алтера: Београд / Позоришни музеј Војводине: Нови Сад 2007.
- Иванић, Душан, *Основи текстологије*, Народна књига: Београд 2001.
- Јовановић, Рашко, Јаћимовић, Дејан, *Лексикон драме и позоришта*, Просвета: Београд 2013.
- Крлежа, Мирослав (гл. ред.), *Енциклопедија Југославије, 6, Макљ-Пућ*, Југославенски лексикографски завод: Загреб 1965.
- Милисавец, Живан (ур), *Југословенски књижевни лексикон*, Матица српска: Нови Сад 1971.
- Милошевић, Момчило, „In memoriam. Миливој Предић“, *Наша сцена*, бр. 124–125, Нови Сад 1957. (стр. 12)
- Пејчић, Александар, *Поешика зајлеиша: трагедија, комедија, грама*, Институт за књижевност и уметност: Београд 2019.
- Петровић, Вељко, „Предић, Миливој“, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, 3. књ. Н-Р: Библиографски завод: Загреб 1928.
- Позоришни годишњак 1925–1926, Народно позориште: Београд 1926.
- Предић, Милан, *Чланци и белешке*, Карић фондација: Београд 2004.
- Предић, Светислав, *Из мога животоа* (прир. Гордана Ђилас), Матица српска: Нови Сад 2021. (стр. 210)
- Цветковић, Сава, В, *Рејершоар Народног позоришта у Београду 1868–1965*, Музеј позоришне уметности Србије: Београд, 1966.
- Стевановић, Јелица, *Народно позориште у огледу времена, лислови и часописи у издању Народног позоришта у Београду*, I део, Музеј позоришне уметности Србије: Београд 2021.
- Стојковић, Боривоје, *Историја српског позоришта од средњег века до модерног доба II, IV*, Београд, Музеј позоришне уметности Србије: Београд 2017.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-2

821.163.41.09-2 Предић М.

821.163.41:929 Предић М.

ПРЕДИЋ, Миливој, 1885-1957

Пуковник Јелић : драма у четири чина / Миливој Предић ; приредио, коментаре и студије израдио Александар Пејчић. - Београд : Музеј позоришне уметности Србије, 2023 (Шид : Илијанум). - 303 стр. : илустр. ; 15 cm. - (Библиотека Драмска баштина ; коло 16, књ. 3)

Ауторове слике. - Тираж 300. - Стр. 9-11: О издању драме Пуковник Јелић : предговор / Александар Пејчић. - Стр. 143-149: Критичке напомене / Александар Пејчић. - Стр. 151-154: Животни и књижевни пут Миливоја Ст. Предића (1885-1957) : поговор / Александар Пејчић. - Стр. 154-167: Драматургија (не)сналажења: Пуковник Јелић / Александар Пејчић. - Стр. 171-172: Хронологија живота и рада / Александар Пејчић. - Стр. 175: Речник мање познатих речи / А. П. [Александар Пејчић]. - Библиографија: стр. 177-178.

ISBN 978-86-80954-20-2

1. Пејчић, Александар, 1976- [приређивач, сакупљач] [аутор додатног текста]
а) Предић, Миливој (1885-1957)

COBISS.SR-ID 133993481

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА

ШЕСНАЕСТО КОЛО

Књига 1

Божидар Борђошки
СВИЛЕНИ РУБАЦ

Књига 2

Чича Илија Станојевић
ДОРЂОЛСКА ПОСЛА

Књига 3

Миливој Предић
ПУКОВНИК ЈЕЛИЋ

Књига 4

Светислав Предић
ГОСПОДИН МИНИСТАР

Књига 5

Божидар Николајевић
ДОГОРЕЛИ КРОВ